

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Gizem ÇETİN

ADNAN MENDERES DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI
(1950-1960)

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Gizem ÇETİN

ADNAN MENDERES DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI
(1950-1960)

Danışman

Prof. Dr. Şenol KANTARCI

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Gizem ÇETİN'in bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Murat KASAPSARAÇOĞLU (İmza)

Üye (Danışman) : Prof. Dr. Şenol KANTARCI (İmza)

Üye : Doç. Dr. Güven DİNÇ (İmza)

Tez Başlığı: ADNAN MENDERES DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI (1950-1960)

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 26/07/2022

Mezuniyet Tarihi : 28/07/2022

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “ADNAN MENDERES DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI (1950-1960)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Adı SOYADI

GİZEM ÇETİN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

26 / 07 / 2022

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Gizem ÇETİN
Öğrenci Numarası	20185238030
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Şenol KANTARCI
Yüksek Lisans Tez Başlığı	ADNAN MENDERES DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI (1950-1960)
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1875416679
Rapor Tarihi	26 / 07 / 2022
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %4 Alıntılar dahil: %10
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,	
Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 79 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Öğretim Üyesi Prof. Dr. Şenol KANTARCI	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1950-1954 YILLARI ARASINDA YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER

1.1. 1950-1954 Yılları Arasında Yaşanan Siyasi Gelişmelerin Arka Planı.....	9
1.2. 1950-1954 Yıllarında Türkiye'nin Dış Politika Anlayışı ve Ortadoğu	14
1.2.1. Balkan Paketi ve Menderes'in Ortadoğu Politikası için Önemi	18
1.3. Türkiye'nin NATO'ya Üyelik Süreci	21
1.4. Ortadoğu Komutanlığı Projesi	27

İKİNCİ BÖLÜM

1954-1957 YILLARI ARASINDA YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER

2.1. 1954-1957 Yılları Arasındaki Türkiye ve Ortadoğu İlişkileri	32
2.1.1. Bandung Konferansı – Tarafsızlık ve Türkiye.....	34
2.2. Bağdat Paketi'nin Kurulması ve Türkiye	37
2.2.1. Paketin Genişlemesi: İngiltere, Pakistan ve İran'ın Katılımı.....	45
2.2.2. Bağdat Paketi'ne Mısır ve Suriye'nin Tepkileri	47
2.2.3. Sovyetler Birliği'nin Bağdat Paketi'ne Tepkisi.....	50
2.2.4. İsrail'in Bağdat Paketi'ne Tepkisi.....	50
2.2.5. Bağdat Paketi'nin Sonuçları	51
2.3. Süveyş Krizi ve Türkiye'nin Tavrı	54
2.4. Eisenhower Doktrini	59
2.5. Suriye Krizi'nin Ortaya Çıkışı	62
2.5.1. Suriye Krizi'nin Türkiye – Suriye Bunalımına Evrilmesi ve Sonlandırılması	63
2.5.2. Suriye Krizi'nin Türk – Arap İlişkilerine Etkileri.....	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1957-1960 YILLARI ARASINDA YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER

3.1. 1958 Yılı Ortadoğu Krizleri ve Türkiye	68
3.1.1. Irak Askeri Darbesi ve Menderes Hükümetinin Tutumu	69
3.1.2. Lübnan ve Ürdün Müdahaleleri	71
3.2. CENTO'nun kuruluşu ve Menderes Hükümeti'nin Devrilmesi	73
SONUÇ	75
KAYNAKÇA.....	77
EKLER.....	87
Ö Z G E Ç M İ Ş	94

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BAC	Birleşik Arap Cumhuriyeti
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CENTO	Merkez Antlaşması Teşkilatı – Central Treaty Organization
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
MC	Milletler Cemiyeti
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ODK	Ortadoğu Komutanlığı
ODSO	Ortadoğu Savunma Organizasyonu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

ÖZET

Adnan Menderes, iktidarı süresince öncelik olarak ABD yanlısı bir aktif politika izlemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında artan Sovyet Komünizmi tehdidi ile Menderes hem bölgede lider olabilme hem de Amerikan yardımlarından olabildiğince fazla faydalanabilmek adına, başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere Batı yörüngesinde dış politika izlemek durumunda kalmıştır. Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üyeliği dönüm noktası olmuştur. Bu doğrultuda Türkiye hem İngiltere ve ABD'nin bölgede oluşturdukları Bağdat Paktı'na üye olmuş, hem de bölgedeki Arap ülkelerinin katılımı hususunda çalışmalar yürütmüştür. Ancak Arap ülkelerinden beklenen ilgi görülmemiştir. Türkiye'nin Ortadoğu'da Batı yanlısı politika izlemesi beklediğinin aksine Arap ülkeleri ile ilişkilerini iyileştirmekten ziyade zaman zaman bunalımlara neden olmuştur. Bu durumun öncelikli nedeni Türkiye'nin İsrail'i tanımış bir Müslüman ülke olması iken, aynı zamanda emperyal güçlerle ortak paydada hareket etmesi bölge ülkeleri ile Türkiye arasındaki uçurumun açılmasına sebep olmuştur. Menderes Hükümeti döneminde Türkiye'nin dış politikasında Ortadoğu bölgesi özelinde 1955 Bağdat Paktı, 1956 Süveyş Krizi, 1957 Suriye Krizi, 1958 Irak Darbesi, 1957 Eisenhower Doktrini, 1957-1958 Lübnan-Ürdün olayları gibi önemli olaylar yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bağdat Paktı, Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO), Eisenhower Doktrini, Ortadoğu, Menderes Hükümeti, Süveyş Krizi.

SUMMARY
MIDDLE EAST POLICY OF TURKEY DURING ADNAN MENDERES ERA
(1950-1960)

Adnan Menderes has adopted the policy of developing good relations with the Middle East countries as a priority. With the increasing threat of Soviet Communism after the Second World War, Menderes had to follow a foreign policy in the Western orbit, primarily the United States of America (USA), in order to be a leader in the region and to benefit from American aid as much as possible. Turkey's North Atlantic Treaty Organization (NATO) membership has been a turning point. In this direction, Turkey both became a member of the Baghdad Pact formed by the United Kingdom and the United States in the region, and also carried out studies on the participation of Arab countries in the region. However, the expected interest from Arab countries was not seen. Contrary to what he expected, Turkey's pro-Western policy in the Middle East caused depression from time to time rather than improving its relations with Arab countries. The primary reason for this situation is that Turkey is a Muslim country that has recognized Israel, while at the same time acting on a common ground with the imperial powers has led to the opening of the gap between the countries of the region and Turkey. During the Menderes Government, important events such as the 1955 Baghdad Pact, 1956 Suez Crisis, 1957 Syrian Crisis, 1958 Iraq Coup, 1957 Eisenhower Doctrine, 1957-1958 Lebanon-Jordan events took place in Turkey's foreign policy in particular for the Middle East region.

Keywords: Baghdad Pact, Central Treaty Organization (CENTO), Eisenhower Doctrine, Middle East, Menderes Government, Suez Crisis.

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans tez çalışmamı yürütürken konu seçimi ile başlayan süreçten tezin son haline gelmesine kadar yaşadığım süreçte yardımlarını esirgemeyen, zorlandığım, stres yaşadığım dönemlerde her zaman bana inanan ve beni yüreklendiren, lisans eğitimimle başlayan yolculuğumda bir öğretmenden hep daha fazlası olan, her şeyden önce insanlığına bilgi ve tecrübesine saygı ve güven duyduğum, akademiye olan sevgimin artmasında büyük katkısı bulunan değerli tez danışmanım Prof. Dr. Şenol KANTARCI'ya emek ve yardımlarından dolayı teşekkür ve minnetlerimi sunmak istiyorum. Kendisinin uzun senelerdir öğrencisi olmaktan, kendisinden öğrendiğim her bir değerden dolayı oldukça şanslı ve gururlu hissediyorum.

Bir diğer teşekkürümü ise bana hep inanan, maddi ve manevi her konuda arkamda olan, tez araştırma sürecimde benimle bizzat ilgilenen, emek veren, iki kız babası olarak kız çocuklarının her zaman kendine güvenen, eğitilmiş ve kendine yetebilen bireyler olabilmesi için hiçbir desteği esirgemeyen başta babama ve aileme sunmak istiyorum.

Gizem ÇETİN

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılından itibaren iç politikasında yeni, modern bir milli devlet oluşturma ve uluslararası alanda kabul görme konusunda çaba gösterilirken; dış politikada da güncel meselelerin yanında Lozan Antlaşması ile çözüme ulaşılamayan konulara ağırlık verilmiştir. Bağımsızlığı, güvenliği ve toprak bütünlüğü Türkiye'nin dış politikasında başlıca belirleyici unsurlar olmuştur. 1923 ve 1930 yılları arasında her ne kadar devletin yapısı ve hedefleri çok farklı olsa da Batı'ya duyulan tedirginlik ve temkinlilik konusunda Osmanlı dönemi ile bir paralellikten söz etmek mümkündür. Bu dönemde Lozan'dan kalan sorunların çözümüne yoğunlaşarak, Batı ile daha sağlıklı iletişim kurmak hedeflenmiştir. Atatürk, Türkiye'nin uluslararası arenada eşit şekilde yer alabilmesi için çağdaşlaşmanın şart olduğuna inanarak, iç politikada inkılaplar gerçekleştirirken, dış politikada da Batı ile ilişkilere büyük önem vermiştir. (Sarıay, 2000: 861).

Türkiye'nin karar vericilerinin bu dönemde yüzleşmesi gereken ilk sorun Musul Meselesi olmuştur. Lozan Antlaşması'nda Türkiye ve İngiltere'nin bu sorunu müzakereler yoluyla çözeceği belirtilmiştir. Ancak 1925'te Şeyh Said İsyanı'nın patlamasıyla Türkiye üstünlüğünü kaybetmiş ve Milletler Cemiyeti'nin kararıyla Musul, İngiltere'nin yetkisi altında Irak'ın yetki alanına bırakılmıştır. Doğrudan İngiltere'ye karşı savaşıma korkusu ve böyle bir operasyonu yürütmek için gerekli askeri altyapının bulunmaması nedeniyle, Türk karar vericiler bunun için çok fazla baskı yapmamışlardır. Musul sorununun çözümü, ulusal çıkarların, yani Batı ile ilişkilerin geliştirilmesi, egemenlik ve bağımsızlığın korunması ve karar vericilerin gerçekçi yaklaşımının olduğunu göstermektedir. 1920'ler Türk dış politikasının yeniden yapılanma dönemi olarak kabul edilebilir. (Kasapsaraçoğlu, 2019: 1357).

Atatürk döneminde Türkiye'nin dış politikasına yön veren ve “*yurtta sulh cihanda sulh*” sözü ile barışçılık ilkesi ile benimsenmiş bazı ilkeler vardır. Atatürk dış politikada gerçekçilik ilkesini benimsemiş ve deyim yerinde ise boş hayaller peşinde koşmamıştır. Kurtuluş savaşı yıllarından itibaren benimsenmiş olan milli sınırların bölünmez bütünlüğü temelinde bağımsızlık ilkesi Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında yapı taşı olmuştur. Bu çerçevede maceracı ve yayılmacı yönelimleri tümüyle reddeden Mustafa Kemal'in bu ülküsü, bağımsızlıktan taviz vermeme ilkesi, başta Sevr ve Mondros görüşmeleri olmak üzere, Lozan'da da koşulsuz şartsız Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının korunması şeklinde öncelikli hedef haline gelmiştir. Yeni kurulan Türkiye'nin güvenliğine büyük önem veren Mustafa Kemal, ülkenin kendi savunma ve korumasını sağlaması adına çok fazla askeri ve

ekonomik yeterlilik çalışmaları yapmıştır. (<https://www.mfa.gov.tr/ataturk-doneminde-turk-dis-politikasi.tr.mfa>, erişim tarihi: 07.03.2022).

Mustafa Kemal bahsedilen ilkeler çerçevesinde Türkiye'nin dış politikasına yön verirken kendi cümleleri ile durumu şu şekilde açıklamıştır:

“Hiç kimsenin hakkına el uzatmak istemediğimiz gibi başkalarının da yaşama ve bağımsızlık hakkımıza saygı gösterilmesinden başka bir isteğimiz yoktur. Ulusal sınırlarımız içinde yabancıların işlerimize el sokmalarından uzak olarak her uygar ulus gibi özgür yaşamaktan başka bir amacı olmayan Türk ulusunun bu yasal hakkı sonunda insanlık ve uygarlık dünyasınca kabul edilecektir. Meclisimiz ve meclisimizin hükûmeti savaş ve serüven düşkünü olmaktan uzaktır. Tersine, barışı ve esenliği yeğler. Özellikle insancıl ve uygar ülkelerinin gerçekleşmesinden yanadırlar. İşte bu ilkeler doğrultusunda gerek Doğu gerek Batı dünyasıyla iyi ilişkiler ve dostluk bağları ararlar.” (<https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/BAYRAKTAR-Bayram-ATAT%20c3%9cRK%20e2%80%99c3%9cN-ORTA-DO%20c4%9eU-POL%20c4%b0T%20c4%b0KASI.pdf>, erişim tarihi: 07.03.2022).

Türkiye, kendi çıkar ve güvenliğini göz önünde bulundurarak barışçıl oluşumlara öncülük yapıp onlara dahil olmaya başlamıştır. Ancak 1930'lu yıllarda Avrupa'da meydana gelen askeri ve siyasi meselelerle beraber İtalya'daki faşizm bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Bu konuda Batı ile iş birliği içerisinde olursa da Sovyetler Birliği ile ilişkilerin bozulmamasına önem verilmiştir. Milli mücadele yıllarından sonra Türkiye'nin dış politikasında Batı ve Sovyetler arasında bir denge bulma konusunda çaba harcanmıştır. Başta Avrupa olmak üzere dünyada yaşanan buhranlı yıllarda Mustafa Kemal her zaman realist, sulh odaklı ve çok yönlü bir dış siyaset izlemiştir. Bu sayede Türkiye her iki bloğunda saygınlığını kısa sürede kazanmış ve yeni bir güç olmasına rağmen önemli bir itibar kazanmıştır. Mustafa Kemal'in üstün diplomasi yeteneğinin yanında ülkenin stratejik konumu, özellikle Boğazlara hakimiyeti de etkili unsurlar olmuştur. (Sarıay, 2000: 863).

Kurtuluş Savaşı'nın ardından başta Avrupa olmak üzere dünyanın ciddi krizler yaşamaya başladığı dönemde Türkiye, Atatürk'ün çok yönlü dış politika anlayışı sayesinde öncelikli olarak kendi güvenliğini ve çıkarlarını gözeterek her iki blok arasında denge kurmaya özen gösterecektir. (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 1958: 453). Yaşanılan bloklaşmanın tedirginlik yaratması sebebiyle Türkiye, Batı sınırlarının korunması adına Balkan Antantına Doğu sınırlarının güvenliği için ise Sadabat Paketi'ne dahil olmuştur. Türkiye'nin Doğu'da dostluk ilişkisi kurduğu ilk ülke Afganistan olmuştur. (Duran ve Karaca, 2011: 208). Türkiye 1932 yılında Birleşmiş Milletler (BM)'nin temelini oluşturan Milletler Cemiyeti (MC)'ne üyelik daveti üzerine üye olmuştur. Bu dönemin bir diğer önemli gelişmesi ise 1936 yılında Montrö (Montreux) Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasıdır. Atatürk'ün liderliği ve diplomasi başarısının neticesi ile Türkiye Boğazlarda tam söz hakkına sahip olmuştur. (<https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/politik-sosyal-kulturel->

arastirmalar-merkezi/turkiye-nin-ataturk-donemindeki-dis-politikasi, erişim tarihi: 08.03.2022).

Atatürk, bağımsız Türk Devleti'ni kurmasının ardından da Ortadoğu ile ilişkilerini sürdürmeye devam etmiştir. Ortadoğu'da kurulan devletlerle ekonomik, askeri ve barışa dayalı çeşitli antlaşmalar yaparak ilişkileri geliştirmeyi amaçlamıştır. Bölge liderleri de Mustafa Kemal'e saygı göstermiş hatta kendi ülkelerinin modernleşme aşamalarında kendisini örnek almışlardır. (Umar, 2010: 47). Bu dönemde Türkiye ve İran arasındaki sınır sorununun 1932 yılında sona ermesi ile iki ülke için İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam edecek olumlu ilişkiler süreci başlamıştır. Mustafa Kemal'in Genç Türkiye'sinde temelleri atılan yeni rejimin bir benzerini de İran'da Rıza Han gerçekleştirmekteydi. Ülkelerin gerek tarihi gerekse toplumsal ve ekonomik dinamikleri farklı olduğundan Rıza Han için bu durum biraz daha zor olsa da Mustafa Kemal'in Türkiye'si bu dönemde İran için bir rol model ülkeydi. Her ne kadar Rıza Şah'ın cumhuriyeti ilan etmesi mümkün olmasa da (bu fikre sahipti fakat Türkiye'de hilafetin de kaldırılması İran'da cumhuriyete yönelik algıyı etkilemiştir), Türkiye'ye yönelik İran'daki muhalif kesim ilk on yıl baskınlığını korumuş ve Atatürk hayranlığı devam etmiştir. Sınır sorununun 1932'de düzelmesi ile Rıza Şah Haziran 1934'te Türkiye'ye yaklaşık 1 ay süren bir ziyarette bulunmuş, Mustafa Kemal'in inşa ettiği ülkeye hayranlığı daha da artmıştır. Bu süreçte Şah'ı etkilemek adına bir çaba da söz konusu olmuştur. Örneğin Yavuz ile Karadeniz'de seyahat eden Rıza Şah'a hususi bestelenen “Özsoy” isimli opera Ankara'da sahnelenmiştir. Bu dönemden sonra altın dönemine giren iki ülkede tam anlamı ile güven zemini oluşmuş, hatta Atatürk'ün ölümünde İran Saray'da bir ay yas ilan etmiştir. (Akdevelioğlu ve Kürkçüoğlu, 2001: 358-359).

Dönemin önemli gelişmesi Türkiye'nin önderliğini yaptığı Sadabat Paketi'nin İran, Irak ve Afganistan'ın katılımı ile 8 Temmuz 1937 tarihinde Tahran'da imzalanmasıdır. Paktin amaçlarına bakıldığında genel itibari ile Ortadoğu'ya yönelebilecek bir tehdide karşı savunma içerikli olduğundan caydırıcı niteliğe sahip olmasıdır. Atatürk şu cümlelerle paktın amacını açıklamıştır:

“Cumhuriyet Hükümeti'nin Şarkta takip etmekte olduğu dostluk ve yakınlık siyaseti yeni bir kuvvetli adım attı. Sadabad'da Afganistan, Irak, İran ile imza etmiş olduğu dörtlü muahede büyük bir memnuniyetle kayda değer sulh eserlerinden biridir. Bu misakın etrafında toplanan devletlerin aynı gayeyi takip eden ve sulh içinde inkişafı samimiyetle isteyen hükümetleri arasındaki iş birliği atide hayırlı neticeler verecektir.”

Atatürk'ün Ortadoğu bölgesinin refahına yönelik çalışmaları ve bölge ülkeleri ile kurduğu iyi ilişkiler Türkiye'de yapılan yeniliklerin bölgede olumlu karşılanmasını da beraberinde

getirmiştir. Ancak Sadabat Paktı İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile işlevini kaybetmiştir. (Umar, 2010: 78).

Atatürk hayata gözlerini yumduğunda silahlanma yarışı da kendini göstermekte, Almanya Versay'ı reddederek MC'den çekilmiş ve “*Büyük Roma*” ideali ile yanıp tutuşan İtalya ve Japonya ile de ittifak kurmuş, adeta İngiltere ve Fransa'ya meydan okumaktaydı. (Sarıay, 2000: 864). İnönü Döneminde dış politika Atatürk dönemi dış politikası zemininde gerçekleşmiştir. Atatürk'ün imzaladığı dostluk anlaşmaları Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı döneminde savaş dışı kalmasında önemli bir etken olmuştur. (Duran ve Karaca, 2011: 209). Savaş dışı kalma durumu İngiltere, Almanya ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'ne yönelik uygulanan “denge siyaseti” ile mümkün olmuştur. Türkiye “etkin tarafsızlık” politikası ile dost ülkelerin fazla baskıcı olduğu durumlarda karşıt ülkeler ile de diyaloga girerek savaş dışında kalınması durumu sağlanmıştır. (Deringil, 2015; 52). Bu dönemde ana hedefler Lozan konumunun korunması ve II. Dünya Savaşı dışında kalmak olmuştur. (İlyas ve Turan, 2012: 320). Musul Sorununda İngiltere ile bozulan ilişkiler Möntro Sözleşmesi'ni İngilizlerin desteklemesi ile iyileşmiş fakat bu kez de Türkiye'nin SSCB ile ilişkileri olumsuz etkilenmiştir. Türkiye her ne kadar SSCB ile ilişkilerinin bozulmaması için çaba sarf etse de Sovyetlerin Türkiye siyaseti 1939'da değişmiştir. (Özçelik, 2010: 254).

Müttefik ve Mihver devletler Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokabilmek adına çabalamışlardır. Bu dönemde İnönü, Türkiye'nin bir savaşı kaldırabilecek gücü olmadığını bilinci ile olabildiğince denge siyaseti izlemiş, tarafsız kalabilmek adına ikili antlaşmalar yapmaktan da çekinmemiştir. Türkiye her ne kadar tarafsız kalmak istese de İtalya'nın Arnavutluk'u işgalinden sonra müttefik devletler ile anlaşmaya mecbur kalmıştır. 1939'da İngiltere ile Türkiye arasındaki Deklarasyona Fransa'da katılmıştır. Bu üçlü ittifak Türkiye'ye hem toprak bütünlüğü garantisi vermekte hem de mali yardımları içermektedir. Ancak bu güven duygusu uzun sürmemiş, Nazi Almanya'sı ile Sovyetlerin yaptığı anlaşma ile Sovyetler ile ilişkiler derinden sarsılmıştır. 1940 yılında Almanya Fransa'ya, İtalya Yunanistan'a saldırınca üçlü ittifak gereği Türkiye'nin yardım etme yükümlülüğü doğmasına rağmen Türkiye bu güce sahip olmadığından tarafsızlığını sürdürmeye devam etmiştir. Sovyetlerin Romanya'ya saldırısı Nazi tehdidini Sovyetlere çevirmiştir. Almanya'nın yakınlaşmaları neticesinde 18 Haziran 1941 tarihinde Türk – Alman Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştır. (İlyas ve Turan, 2012: 325).

Savaş süresince Türk yöneticiler İngiltere'yi bu savaşta onlara hak verip desteklediklerini ancak Türkiye'nin savaşa katılmasının ülke çıkarları ile uyuşmadığı şeklinde açıklamalarda bulunarak ikna ederken Almanya ve Sovyetlere yönelik de aynı yöntemi

uygulayarak “*denge siyaseti*” sürdürmüşlerdir. (Özçelik, 2010: 258). Türkiye’nin üçlü ittifak antlaşmasına rağmen İkinci Dünya Savaşı’nda tarafsızlığını sürdürmesi müttefik devletlerin Türkiye’ye olan güvenini zedelemiştir. Savaş sonrasında da SSCB’nin Türkiye üzerindeki tehdidinin artması ile Türkiye Batı’ya bağımlı bir konuma gelmiştir. Türk dış politikasının yönü hiçbir zaman Ortadoğu’ya dönük olmadığı gibi bu dönemde de Batı odaklı dış politika izlenmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası da Türkiye’deki batılılaşma ve batılı oluşumlara dahil olma çabaları Ortadoğu’dan kopuşu güçlendirmiştir. Bu noktada ana etken SSCB tehlikesi iken aynı zamanda Ortadoğu devletlerinin yeni bağımsızlık kazanmış olması da Türkiye ile bu ülkelerin ilişkilerini geliştirmesinin önünde engel niteliğinde olmuştur. Savaş sonrası iki kutuplu düzende Ortadoğu’da SSCB özelinde değerlendirildiğinde Türkiye ve İran kilit öneme sahip iki devlet olarak Batı için odak noktası olmuşlardır. (Duran ve Karaca, 2011: 211).

Türkiye savaş sonrası uluslararası ortamda yeni yapılanmada yer alabilmek adına 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya’ya savaş ilan etmiştir. Fakat Batı sisteminde yer alabilmek adına bu adım atılmış olsa da 1947 yılında Soğuk Savaş başlayana kadar ABD ve İngiltere Sovyetlerin Türkiye’den talep ettiklerine müsamaha göstermişlerdir. Soğuk Savaş döneminde Türk Hükümeti SSCB’nin hem kendisinden talepleri hem de tehdit algısı oluşturan dış politikası nedeni ile uyguladığı tarafsızlık politikasını sürdürmenin siyasi ve ekonomik anlamda olumlu getirisi olmayacağı sonucuna varmış ve yüzünü daha çok Batı’ya çevirmiştir. (Erdoğan vd., 2018: 132). Türkiye bu dönemde Ortadoğu ülkeleri ile yakın ilişkiler geliştirmek istemiştir. 1947 yılında BM’ye taşınan Filistin sorununda her ne kadar Arap ülkeleri ile aynı kanıda olsa da Truman Doktrini ve Soğuk Savaş’ın başlaması ile Arap ülkelerinden uzaklaşmak durumunda kalmıştır. ABD ve İngiltere, Türkiye’nin Sovyet tehlikesinden korunması konusunda hemfikir olmuşlardır. Türkiye ise bu dönemde hem ekonomik anlamda hem de SSCB tehdidine karşı Truman Doktrinini bir güvence olarak görmüştür. Türkiye’nin 1948 yılında Arap-İsrail savaşındaki tarafsız tutumu ve ardından İsrail’i tanıyan ilk Müslüman devlet olması Türkiye ile Arap ülkelerinin ilişkileri açısından önemli bir kırılma noktası olmuştur. (Çelik, 2019: 476).

Truman Doktrini Türkiye ve Yunanistan’a yönelik askeri güçlenmeyi içeren bir plandı. Ancak bu dönemde Avrupa’da ekonomik anlamda refah, komünizmin artan gücü ile giderek düşmekteydi. ABD, Avrupa’ya yapılacak ekonomik yardım için 5 Haziran 1947’de dönemin ABD Dışişleri Bakanı George Marshall’ın Harvard Üniversitesi’nde verdiği demeçte bahsettiği Marshall Planı’nı öne sürmüştür. Bu plan içerisinde Türkiye’nin de bulunduğu 16 Avrupa ülkesini kapsamaktaydı. Marshall Planı kapsamında Türkiye 1948 ve 1952 yılları arasında

ABD'den “*hibe, borç, dolaylı yardım ve teknik yardım*” adı altında 350 milyon dolara yakın destek almıştır. 1949 yılında ise Türkiye Avrupa Konseyi'ne katılmış aynı yıl içerisinde NATO'ya üye olmak için adımlar atmaya başlamıştır. (İlyas ve Turan, 2012: 338).

1950 senesi Türkiye'nin modernizasyonu anlamında önemli kabul edilmektedir. Çünkü 1950'de ilk defa serbest seçimler gerçekleşmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), seçimler neticesinde 27 yıllık iktidarını kaybetmiştir. Türk siyasal tarihinde bu değişim her ne kadar önemli olsa da aynı etki sosyal anlamda görülmemiştir. Menderes Hükümeti her ne kadar farklı bir partiden gelmiş olsa da algı olarak CHP ile “*aynı kumaştan*” oldukları düşünülmüş ve politika anlamında da önceki dönemlerden görece farklılıkları gözlemlenmemiştir. Demokrat Parti (DP) iktidarı ile kurulan Menderes yönetiminin CHP'yi en çok eleştirdikleri iki konu somut garantiler alamamaları ve Ortadoğu ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştiremedikleri yönünde olmuştur. (Yeşilbursa: 2010: 69). Türkiye'nin 1950'de İsrail ile yaptığı ticaret antlaşmasının da etkisi ile Arap ülkeleri ile ilişkileri olumsuz seyretmiştir. Bu olumsuzluk, 1951 yılında ABD ve İngiltere tarafından ortaya atılan Ortadoğu Komutanlık Projesi esnasında derinleşmiştir. Amaç anlamında proje İngiltere ve Mısır arasında yaşanan Süveyş sorununun giderilmesine yönelik olup, Arap devletlerin ortaklığı sağlanarak bölgedeki İngiliz üslerine duyulan tepki giderilecekti. Bu doğrultuda Türkiye, projenin bir Batı projesi olarak algılanmaması anlamında kilit ülke olarak görülse de Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri Arapların tepkisine neden olmuş, özellikle Mısır basınında Türkiye karşıtı yazılar yazılmaya başlamış ve söz konusu proje hayata geçirilememiştir. (Atılgan vd., 2015: 500). ABD'nin bu dönemde Türkiye'den beklentisi manda sisteminden sonra bağımsızlığını yeni edinen ve Arap milliyetçiliğinin de tesiri ile İngiltere ve Fransa karşıtı tutum sergileyen Ortadoğu ülkeleri için “*çekim merkezi olması*”, doğu ve batı arasında köprü oluşturmastır. (Kasapsaraçoğlu, 2020: 506)

Menderes döneminde Türkiye ile Batı'yı “*bağlayan*” önemli gelişmeler yaşanmıştır. Uzun çabalar sonucu 1952 yılında Türkiye'nin NATO'ya üye olması en önemli gelişmelerden biridir. Ancak Batıcı dış politika çoğu zaman Türkiye'yi zor durumda bırakmıştır. Bağımsızlık sürecinde Cezayir'e yönelik çekimser oy kullanılması, İran'da Musaddık'a karşı Şah'a destek verilmesi gibi meseleler Türkiye'nin hem dış siyasetini hem de ekonomisini etkilemiştir. Menderes yönetimi bu dönemde ABD'nin isteği ile Yakın Doğu ve Balkanlar bölgesinde bir pakt oluşturmak yönünde çalışmalar yapmış, Arap ülkelerine bağımsızlık süreçlerinde destek vermekten kaçınmış, İran'da Musaddık'ın petrolü millileştirme çabalarına cephe almış; onun yerine Irak ve Pakistan gibi Batı yanlısı yönetimlere sahip ülkelerle iş birliği geliştirmiş, Yunanistan ve Yugoslavya ile savunma antlaşması imzalamıştır. Bu gelişmeler ışığında

Atatürk'ün yürüttüğü bağımsızlığın ana eksen olduğu dış politikanın terk edilerek yerine görece bağımlı bir dış politikanın benimsendiği çıkarımı yapılabilir. (Duman ve Birsell, 2012: 306).

1953 yılında Eisenhower'ın ABD Başkanı seçilmesi ile ABD'nin Ortadoğu politikasına değişimler yaşanmış ve bu bölgedeki sorumluluğu üstlenmeye karar vermiştir. Dulles'in Ortadoğu gezisi ve kurulacak savunma örgütünde kilit ülkenin Türkiye olması gerektiğini düşünmesi Ortadoğu ülkelerini ikiye bölmüştür. Batı ile işbirlikçi olan devletlerin lideri Türkiye, Batı'ya karşı bağımsızlığını korumak isteyen devletlerin liderliğini ise Mısır yapmaya başlamıştır. İlk olarak Irak ile antlaşma yapan Menderes hükümeti diğer Arap devletlerinin de katılımını sağlamak adına çabalarda bulunsa da beklenen başarı sağlanamamıştır. (Atılğan vd., 2015: 500). Bağdat Paktı ile Menderes Ortadoğu bölgesinde Türkiye'nin daha çok söz sahibi olacağına inanmaktaydı. Aynı zamanda bu pakt Sovyet tehdidin yönelik güvenlik kaygısından doğan en önemli gelişmelerden biri olmuştur. ABD tarafından Türkiye'ye verilen en önemli rol Bağdat Paktı'na diğer Arap ülkelerinin dahil edilmesi olsa da Irak haricinde ilgi gösteren ülke olmamıştır. Aynı zamanda bölgede İsrail'e destek şeklinde bir algı oluşmasına neden olmuştur. 1956 yılında yaşanan Süveyş Krizi ile Bağdat Paktı işlevini yitirmiş, 1958 yılında yaşanan Irak darbesi ile pakt isim değişirse de işlevselliği kalmamıştır. ABD'de bu pakt ile Ortadoğu hakimiyetini koruyamayacağını anladığındandır ki 1957'de Eisenhower Doktrini çerçevesinde bölgede aktif rol üstlenmeye başlamıştır. Kriz yılları olarak değerlendirilen 1957-1958 yıllarında Menderes yönetimi Atatürk döneminde benimsenmiş olan çok taraflı dış politikaya yönelim göstermeye başlamıştır. “Eksen kaymasın”dan daha çok Batı'ya karşı “*elini güçlendirme*” durumundan söz edilebilir. Bu gelişmelerde hem ülkenin içinde bulunduğu ekonomik anlamda zor koşullar hem de güvenlik ihtiyacı etkili olmuştur. Bu doğrultuda gerçekleşen Türk-Sovyet yakınlaşması ABD'yi rahatsız etmiştir. (Seydi, 2011: 4-15).

Çalışmanın Birinci Bölümünde, Adnan Menderes döneminin daha iyi analiz edilebilmesi açısından ilk olarak Ortadoğu bölgesinde yaşanan sorunların temeline inmek adına İsrail Devleti'nin kurulması, Birinci Arap-İsrail Savaşının değerlendirilmesi ve Türkiye'nin İsrail'i tanıma sürecine yer verilmiştir. 1950-1954 yılları arasında Adnan Menderes'in birinci başkanlık döneminde Türkiye'nin dış politikası genel hatları ile ele alınarak Ortadoğu özelinde değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bölümde aynı zamanda Balkan Paktı'nın oluşturulması ve Türkiye'nin tutumları yer alırken Türkiye'nin NATO'ya üyelik süreci ve Ortadoğu Komutanlığı Projesi'ne detaylarıyla yer verilmiştir.

Çalışmanın İkinci Bölümünde, 1954-1957 yılları arasındaki Adnan Menderes'in İkinci Başbakanlık dönemi hem genel itibarıyla Türk Dış Politikası açısından hem de Ortadoğu özelinde değerlendirilmiştir. Bandung konferansına Türkiye'nin katılımı ve tutumu, Bağdat

Paktı'nın kurulması ve bu süreçte yaşanan gelişmelerde Türkiye'nin yeri, paktın genişleme süreci ve Mısır, Suriye, SSCB ve İsrail'in Bağdat Paktına tepkileri, paktın sonuçları detaylarıyla incelenmiştir. Bu dönemde yaşanan Süveyş Krizi ve Türkiye'nin krizdeki tavrı, ABD'nin Eisenhower Doktrini'ni ilan etmesi ve yaşanan gelişmeler, Suriye Krizi ve krizin Suriye-Türkiye arasında yol açtığı gerilim ve son olarak ise Suriye Krizi'nin Türk-Arap ilişkilerine etkileri incelenmiştir.

Çalışmanın Üçüncü Bölümünde, Adnan Menderes'in Üçüncü Başbakanlık dönemi olan 1958-1960 yılları arasında yaşanan gelişmelere yer verilmiştir. 1958 yılı Ortadoğu açısından krizlerin yaşandığı bir yıl olmuştur. İlk olarak Ortadoğu'da yaşanan krizleri Türkiye'ye etkileri değerlendirilmiş, yaşanan Irak Darbesinde Türkiye'nin Tutumu ve Menderes hükümetinde bıraktığı izler üzerinde durulmuştur. Ardından Lübnan ve Ürdün'de yaşanan sorunlara yer verilmiş ve yapılan müdahalelere yer verilmiştir. Son olarak ise Irak Darbesi'nin ardından işlevini kaybeden Bağdat Paktı'nın isim değişikliği yaşaması ve Menderes yönetiminin yapılan askeri darbe ile düşürülmesine yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1950-1954 YILLARI ARASINDA YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER

1.1. 1950-1954 Yılları Arasında Yaşanan Siyasi Gelişmelerin Arka Planı

Adolf Hitler dönemindeki Nazi Almanyası'nda ölüm kamplarında milyonlarca Avrupalı Yahudi'nin katledildiği Holocaust Katliamı, vahşetin bilançosu giderek daha fazla gün yüzüne çıktıkça, Batı dünyasında, hayatta olan Yahudilerin Filistin topraklarına yerleşmesinin vicdani anlamda bu dehşetten “arınılacağına” yönelik algı oluşturmuştur. Nitekim ABD'nin 1942 yılında Amerikalı Siyonistlerin¹ Biltmore Konferansı sonrası, Biltmore Programı adı altında alınan kararlarda Filistin'e göçün serbestliği ve o bölgede kurulacak bir Yahudi devletine davetin bulunduğu söz edilebilir. (Cleveland, 2008: 289). İkinci Dünya Savaşı'nın son bulması ile Filistin'e artan Yahudi göçü ile bölgedeki Arap ve Yahudi halk arasında sorunlar giderek büyümüştür. 1947 yılında İngiltere, bölgedeki çatışmaları bir taraftan savaşın yıkıntıları ile uğraştığından dolayı kontrol altında alamayınca BM sorunun çözümüne yönelik başvuruda bulunmuştur. (Baş, 2018: 94).

Başvuru üzerine BM Genel Kurulu konu ile ilgili çalışmalara başlamıştır. Arap Devletleri (Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan başta olmak üzere), Filistin topraklarının bağımsızlığını savunurken, Yahudiler ise Filistin'de kendi özerk devletlerini kurmak adına çalışmalar yürütmüşlerdir. 22 Nisan 1947 tarihinde Irak, Ürdün, Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan'ın Filistin'de manda yönetiminin son bulması ve bağımsız bir devlet olmasına yönelik önerisine Genel Kurul gündeminde yer verilmemesi üzerine bu ülkeler, konunun Uluslararası Adalet Divanı'nda incelenmesini talep ettiler de bu önerileri de 21 aleyh, 20 leh ve 13 çekimser oy ile sonuçsuz kalmıştır. BM, Filistin sorununun çözümü özelinde çalışacak bir komite kurulmasına karar vermiştir. (Murat, 2019: 456).

¹ Modern anlamda siyonizmin kurucusu kabul edilen Theodor Herzl, Yahudi devleti kurma düşüncesini 1896'da “Der Judenstaat” isimli kitabında detayları ile anlatmıştır. Ayrıca bu düşüncesini hayata geçirmek amacı ile Avrupa ve Amerika'da önde gelen Yahudilerle iletişim sağlamıştır. Aynı zamanda 1896 yılında II. Abdülhamid ile görüşmek için İstanbul'a gelen Herzl, Filistin'e Yahudi göçlerinin serbestisi, burada kurulacak muhtar bir yönetime karşılık olarak Osmanlı'nın borçlarının silinmesi ve Avrupa'da basın aracılığı ile padişah lehine söylemlerin gerçekleştirileceği şeklinde teklif sunma planı yapmış; fakat padişah ile görüşemeyip bu teklifi Polonyalı asilzade Philip Newlinski aracılığı ile iletse de Abdülhamid tarafından hoş karşılanmayıp, kararlılıkla reddedilmiştir. Bunun üzerine Herzl, İsviçre'nin Basel kentinde 29 Ağustos 1897 yılında I. Dünya Siyonist Kongresini toplayarak kurulacak İsrail Devleti'nin temellerini atmıştır. (Topçu, 2018: 162). Siyonistler, çalışmalarının neticesinde 2 Kasım 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu ile önemli bir kazanım elde etmişlerdir. Bu deklarasyonda dolaylı bir dille de olsa Filistin'de kurulacak bir Yahudi devletinden söz edilmiştir. (Şenel, 2014: 162).

BM Filistin Özel Komisyonu'nun 1 Eylül 1947 tarihli raporunda oyçokluğu ile kabul edilmiş kararlar ve yine oyçokluğu ile kabul edilen, Filistin bölgesinin Arap ve Yahudi olmak üzere ekonomik anlamda birlik olan iki ayrı devlete bölündüğü, Kudüs'ün uluslararası denetime devredilmesini içeren “*Çoğunluk Planı*”nın yanı sıra birkaç devletin desteklediği, Filistin'in başkentinin Kudüs olmasını, Arap ve Yahudi federal yapısının oluşturulmasını öngören “*Azınlık Planı*” olmak üzere iki ayrı plan mevcuttu. Arap ülkeleri Filistin'in bağımsızlığını savunup taksim edilmesine karşı iken 10 Kasım 1947 tarihinde ABD ve SSCB'nin taksim önerisine destek vermesi ve ardından İngiltere'nin askerlerini bölgeden çekmeye başlaması ve takip eden yılda 14 Mayıs 1948'de manda rejiminin sona ereceğini açıklaması ile BM Genel Kurulu 29 Kasım günü taksim kararını onaylamıştır. (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2001: 615). 14 Mayıs günü David Ben Gurion başkanlığında Tel-Aviv'de toplanan Yahudi Ulusal Konseyi İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilan ederek, BM kararında kabul edildiği şekliyle sınırlarını genişletmek için harekete geçmiştir. (Fildiş, 2012: 337).

Ben Gurion İsrail'in kurulmasını konuşma yaparak şu şekilde ilan etmiştir:

“Eretz İsrail yani İsrail ülkesi, Yahudi Milletinin doğduğu yerdir ve Yahudi milleti ilk defa burada millet olmuştur... Biz, İsrail ülkesindeki Yahudi toplumun ve Siyonist hareketin temsilcisi olan halk konseyinin üyeleri olarak, tabii ve tarihi hakkımızı kullanarak Eretz İsrail'de, bundan sonra İsrail devleti diye tanınacak olan Yahudi devletin kurulduğunu ilan ediyoruz.” (Şenel, 2014: 164).

Karardaki sınır paylaşımının orantısızlığından söz etmekte yarar vardır. Filistin topraklarının yüzde 57'lik kısmı Yahudi kesime bırakılırken, yüzde 43'lük kısmın Arap kesime verilmesi ve aynı zamanda yarım milyona yakın Filistinli vatandaşın İsrail yönetimi altında yaşaması söz konusu idi. Aniden azınlık konumuna düşen Filistinliler neden adeta Holocaust'un bedelini ödeyen taraf olduklarını anlayamamışlardı. (Fildiş, Birleşmiş Milletler'in Taksim Kararı, s.345).

İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilan eden Yahudi Milli Konseyi üyeleri kabul ettikleri beyanname ile, Filistin'deki İngiliz mandasının son bulduğu günde toplanarak Yahudi devletini ilan ettiklerini, kurulan bu devletin Yahudi muhacirlerine açık olacağını, nüfusun tamamının gelişmesini amaçladıklarını, Yahudi peygamberlerin de öngördüğü üzere adalet ve hürriyet ilkeleri temelinde ırk, cins ayrımı gözetmeden bütün vatandaşlar için eşit siyasi ve sosyal hayatın temininden bahsetmişlerdir. (“Yahudi Devleti'nin İlanı”, Cumhuriyet Gazetesi, 15.05.1948). ABD, İsrail'in kuruluş ilanından 11 dakika sonra, SSCB ise 17 Mayıs 1948 tarihinde resmi olarak İsrail Devleti'ni tanıdıklarını açıklamışlardır. Bu durum Araplar arasında Batı'ya karşı nefreti körüklemiş ve Arap Birliği, yapılan toplantının ardından taksim önerisinin kabulünün mümkün olmadığını ayrıca kabul eden her devletin düşman olarak addedileceğini açıklamıştır. (Topçu, 2018: 166). Arap devletleri BM'nin 1948 yılında Yahudiler ve Filistinliler

için iki ayrı devlet kurulması hususunda verdiği karara karşı çıkmış, bu karara tepki olarak ise Mısır, Lübnan, Suriye, Suudi Arabistan, Ürdün, Irak ve Yemen bir Arap cephesi meydana getirip Filistin'e müdahale gerçekleştirmiştir. (Ercan, "2000: 243).

Kral Abdullah, Arap ordularının baş komutanı sıfatı ile resmi bir bildiri yayınlayarak, Arap ordularının asayişini sağlamak ve Arapların haklarını korumak amacıyla Filistin topraklarına girdiklerini ilan ederek, Arap ordularının bölgedeki Arapların haklarına, çocuklarına, ihtiyarlara ve esirlere herhangi bir zarar vermeyeceklerini taahhüt etmiştir. Ürdün, Irak, Mısır, Suriye ve Lübnan silahlı kuvvetlerinden oluşan Arap ordularının 15 Mayıs 1948 tarihinde İsrail sınırına girmeleri ile başlayan savaş başta nispeten Arapların üstünlüğü ile seyreitse de ABD ve İngiltere'nin ablukası ve silah ambargosuna rağmen Sovyetler desteği ile Çekoslovakya'dan ve hava yardımı ile Fransa'dan silah yardımı alan İsrail'in üstünlüğü söz konusu olmuştur. (Kemiksiz, 2018: 133).

Çatışmalar birkaç hafta devam etmesinin ardından Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) etkisi ile ateşkesle sonuçlansa da 11 Haziran'da sağlanan ateşkes, 8 Temmuz'da çatışmaların tekrar başlaması ile sonlanmıştır. BMGK'nın arabuluculuğu ile yeniden bir ateşkes kabul edilmesine karşın çatışmalar 1949 yılının Nisan ayına kadar sürmüştür. (Kan, 2018: 177). İsrail, Mısır topraklarının bir kısmını işgal altına alarak üstünlük sağlamıştır. BMGK'nın isteği üzerine Mısır ve İsrail 1949 yılının ocak ayında ateşkes imzalamış, ardından İsrail ile Arap Devletleri ayrı ayrı ateşkes anlaşmaları yapmışlardır. (Akdevelioğlu ve Kürkçüoğlu, 2001: 639).

Savaşın sonunda taksim planı ile kendisine sağlanan yüzde 52'lik Filistin toprağını yüzde 78'e yükselten İsrail, Arap ordularına karşı üstünlük sağlayarak savaşı kazanmıştır. (Güven, 2020: 38). Görüntü itibari ile, birlikte hareket eden Arap Devletleri'nin esasında her birinin kendi çıkarlarını ön planda tutmaları ve aralarındaki politik yarışların da etkisi ile savaş esnasında koordine bozukluğu yaşadıklarından söz edilebilir. Ürdün haricinde diğer devletlerin askeri birliklerinin iyi hazırlanmadıkları söylenilebilir. Buna karşın karşılarındaki İsrail kuvvetleri, kurdukları Yahudi devletinin varlığını sürdürebilmek adına Ben Gurion önderliğinde mücadele etmişlerdi. (Cleveland, 2008: 297).

Savaş sonunda Filistin, taksim planında kendisine verilen toprakların büyük bölümüne artık sahip değildi. Kudüs bölünmüş olup, yaklaşık olarak 800 bine yakın Filistinli, mülteci konumuna düşmüş ve bu durum mülteci meselesine yol açmıştır. İsrail Devleti'ne, savaştan sonra 1948 ve 1951 yılları arasında 600 bin civarında Yahudi göç etmiş olup, bu insanlara savaş esnasında giden ve halihazırda boş olan Filistinli yerleşkeleri tahsis edilerek adeta dönüşlerinin önü kesilmiştir. (Kemiksiz, 2018: 133). Arap Devletleri, İsrail ile anlaşma yapmış olmalarına

karşın hiçbir resmi olarak İsrail'i tanımamıştır. Kendisi için fırsata dönüşen bu savaş sonucunda İsrail, topraklarını yüzde 75 civarında büyötmüştür. Gazze Mısır'a kalırken, Kudüs kenti Ürdün ve İsrail arasında paylaşılmış, Filistin'in yüzde 20'si olan Batı Şeria, Ürdün'ün olmuş ve sonuç olarak tek zararlı çıkan tarafın esasında Filistin olduğı gerçeğı gözler önüne serilmiştir. (Kaştan, 2012: 1801). Filistin yenilgisinden sonra Arap dünyasında büyük siyasi değişimler yaşanmıştır. Bölgede darbeler yaşanmaya başlamıştır. Eski nesil seçkinlerin, çoğı kırsal bölgeden gelen ve dünya savaşları arasındaki dönemin yurtdışında eğitim almış seçkinlerine kıyasla halka daha yakın olan, yeni nesil askerlerce devrilmesiyle büyük bir siyasi ihtilal yaşanmıştır. Eski tüfek siyasetçiler kendi sınırları içerisinde bir milliyetçilik güderlerken, Mısır'daki Hür Subaylar Pan-Arap birliğı isteyen Arap milliyetçileri idi. Eski rejim Avrupa dilini konuşurken; yeni nesil sokak dilini konuşmaktaydı. (Rogan, 2017: 325).

Bölgede bu denli sorunlar yaşanırken bir yandan da BM'de İsrail'in üyeliğı konusunda oylama yapılmış olup, 12 red, 37 kabul, Türkiye ve İngiltere'nin de içerisinde bulunduğı 9 ülkenin katılmadığı oylama sonucunda 11 Mayıs 1949 tarihinde İsrail'in BM üyeliğı kabul edilmiştir. (<https://m.bianet.org/bianet/print/197226-turkiye-israil-iliskilerinin-68-yili>, erişim tarihi: 16.08.2021). 11 Aralık 1948 tarihinde BM Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nun kurulması kararını almış; ABD, Türkiye ve Fransa üye ölkeler olarak belirlenmiştir. Burada Müslüman çoğunluğına sahip olarak Türkiye'nin üye olmasında amaç Arap Devletleri'nden gelecek tepkilerin en aza indirilmesi olsa dahi Araplar bu komisyonun kurulmasına kesin bir dille karşı çıkmışlardır. Türkiye, 1945 – 1947 yılları arasında özellikle SSCB tehdidinden dolayı İsrail Devleti'nin kurulması taraftarı olmamıştır; fakat zaman içerisinde özellikle Truman Doktrini çerçevesinde başta ABD olmak üzere Batı'dan destek sağlaması ile bu politikasında değişikliğe gitmiştir. (Şenel, 2014: 165). Türkiye'nin Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nda yer alması, her ne kadar komisyonda tarafsız çalışmalar yürütse de Arap ölkelerinin oluşturulmasına karşı olduğı bir kuruluş olması sebebiyle bu ölkelerle ilişkilerin sekteye uğramasında önemli bir etken olmuştur. (Topçu, 2018: 167).

Türkiye'nin BM Filistin Uzlaştırma Komisyonu'ndaki temsilcisi, dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yakın arkadaşı olan Hüseyin Cahit Yalçın, komisyonun kuruluş sürecinde oluşan varsayımların aksine tarafsız bir tutum sergilemekteydi. Ancak komisyon çalışmaları devam ederken dönemin İsrail Başbakanı Ben Gurion ile yaptığı görüşme sonrası karşısında SSCB yanlısı olmayan bir İsrail gördükten sonra bu tutumunu değiştirecektir. (Kan, 2018: 178). Türkiye'nin İsrail'e karşı bir tutum sergilediğı dönemlerde bu tutumunun altında yatan belli başlı sebeplerden birisi Arap ölkeleri ile ikili ilişkileri geliştirme isteğı ve

hemen hemen Komünizm ile benzer zeminlere sahip olan Siyonizm'in Ortadoğu'da hâkim bir ideoloji haline gelmesinin yaratacağı tehdit algısı idi. (Kılıçoğlu, 2021: 48).

Batı'nın ve özellikle ABD'nin İsrail'e destekleyici tavrı, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı ile müttefik olma isteği, İsrail'in sanılanın aksine Sovyetler ile müttefik olmaması, aynı zamanda Türkiye'de Araplarla kurulacak ilişkilere yönelik çeşitli eleştirilerin yapılması gibi etkenler, Türkiye'nin İsrail konusunda tarafsızlıktan tanımaya evrilen politikasında etkili olmuştur. (Baş, 2018: 95). ABD Başkanı Truman'ın İsrail'e şahsi yakınlığı ve İsrail'in Batı yanlılığını belirtip, Türkiye'nin çıkarlarına yönelik tehdit unsuru içermediğine yönelik söylemleri, İsrail'de yapılan seçim sonucu komünist partinin oy oranının az olması ile olası tehdit fikrinin azalması, ABD'den istenilen ekonomik yardım ve kredilerin sağlanmasında Yahudi lobisinin oynayacağı rol, aynı zamanda Türkiye'nin Batı güvenlik ağına yani NATO'ya üyeliğinde önemli rol oynayacağı düşünülmüş, tanıma kararına sıcak bakıldığı söylenilebilir. (Güven, 2020: 48).

Türkiye en sonunda İsrail Devleti'ni tanımaya karar vermiştir. Cumhuriyet Gazetesi'nin haberinde Arap devletlerinin hemen hemen hepsinin İsrail Devleti ile ateşkes gerçekleştirdiği ya da gerçekleştirme konusunda karar aldığı ve dolaylı şekilde de olsa İsrail'i tanımış oldukları belirtilmiş, Türkiye'nin ise o tarihe kadar tanımamasındaki etkenin ise Arap dünyasının hislerine bir teveccüh gösterilmiş olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Arapların Türkiye'nin komşusu olduğu, Türkiye'nin İsrail'i tanımak için Arapların mütareke yapmasını bekleyerek saygısını ve sevgisini gösterdiği belirtilerek; Arap devletlerinin durumu anlayacağını umup, İsrail'in ise Ortadoğu'da genişleme eylemi göstermeksizin barışa öncülük etmesi temenni edilmiştir. ("İsrail Devleti'ni Tanımaya Karar Verdik", Cumhuriyet Gazetesi, 29.03.1949).

Türkiye Cumhuriyeti, 28 Mart 1949 tarihinde İsrail'i resmi olarak tanımış, 9 Mart 1950 tarihinde ise diplomasi anlamında ikili ilişkileri başlatmış olup, 1952 yılında iki ülke de Büyükelçi ataması yapmıştır. Arapların düşüncesine göre Türkiye'nin İsrail'i tanıma meselesi Ortadoğu'da ciddi bir tehdit olarak görülen düşmanları ile iş birliği yapıldığı algısını oluştururken, Türkiye'ye göre ise bu durum, Batı dünyası ile iş birliği adına atılmış diplomatik bir adımdan fazlası değildi. Bu durumun bir sonucu olarak Türkiye'nin Arap coğrafyasında etki alanı büyük ölçüde daralmıştır. Aynı zamanda Türkiye, tanıma adımının ardından büyükelçi göndermesi ile İsrail'i hem "*de facto*" hem de "*de jure*" olarak tanımış olmaktaydı. Belirtmekte fayda vardır ki o dönemde Yunanistan, Arap dünyası ile ilişkilerini bozmamak adına İsrail'i yalnızca *de facto* olarak tanımıştır. (Kılıçoğlu, 2021: 49). Arap ülkeleri, İsrail'i tanıma meselesinde Türkiye'nin politikasına etkide bulunamamışlardır. Bu dönemde Arap devletleri Türkiye'nin gereksinim duyduğu güvenlik konuları için yeterli donanımına sahip değillerdi, aynı

zamanda da kendi içlerinde uyuşmazlıklara sahiplerdi ve bir görüş birliği söz konusu değildi. Filistin için görünürde her ne kadar beraber savaş verseler de Kudüs baş müftüsü Emin-El Hüseyini öncülüğünde Filistin devleti kurulmasına tehlike olarak bakıp çekince duymuşlardır. Son olarak ise Arapların savaşta başarısızlığı ve bazı Arap yöneticilerinin İsrail ile irtibat kurmuş olması Türkiye'nin konu ile ilgili tutumunu etkilemiştir. (Şenel, 2014: 173-174).

1.2. 1950-1954 Yıllarında Türkiye'nin Dış Politika Anlayışı ve Ortadoğu

Türkiye Cumhuriyeti, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile diğer pek çok ülke gibi oluşan yeni dünya düzeninde adeta bir “yerini bulma” arayışı içerisinde, siyasi, sosyal, kültürel vb. anlamlarda kendini bir Avrupa ülkesi olarak görme ve bunu Avrupa'ya da kabul ettirme amacı içerisine girmiştir. Fakat belirtmekte fayda vardır ki burada bir diğer büyük etken Sovyetler Birliği'nden kaynaklı komünizmin yayılması tehlikesine karşı duyulan tedirginliktir. (Duman ve Birsnel, 2012: 305). Bahsedilen dönemde Türkiye'deki İkinci Dünya Savaşı'nın ardından çok partili döneme geçişte etkili olan iç politik sebeplerin yanı sıra dış politik etkenler de önem taşımaktadır. O dönemde CHP ile yollarını ayıran vekiller, Celal Bayar ve Adnan Menderes'in öncülüğünde, toplumda oluşmuş tek partici yapının ötesinde daha liberalizme yönelik ve dışa dönük politika söylemleri ile DP'yi kurmuşlardır. (Yuca, 2016: 705).

7 Ocak 1946 tarihinde kurulan DP ile Türkiye Cumhuriyeti yeni bir döneme girmiştir. O dönemde İsmet İnönü kurulan bu partiyi hem kontrol edilebilir bir muhalefet oluşturulması şeklinde yorumlayıp hem de çok partili siyasal hayat için gerekli görüp desteklese de zaman içerisinde DP, özellikle basının da katkısı ve “*kurtarıcı*” olarak gösterilmesi ile, aynı zamanda da ülke içi siyasi ve sosyal çeşitli etkenler ile hızlıca örgütlenmesini tamamlayıp güç kazanmıştır. (Yıldız, 1996: 482). 7 Ocak 1946 tarihinde Celal Bayar Türk basın temsilcilerini kabul ederek DP'nin kurulduğunu bizzat bildirmiştir. Partinin programında genel olarak kuruluş amacı Türkiye Cumhuriyeti'nin demokrasi anlamında daha ileri seviyeye taşınması ve siyasetin demokratik görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet edilmesi şeklindeki esasa dayandırılmıştır. İç politika demokratik görüş çerçevesinde detaylıca izah edilmiş olup, dış politika için ise devletler ve milletlerin hukuki eşitliği, devletlerarası siyasi, ekonomik ve kültürel alanda iş birliği, güven ve komşuluk ilişkilerinin kıymeti barışçıl ve şeffaf dış siyaset öngörülmüştür. (“Demokrat Parti'nin Programı Dün Hükümete Verildi”, Ulus Gazetesi, 08.01.1946).

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimler, CHP yönetiminin düşürülüp, DP iktidarında yeni yönetimin kurulması ile sonuçlanmış ve Türkiye Cumhuriyeti bu döneme büyük bir ümitte girmiştir. Meclis içerisinde Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi, Refik Koraltan'ın Meclis

Başkanı ve Fuat Köprülü'nün ise Dışişleri Bakanı olması ile Türk siyasal hayatında yeni bir döneme girilmiştir. (Duman ve Birsell, 2012: 300). Hem Batı'dan finansal destek sağlamak için hem de Türkiye'nin güvenliğini sağlamak (özellikle bölgedeki SSCB tehdidine karşı) adına Batı güvenlik sisteminde yer edinmek asıl amaç olarak görülmüştür. Bu dönemde Türkiye'den bağımsız meydana gelecek olan birçok mesele Menderes yönetimini güç durumda bırakmıştır. (Yılmaz, 2016: 204). Uluslararası durumun kötüye gitmesi sebebi ile yalnızlıktan kurtulmak isteyen Türkiye Batı ile özellikle güvenlik arayışı bağlamında iş birliği yapmanın yollarını aramıştır. DP hükümetinin dış politikası da Türk-İngiliz iş birliği ve ABD dostluğu ekseninde sürdürülse de muhalefet oldukları dönemde demokratların CHP'nin Batılı müttefiklerden daha net taahhütler alamadığı yönünde eleştirilerde bulunmuş olmaları sebebiyle Türkiye, DP yönetiminde güvenlik hususunda daha elle tutulur garantiler almaya yönelecektir. (Kasapsaraçoğlu, 2015: 19).

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesi ile Türkiye'nin Ortadoğu bölgesine yönelik politikasında yeni yönelimler gözlenmeye başlansa da asıl “aktif” değişimin Demokrat Parti'nin Menderes liderliğinde iktidara gelmesi ile başladığını söylemek mümkündür. Bu dönemde Atatürk döneminde uygulanan “tarafsızlık” siyaseti tamamen terk edilmiştir. Menderes hükümetinin en önemli başarısı ise Türkiye'nin NATO'ya üyeliği olmuştur. (Bağcı, 2014: 37). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'nin Türkiye'den toprak talepleri ve Boğazlardaki statünün gözden geçirilmesi isteği Türkiye'yi endişelendirmiş ve ABD ile kurulacak bir askeri ittifakla Sovyetleri dengeleme uğraşları başlamıştır. ABD, bu dönemde Türkiye'nin Komünist tehdidine karşı önemli bir statüye sahip olduğuna inanmakta idi. Türkiye, 1950'li yıllar boyunca ABD'nin Komünist tehlikeyi çevreleme ve domino etkisi siyasetinde önemli bir role sahip olmuştur. (Uslu, 2016: 62). ABD'nin Türkiye ile ilişkilerini bu kadar geliştirmesinde başlıca sebepler vardır. ABD için Soğuk Savaş Döneminde esas amaç Sovyetlerin Ortadoğu'ya inmesini önleyip, petrolün kontrol ve güvenliğini sağlamaktır. Bu noktada Türkiye Batı ve Ortadoğu arasında bir köprü işlevi gördüğünden Sovyetlere karşı bölgenin savunmasında önemli role sahipti. Ayrıca Türkiye'de kurulan Amerikan üsleri sebebiyle de Türkiye ABD için önemli bir müttefikti. (Kasapsaraçoğlu, 2020: 1345).

Ortadoğu'da Türkiye'nin en büyük tehdidi artık SSCB idi. Komünizme karşı ABD'nin uyguladığı çevreleme politikasını desteklemekte kararlı ve istekli olan Menderes, önce NATO'ya üyelik, sonrasında ise Balkan Paketi ve Bağdat Paketi gibi oluşumlara katılımda oldukça istekli tavır sergilemiştir. (Göktepe ve Seydi, 2015: 207). Bu dönemde Türkiye'nin aktif bir dış siyaset izleyebilmesi esasen ABD ile örtüşen çıkarlarından ötürü mümkün olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası SSCB tehdidi hisseden Türkiye Batı'ya eklemlenerek,

tarafsızlık politikasından uzaklaşmış, ABD desteği ile 1950’li yıllarda önemli bir rol almış ve Soğuk Savaşın etkin bir oyuncusu haline gelmiştir. (Seydi, “2011: 2-3).

1958 yılında İsrail ve Türkiye arasında “Çevre İttifakı” ya da “Hayalet İttifak” olarak bilinen çok gizli bir ittifak oluşturulmuştur. Söz konusu plan fikir olarak İsrail Devleti’nin kurulduğu döneme uzansa da uygulanması yaklaşık 10 yıl sonra gerçekleşmiştir. Çevre ittifakın üç ana hareket noktasından ilki çevredeki Arap olmayan ülkelerle ittifak oluşturarak, Arap ülkelerinin İsrail’i yalnızlaştırdığı çemberi kırmak, ikincisi bölgede istikrar ve yeni güç dengesi oluşturmak ve son olarak Batı ve özellikle ABD ile ilişkileri güçlendirmek olmuştur. Türkiye’nin başta İsrail ile ilişkilerini geliştirme konusundaki isteksizliğinin yanı sıra Bağdat Paktı’na zarar verilmesi konusunda endişeleri olmuştur. Ayrıca Menderes Bağdat Paktı’nın İsrail çıkarlarına da hizmet edebileceği düşüncesi ile İsrail’in sabırlı olmasını ve mevcut ticari ilişkilerin açığa vurulmasından kaçınılmasını istemiştir. Ancak zaman içerisinde Irak’ın BM’de Kıbrıs’a ilişkin oylamada Türkiye’ye karşı oy kullanması, 1958’de Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin kurulması ve aynı sene Irak’ta yaşanan darbe ile Türkiye’nin İsrail’e karşı tutumunda değişimler yaşanmıştır. İsrail Başbakanı Ben Gurion, pakt için ABD’den destek almak istemiş, bu amaçla Eisenhower’a 24 Temmuz 1958 tarihinde yazdığı mektupta İsrail’in Ortadoğu’da çemberin dışında kalan dört ülke ile -Sudan, Etiyopya, İran ve Türkiye- Nasır-Sovyet akıntısına karşı ilişkilerini güçlendirmekte olduğunu söz etmiştir. 29 Ağustos 1958’de Ben Gurion ile Menderes’in son derece önemli ve gizli Ankara buluşması Türk-İsrail ittifakının temellerini atmıştır. Bu görüşmeden sonra iki ülkenin yetkilileri arasında bir dizi gizli toplantı ve temas gerçekleşmiştir. Çevre ittifakı çerçevesinde Türk-İsrail uyuşması resmi anlamda sekiz yıl inişli çıkışlı seyretmiştir. İki ülkenin ortak paydaları arasında Sovyet yayılmacılığına karşı durmak, Pan-Arabizm ve Pan-İslamizmi frenlemek ve terörizmle savaşmak gösterilebilir. Politik, ekonomik ve askeri anlamda çok gizli şekilde sürdürülen bu ilişkiler, 1960’ta Menderes hükümetinin devrilmesinden sonra Orgeneral Cemal Gürsel yönetiminin anlaşmaya sadık kalması ve pek çok açıdan İsrail ile ilişkiler güçlendirilerek sürdürülmüştür. (Bengio, 2009: 59-77).

Atatürk’ün savunduğu “ulusal bağımsızlık” ve “ülkenin güvenliği” kavramlarının, bir nevi ABD uydusu haline gelen Türkiye için ne yazık ki “bağımlı bir güvenliğe” evrildiğini söylemek yerinde olacaktır. (Kiraz, 2020: 314). Söz konusu dönemde SSCB’nin Ortadoğu ülkelerine yayılma siyaseti kapsamında yaptığı düşünülen her türlü yardıma şüphe ile yaklaşan Menderes Hükümeti, ortak güvenlik sistemi oluşturarak bölgedeki “kıızıl tehlikeye” engel olmak amacıyla hem NATO üyesi ülkeleri hem de komşu ülkeleri devamlı bu konuda telkin etmekte idi. (Bağcı, 2014: 39). Menderes, Türkiye’nin jeopolitik anlamda kritik değerini her

fırsatta dile getirerek, Akdeniz’de güvenlik, barış ve huzurun tesisinde Ortadoğu’nun önemine vurgu yaparak, bölge ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi ve özellikle Arap-İsrail sorununun çözüme kavuşturulması üzerinde durmuştur. (Çelik, 2010: 483-484). SSCB de Türkiye gibi İsrail’i tanıyan ülkeler arasında olsa da 1950’lerde İsrail ile diplomatik ilişkilerini sonlandırarak strateji değiştirmiş ve bir nevi Arapları desteklemiştir. Türkiye’nin Ortadoğu ile geliştirilmek istenen ilişkilerine bir örnekte dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın 1 Kasım 1950 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) açılış konuşmasında, Sadabat Paketi’nin tekrar aktifleştirilmesi üzerine ifadelerde bulunsa da yine aynı dönem Türkiye’nin de asker gönderdiği Kore Savaşı’na BM’nin müdahalesinden dolayı karşıt tutum sergileyen Arap Devletleri’ne tepki gösteren Türkiye, bu ülkelerle çeşitli görüşmelerde de bulunmuştur. (Yılmaz, 2016: 208). Menderes, Türkiye ve ABD çıkarlarının özellikle Ortadoğu özelinde örtüştüğü görüşünden hareketle diğer bölge ülkelerini de Batı güvenlik sistemi altına alabilmek amacıyla çalışmalar yürütmüştür. Menderes bu dönemde yeni oluşumunu sağlayan, tam anlamı ile devlet vasıflarını sağlayamamış olan Arap ülkelerine yönelik liderlik rolüne girmeye çalışarak bölgede kilit ülke olmak amacını taşıyordu. Ancak öncelikle Arapların ve Arap basınının Türkiye’ye İsrail’in tanınması meselesinden ileri gelen karşıt tavrının bertaraf edilmesine yönelik çalışmalar yapması gerekecekti. (Göktepe ve Seydi, 2015: 207).

Arap basınında yoğun şekilde Türkiye ve İsrail arasında askeri bir ittifakın oluşturulduğu, Türkiye’nin Araplara karşı düşmanlığı olduğu yönünde haberler yapıldığı dönemde dönemin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü Amerikan Büyükelçiliği’nde Amerikalı müsteşar B. E. Kuniholm ile konuşmasında şu şekilde ifadelerde bulunmuştur:

“İlk DP hükümetimizin kurulmasından itibaren Türkiye’nin Arap ülkeleri ile ilişkilerini düzeltmesi gerektiğini hissetmiştim. Zayıf ve kendi aralarında bölünmüş olmaları dolayısıyla CHP Arap ülkeleriyle ilgilenmeyerek, onlarla herhangi bir ilişki kuracak olursa Türkiye’nin kazancı değil kaybı olacağını düşünüyordu. Kanımca, Birinci Dünya Harbi sırasındaki tecrübeleri dolayısıyla da İnönü Araplara karşı sempati duymuyordu. Bir Dışişleri Bakanının görevleri arasında esaslı bir husus da yakın komşularına dostluk garantisi vermesidir. “Dürüstlük” yeterli olmayıp şüpheye sebep olmayacak kadar da dost olmak gerekir. Araplara karşı tamamiyle dürüst ve samimi davrandım ve zannederim ki onlar da bunu takdir ediyorlar.”

Köprülü, bu sözleri sarf ederken Arap Devletleri’ni bölgedeki düzenin sağlanması için Batı ile iş birliğine ikna etmenin zorluğunun bilincindeydi. Bölgede uyum için öncelikli olarak Mısır ile bağlantıya geçilmesinin önemi üzerinde durmuştur. (Bağcı, 2014: 42-43). Menderes, Atlantik’ten Pakistan’a kadar, ABD’nin çevreleme politikası etrafında bir güvenlik çemberi oluşturma noktasında oldukça hevesli olmuş, bunu ise önce NATO üyeliği sonrasında Balkan

Paktı ve takiben de Bağdat Paktı üyelikleri ile gözler önüne sermiştir. (Göktepe ve Seydi, 2015: 207).

1.2.1. Balkan Paktı ve Menderes'in Ortadoğu Politikası için Önemi

Demokrat Parti iktidarı, Batıcı çizgisine paralel olarak ABD'nin direktifi doğrultusunda hem Yakın Doğu hem de Balkanlar bölgesinde pakt oluşturma fikrini benimsemiştir. Türkiye bu dönemde Ortadoğu bölgesinde İngiliz ve Fransız mandasına karşı baş gösteren bağımsızlık kazanma faaliyetlerine, İran'da Musaddık rejiminin petrolü millileştirme çalışmalarına destek vermek yerine daha çok Batı uydusu haline gelmiş ülkelerle (Irak ve Pakistan gibi) ilişkilerini geliştirme yolunda adımlar atmış, Yunanistan ve Yugoslavya ile pakt oluşturma çabalarına girişmiştir. (Duman ve Birsell, 2012: 306). O dönemde hükümet gündeminde en çok yer alan konulardan birisi de Balkan coğrafyası olmuştur. Menderes Balkan Paktı'nın kurulması ve Yunanistan ile anlaşıp Yugoslavya'nın dolaylı da olsa NATO'ya bağlanması için büyük çaba sarf etmiştir. (Bulut, 2008: 38). 1930'larda başlayan, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından da olumlu seyir izleyen Türk-Yunan ilişkileri ortak düşmana karşı ortak hareket etme noktasında ilerlemiş, Truman Doktrini çerçevesinde alınan ortak yardımlar ve aynı dönemde NATO'ya üye olmaları iki ülkenin ilişkilerini giderek daha sıkı bir hale getirmiş, Yugoslavya'nın da son gelişmelerden sonra SSCB'den uzaklaşması Balkanlar'da bir pakt kurulmasının zeminini oluşturmuştur. (Duman ve Birsell, 2008: 311).

8 Mayıs 1954'te Adnan Menderes, dönemin ABD Büyükelçisi Warren'a ABD'ye Türkiye'nin dört senelik ekonomik ve askeri planını değerlendirmek üzere bir ziyarette bulunmak istediğini iletmış, 1 Haziran günü ise bu ziyareti² gerçekleştirmiştir. Eisenhower ile yaptığı görüşmeden sonra dönemin ABD Dışişleri Bakanı Dulles ile bir toplantı gerçekleştirmiş ve Dulles'in Balkan Paktı konusunda fikirlerine başvurmuştur. Dulles, bu birlikteliğin oluşmasından memnuniyetlerini dile getirirken aynı zamanda Güney Avrupa'nın güvenliğini bu denli önemserlerken Yugoslavya'nın da katılmasının son derece mühim olacağını belirtmiştir. Bu noktada engel teşkil edebilecek bir unsur olarak İtalya ve Yugoslavya arasındaki Trieste sorunu çerçevesinde, şayet İtalya'nın Yugoslavya'ya yönelik bir tutumu oluşursa, ABD'nin halihazırda konunun çözümü için çalışmalarda bulunduğunu ve yakın zamanda çözmeyi amaçladığını da eklemiştir. (Coşkun, 2017: 26). Menderes ABD'den ayrılmadan önce New York'ta basına verdiği demeçte Türkiye ve komşu ülkeler konusunda

² Menderes uçaktan indiğinde basına yaptığı açıklamada ABD'ye Türkiye ve Amerika'yı yakinen ilgilendiren meseleler hakkında Eisenhower ile görüşeceklerini, Türkiye'nin Amerika ile ilişkilerinin son derece sıkı olduğunu belirtmiştir. ABD'yi ilk defa ziyaret ettiğini söyleyen Menderes, Eisenhower'ı henüz Başbakan olmadan evvel Türkiye'de ağırladıklarının bilgisini vermiştir. ("Başbakan New York'ta", Halkçı Gazetesi, 01.06.1954).

açıklamalarda bulunarak, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan arasındaki antlaşmaya İtalya'nın da dahil olmasının ehemmiyeti üzerinde durmuştur. ("Menderes'in Amerika'da Basına Verdiği Beyanat", Halkçı Gazetesi, 07.06.1954). Üç ülke arasındaki yakınlaşmadan tahmin edileceği üzere İtalya hoşnut kalmamıştı ve bu nedenle görüşmelerin yapıldığı süreçte düzenli olarak İtalya da bilgilendirilmiştir. Bu çerçevede Dışişleri Bakanı Köprülü, Roma'ya ziyarette bulunmuş, aynı şekilde İtalya Başbakanı De Gasperi, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ilk kez Yunanistan'a ziyarette bulunup gündem konularının haricinde NATO'yu güçlendirip destekleyecek her türlü pakta İtalya'nın olumlu baktığının altını çizmiştir. 1948 yılında Yugoslavya ile SSCB arasında yaşanan krizler sonucu Yugoslavya'nın Kominform'dan ihraç edilmesi ve Sovyetlerden giderek uzaklaşmış olması Batı ülkelerinin Yugoslavya'ya -her ne kadar yönetim şekline karşı şüpheleri olsa da- odaklanmasına neden olmuştur. Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyeliğinden sonra Batı ülkeleri, bu iki ülkenin Balkan bölgesinde Yugoslavya'yı da içerecek bir paktın oluşumu ile hedeflerine ulaşacaklarını planlamışlardır. (Bulut, 2008: 43-47).

Tito'nun liderliğinde yönetime geçen Halk Cephesi, diğer Balkan ülkelerinin aksine SSCB etkisi altına girmeyi reddetmiş ve yaşanan gelişmeler neticesinde SSCB'den kopan Yugoslavya, sırtını ekonomik ve askeri anlamda ABD'ye dayandırmak durumunda kalmıştır. Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'nın aynı anda komünizm tehdidi algılaması ve bölgesel anlamda yaşanan gelişmelerinin benzerliği sonucu Balkan Paktı için uygun zemin kendiliğinden oluşmuştur. ABD destekli ilk teklifi Yunanistan'ın yapmasının ardından Türkiye'den de destek gecikmemiştir. Türkiye'nin bu konuda en fazla çalışma yürütüp enerji sarf eden devlet olduğunu söylemek yerinde olacaktır. (Özdal ve Karaca, 2016: 222-226). Tito bu dönemde Yunanistan'a yaptığı ziyaret ve Atina görüşmeleri neticesinde Yugoslav halkının memnuniyetinden bahsederek, Trieste sorununun Balkan ittifakı ile bağlantılı olmadığını altını çizmiştir. Balkan Paktı'nın Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan tarihinde bir dönüm noktası olacağını bu üç ülke için güvenlik ve istiklal garantisi teşkil ettiğini belirtmiştir. ("Tito'nun Balkan İttifakına Önem Veren Demeci", Halkçı Gazetesi, 08.06.1954).

Türkiye'nin ve Balkan bölgesinin güvenliğinin tahsisi ve sürdürülmesi maksadı ile aynı zamanda da bölge ülkeleri ile ikili ilişkilerin geliştirilmesi, daha da spesifik manası ile Yugoslavya'nın Doğu bloğuna eklemlenmesinin önüne geçilmesi amaçlarından ötürü 1953 yılının Şubat ayında ABD desteği ile bir araya gelmiş bulunan Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya Dışişleri Bakanları'nın Ankara'da imzaladığı dostluk ve iş birliği antlaşması 9 Ağustos 1954 tarihinde ittifak antlaşması olacak şekilde revize edildikten sonra "*Balkan Paktı*" adını almıştır. (Göktepe ve Seydi, 2015: 212). İçerik olarak antlaşma taraflar arasında madde

4'te belirtildiği üzere ekonomik ve kültürel iş birliğinin yanı sıra madde 3'te tarafların genelkurmay başkanlıkları arasında askeri savunmaya yönelik iş birliğinin yapılması öngörülmüştür. Buna ek olarak bir diğer önemli unsur ise madde 6'da tarafların birbirleri aleyhine olacak veya çıkarlarına ters düşecek herhangi bir ittifak ya da tutum içerisinde bulunmayacaklarına yönelik taahhütleri bulunmaktadır. (Balkan Antlaşması için bkz. Resmî Gazete, 23.05.1953). İtalya'da o dönemde sarayın fikirlerini aksettirmekle nam salmış “*Messagero*” gazetesindeki bir makalede Balkan Paktı anlaşmasından üye devletlerin herhangi birine saldırı durumunda diğerlerinin otomatik müdahale etmesi durumunun çıkarılmış olması İtalya'yı memnun etmiş olduğuna dair bir ibareye yer verilmiştir. (“Balkan Paktı”, Halkçı, 09.08.1954). Menderes, Türkiye'nin Balkan Paktı'nın kurulması hususunda gösterdiği çabaların ABD hükümeti tarafından yeterince takdir görmediğini, hayati öneme sahip olduğunu düşündüğü bu konu ile ilgili ABD'nin gerekli ilgiyi göstermediğini ve kendi görüşlerini bildirmek konusunda temkinli olduklarını düşünmekteydi. Menderes Balkan Paktı konusunda çok fazla beklenti içerisine girmiş ve beklediği sonucu alamamıştı. Çünkü Kıbrıs Sorunu çerçevesinde Yunanistan ile ilişkileri bozulmaya başlamış, Stalin'in ölümü ile SSCB'nin Yugoslavya tutumu değişmiş, aynı şekilde Mareşal Tito'nun zamanla “*tarafsızlık*” politikasına geçişi -sonrasında Nasır ve Nehru ile bir hareket haline getireceklerdir- beklentileri tam tersine çevirmiştir. Belirtmek gerekir ki Tito ile Menderes'in Batı'ya karşı tutumları en başında farklı zeminlerde başlamıştı; çünkü Tito her ne kadar ABD yardımlarını almış olsa dahi Batı'ya karşı Menderes'in Batı yörüngesinde izlediği politikanın aksine, her daim dikkatli yaklaşmıştır. Oysaki Menderes, Tito'nun da Batı'ya karşı bir yönelmede bulunacağı beklentisi içerisindeydi. İşte Tito'nun bu “*tedbir politikası*” ileride tarafsızlığa dönüşecek ve Menderes ise bir süre sonra aslında bu paktın “*ölü doğmuş*” bir pakt olduğunu idrak edecekti. Türkiye, Yugoslavya'nın tarafsızlık politikasına karşı tepki olarak SSCB karşıtı tavrını yinelemiştir. Çünkü Menderes için o dönemde iki süper güç arasındaki bu mücadelede ne tarafsızlık ne de denge politikası söz konusu olabilirdi. (Bağcı, 2014: 56).

Türkiye bu süreçte hem Yunanistan'ın hem de Yugoslavya'nın olumsuz tutumlarına rağmen paktı ayakta tutmak adına çabalarda bulunmuştur. Ancak Yunanistan'ın Kıbrıs Sorunu'nda 1954 yılında BM'ye başvurusu ile gerilen ipler kopma noktasında gelmiştir. Yugoslavya'nın SSCB yaklaşması paktın askeri iş birliği yönünü sonlandırırken, Yunanistan ile yaşanan gerginlik birçok anlamda paktı çıkmaza sokmuştur. (Bulut, 2008: 56). 1953'te Stalin'in hayatını kaybetmesinin ardından Moskova ve Belgrad ilişkilerinde yaşanan yumuşama ve ardından 1955'te Kruşçev'in Belgrad ziyareti yaşanmıştır. Balkan Paktı her ne kadar bölgesel zorunluluktan dolayı derin görüşmeler ve diplomatik çalışmalar neticesinde

ortaya çıkmış olsa da yalnızca bir yıl sonra yaşanan gelişmelerle birlikte etkinliğini kaybetmiştir. Tito mevcut gelişmeleri artık SSCB'nin eski tutumunun değişmesi ile komünizm tehlikesinin ortadan kalktığı şeklinde değerlendirip, Sovyetler'in artık Kruşçev yönetimi ile Belgrad için tehdit unsuru olmaktan çıktığını düşünerek, giderek Balkan Pakti'ndan uzaklaşmıştır. (Özdal ve Karaca, 2016: 227). Tito'nun 1956 ve 1957 yıllarında SSCB ile gerçekleştirdiği yakınlaşma ve bir nevi uzlaşma hali ile Balkan Pakti önemini ciddi ölçüde yitirmiştir. (İleri, 2005: 380). Balkan Pakti döneminde Kıbrıs'ta Türklere yönelik uygulanan şiddetin dozu giderek artmıştır. Balkan Pakti, başta Avrupa kamuoyunda yarattığı olumlu algı, Türkiye'de hissettirdiği yoğun heyecana rağmen, üç ülkenin eskiden süregelen anlaşmazlıkları, rejim farklılıkları gibi düşündürücü olgulara karşın bir araya gelerek ümitlerle kurulmuşsa da zeminin sağlam olmaması, dönemin iki kutuplu dengesindeki değişmelerle birlikte hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır. (Bulut, 2008: 56-59).

1.3. Türkiye'nin NATO'ya Üyelik Süreci

Türkiye kuruluşundan itibaren batı tipi bir devlet olma hedefini hızla sürdürmüştür. Hem ekonomik alanda hem de güvenlik anlamında Batı ülkeleri ile ilişkilerini sürdürmüştür. Dış politikasının ana eksenini oluşturan bağımsızlığını koruma ideolojisinden ötürü, Sovyet tehdidi Türkiye'yi batıya daha çok yaklaştırmıştır. Bu nedenlerden dolayı Türkiye, NATO'ya üye olmak için yoğun çaba harcamıştır. (Kantarıcı, 2012: 15-23). 23 Mart 1949 günü basın toplantısında beyanatta bulunan Acheson, Atlantik Pakti'nin imzalanacağı günü bildirirken, Atlantik bölgesinde yer almayan Türkiye, Yunanistan ve İran'ın ABD ile bağının baki olduğunun altını çizmiştir. Dönemin Amerikan kaynaklarına göre hazırlığı tamamlanmak üzere olan ve yakında kongreye sunulacak olan silah yardımı planı dahilinde Türkiye, Yunanistan ve İran'a önceki yıllara oranla daha fazla yardım yapılması öngörülmüştür. ("Orta şark Hakkında Amerika'nın Görüşü", Hürriyet Gazetesi, 24.03.1949). 12 ülkenin Dışişleri Bakanları 4 Nisan 1949'da dünya savaşının önüne geçeceğine inandıkları Kuzey Atlantik Pakti'ni imzalamak üzere Washington'da bir araya gelmişlerdir. ("Atlantik Pakti Washington'da Bugün İmza Olunacak", Hürriyet Gazetesi, 04.04.1949). Amerikan Dışişleri Bakanı Acheson toplantıyı bir nutuk ile açmıştır. Atlantik antlaşmasının "*taarruz yolunda yürüyeceklerle bir ihtar*" olduğunun altını çizerken sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

"... Bugün burada alınacak tedbirlerden bütün milletlere gittikçe daha büyük iyilikler doğacaktır. Böylelikle yalnız Atlantik camiası milletlerine değil gerek kendileri gerekse başkaları için hürriyet ve başarı isteyen dünya milletlerine yeni bir kuvvet ve cesaret verilmiş olunacaktır..."

ABD Başkanı Truman'da verdiği nutukta başta SSCB'nin paktın saldırgan olduğuna yönelik suçlamalarını reddederek paktın barışa hizmet olduğunu ve olası tehditlere karşı bir kalkan

olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca ABD'nin pakta dahil oluşunun Ortadoğu bölgesine duyulan ilginin azalmasının temsili olmadığına, aksine atılan bu adımın dünya bazında istikrar ve barışa zemin hazırladığını belirtmiştir. ("Atlantik Pakı imzalandı", Hürriyet Gazetesi, 05.04.1949). NATO, Soğuk Savaş dönemindeki tehditler ve doğu blokuna karşı 1949 yılında kurulmuştur. Türkiye ise "*batılı*" kimliğini güçlendiren bir örgüt olarak atfettiği NATO'ya 1952 yılında üye olmuştur. (Kibaroglu, 2017: 8). Pakın 5. Maddesi en önemli madde olup, Kuzey Atlantik Pakı'na üye ülkelerin herhangi birine karşı yapılacak silahlı bir saldırı durumunda diğer üyeler otomatik olarak karşı koymayı taahhüt etmişlerdir. ("Dün Tarihin En Büyük İttifakının Metni Belli Oldu", Hürriyet Gazetesi, 19.03.1949).

İlk dönemlerinde Türkiye'nin enerjisi genellikle içe yönlendirilmiş ve dış politikada "*yurtta sulh cihanda sulh*" ilkesi çerçevesinde hareket edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında da mevcut statükoyu koruma eğilimi ile denge politikası güdülmüştür. Soğuk Savaş ile Türkiye, Sovyet tehdidine karşı güvenliği için doğrudan bir ittifaka girme, NATO'ya üye olma gereksinimi hissetmiştir. (Erol ve Ozan, 2011: 27-29). Soğuk Savaş döneminde Türkiye, coğrafi konumundan dolayı hem ABD hem de SSCB için önemliydi. Türkiye'nin NATO üyeliği bu iki süper güç arasındaki yarışın doğal bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. (Ekici ve Baharççek, 2016: 164). SSCB, 1945 yılında gerçekleşen Yalta ve Potsdam Konferanslarından sonra Türkiye'ye yönelik psikolojik bir savaş başlatmıştır. Bu dönemde Sovyet radyo ve gazetelerinde Türkiye karşıtı propagandalar ve sınırda askeri bir hareketlenmeye yönelik çeşitli haberler yapılmaktaydı. Dönemin Dışişleri Bakanı Hasan Saka ve Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'in de hemfikir olduğu gibi Sovyetlerin bu tutumu boğazlar konusunda Türkiye'yi ikili görüşmeye mecbur bırakmaya yönelikti. Bu dönemde olası bir saldırı beklememesine rağmen Ankara, uzun vadede Sovyet tehdidinin boyutlarını tahmin edebiliyordu. (Bilge, 2012: 13).³

Dönemin gazetelerinde SSCB'nin Türkiye'den toprak ve boğazlarda üs taleplerine yönelik çok sert karşı çıkışları olduğu görülmektedir. Mevcut durumda Sovyetler tehlikesine karşı tek başına tehdit altında bulunan ülkeleri koruyamayacağının farkında olan İngiltere, bir nevi görevi ABD'ye devretmiş bulunmaktaydı. Türkiye'nin bu şartlar altında ülke bütünlük ve bağımsızlığını Batı'ya eklenilerek korumak dışında bir çözüm bulamadığı bu dönemde

³ Şartlar bu halde iken 1946 senesinin Nisan ayında Washington'da vefat eden Mehmet Münir Ertegün'ün cenazesinin USS Missouri zırhlısının İstanbul'a getirişi il hükümetçe artık yalnız değiliz şeklinde algı oluşmuştur. Bu dönemde birçok yazar durumu Sovyetlere karşı gözdağı verildiği şeklinde yorumlamıştır. Ancak Missourini zırhlısının gönderilme sebebi diğerlerinin müsait olmadığından dolayıdır. O dönemde Truman'ın SSCB'ye karşı orta yol bulmak fikrinden uzaklaşıp, artan düşmanlık söylemlerinde bulunduğu düşünülecek olursa zamanlama açısından bir denk gelişte söz konusu olmuştur. Sonuç olarak Sovyetler'in psikolojik savaşının ülkede yarattığı sıkıntıdan kaynaklı farklı algı ve çıkarımların oluştuğundan söz edilebilir. (Bilge, 2012: 14).

Truman Doktrini ve Marshall Planı⁴ hayata geçirilmiştir. (Efe, 2019: 603). ABD'nin Türkiye'ye yardım yapmasının arkasındaki sebepler; NATO'nun, Türkiye'ye yapılacak bir Sovyet saldırısı sonucu yara almasını önlemek, Türkiye'de kurulan askeri üslerin korunması, Türkiye'nin NATO'nun güney kanadı olarak kalmasını sağlayıp, ilerleyen yıllarda Bağdat Paktı'na üye olmasını garantiye almak, Türkiye'nin ekonomik ve siyasal anlamda devamlılığının NATO için önemli olması şeklinde sıralanabilir. ABD ile Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde yakın ilişkiler kuran Türkiye'nin batılı diğer büyük güçlerle ilgili endişelerinin azalmaması, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan yalnızlık korkusunun NATO çatısı altına girilirse aşılacağı düşüncesini oluşturmuş, aynı zamanda da bu örgüt ordunun modernizasyonu için bir fırsat olarak görülmüştür. (Erhan, 2001: 543).

Soğuk Savaş süresince Türkiye, ülke güvenliğini ve Batılı devlet olma ideolojisini NATO üyeliğine yaslanarak sürdürmeyi amaçlamıştır. ABD ile yaşanan bazı olumsuz durumlar ülke içerisinde NATO'ya yönelik olumsuz fikirleri yaygınlaştırsa dahi mevcut dünya düzeninde Batı'ya ve NATO'ya *“bağlanmışlık hali”* devam etmiştir. Türkiye'nin savunmaya yönelik olanaklarının olası bir Sovyet saldırısı durumunda yeterli olmaması, Türkiye'nin kuruluşundan beri süregelen Batılı kimliğe sahip olma siyasetiyle paralel ilerleyen NATO üyeliğinin, Türkiye'nin Avrupa güvenliğinde katkısı olan bir ülke olarak algılanmasını sağlaması ve ABD ile NATO zemininde daha sıkı iş birliği yürütülebilme fırsatının oluşması Türkiye'nin NATO'ya yüklediği başlıca anlamlardandır. (Oğuzlu, 2012: 101-102). NATO, Avrupalı büyük güçlerin ABD'ye bağlanmasını sağlamış ve ABD, Avrupa içerisindeki ilişkilerde katılımcı bir rol oynamıştır. (Brzezinski, 2016: 47). 1950-1960 Menderes Döneminde Türkiye'yi *“küçük Amerika”* yapmak, modernleşmek ile eş anlamlı olarak algılanmaya başlanmıştı. Bu doğrultuda, Türkiye ve Amerika'nın toplumsal, dinsel ve kültürel farklılıkları göz önünde bulundurulmamıştır. (Erhan, 2001: 552). 1950'li dönemde Türkiye, ABD'nin Ortadoğu siyasetine bütünüyle destek olmuştur. (Uslu, 2016: 81).

Türkiye NATO'nun kurulması konusunda memnuniyetlerini belirterek, kurucu üyelere biri olmak isteğini vurguluyordu. Ancak antlaşmanın hazırlık aşamasında dahi Türkiye'ye herhangi bir davet yapılmamıştır. Türkiye, 1948 Kasım ayında Amerikan ve İngiliz Büyükelçiliklerinden yapılan bir memorandumla, NATO'nun coğrafi anlamda yalnızca Kuzey Atlantik bölgesini içereceğinden dolayı nazik bir ret cevabı almıştır. Ancak Ankara umudu

⁴ ABD İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere nüfuzundaki Yakın ve Ortadoğu ile ilgilenmemiştir. Ancak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin Doğu Avrupa'daki yayılmacılığı, Ortadoğu'ya ilgili görülmesi ve beraberinde İngiltere'nin Yunanistan ve Türkiye'ye yardım edemeyecek durumu ABD'nin bu politikasını değiştirdi. Bu doğrultuda ABD, Truman Doktrini ve Marshall Planı ile askeri ve ekonomik yardımlar gerçekleştirmiştir. (Garaudy, 2002: 42).

kesmeyerek, Türkiye, İtalya ve Yunanistan'ı içerecek bir Akdeniz Paktı kurulması fikrini öne sürdüysen de 18 Mart 1949 yılında Amerikan Dışişleri Bakanı Acheson'un açıklaması ile İtalya'nın üyeliği önerisi Türkiye'de bomba etkisi yaratmıştır. Tüm bu gelişmeler ışığında kamuoyunda büyük bir kitleden “*tarafsızlık*” politikasına geçmeliyiz sesleri yükselmeye başlamıştı. Ancak sert tepkilere rağmen Türkiye, NATO dışında bırakılan Doğu Akdeniz'in SSCB'den korunmasına yönelik Akdeniz Paktı kurulması konusundaki tezini ısrarla savunmaya devam etmekteydi. Sonrasında DP iktidarı da yönetime geçtiği süreçte NATO üyeliği konusunda ısrarlı çalışmalar yürütecektir. (Bağcı, 2014: 9-18).

Dönemin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak 1949 yılında ABD'ye bir ziyarette bulunarak önce Dışişleri Bakanı Acheson ile Türk – Amerikan ilişkilerinin gözden geçirildiği bir görüşme yapmıştır. Amerikan kaynaklarına göre Sadak hem Ortadoğu'nun güvenliği hem de Türkiye'ye yapılan Amerikan ekonomik yardımlarının akıbeti hakkında görüşmüştür. Aynı zamanda tıpkı Atlantik bölgesinde olduğu gibi Akdeniz'de de benzer bir paktın oluşturulması meselesi üzerinde durulmuştur. Ancak Sadak, ABD'nin henüz böyle bir plan tasarısının olmadığını anlamıştır. (“Necmettin Sadak Acheson'la Konuştu”, Hürriyet Gazetesi, 13.04.1949). Acheson'un ardından Beyaz Saray'da Truman'la da görüşen Sadak görüşmenin ardından gazetecilere, “*Truman'ın mükemmel şahsiyeti üzerimde derin bir tesir bıraktı*” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Önceki gün Acheson'dan Türkiye'ye askeri ve mali yardımların devam edeceğine dair teminat almış olup, Türkiye'nin stratejik rolünün öneminin altı tekrar çizilerek mevcut yardımların devamına ek olarak Avrupa iktisadi iş birliği programı genişletilerek Türkiye'ye krediler verilmesi şeklinde kendini göstereceği şeklinde sözlerde bulunulmuştur. (“N. Sadak Dün Başkan Truman'la Görüştü”, Hürriyet, 14.04.1949).

Türkiye, 1950 yılında Kore Savaşı'na kendisinin de böyle bir saldırıya maruz kalabileceği endişesi ve dünya barışını destekleme maksadıyla asker göndermiştir. Güvenliği için NATO üyeliği ve Batı ile bütünleşmeyi öncelemiş ve neticesinde ABD'nin de önerisi ile 18 Şubat 1952'de NATO'ya üye olmuştur. (Yaman, 2005: 231). Türkiye, NATO'ya üye olabilmek için Kore Savaşı'nı fırsat olarak değerlendirmiş ve Kore'ye asker göndermiştir. Kore'de yapılacak desteğin ileride olası bir Sovyet saldırısında yardım talep etmek için uygun zemin hazırlayacağı fikri oluşmuştur. (Ekici ve Baharçipek, 2016: 150).

Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın başkanlığında 18 Temmuz 1950 tarihinde Yalova'da gerçekleşen ve bir Bakanlar Kurulu toplantısı olmaktan ziyade daha çok gündemdeki meseleleri ve özellikle o dönem dünyada askeri hadise olarak gündemde yer alan Kore Savaşı ile ilgili değerlendirmelerin yapıldığı bir toplantı olmuştur. Toplantı sonrası Başbakan Menderes'in açıklaması şu şekilde olmuştur:

“Silahlı kuvvetlerimizin takviyesi ve tensiki hususunda yeni tedbirler müzakere edilmiştir. Yeni iktidar bu mevzuya büyük bir ehemmiyet atfetmektedir. Takdir edersiniz ki dünya şartları ayrıca milli savunma meselelerinin ön plana alınmasını zaruri kılmaktadır.” (“Yalova’da Mühim Bir Toplantı”, Hürriyet Gazetesi, 19 Temmuz 1950).

Toplantı sonrasında Kore’ye 4500 kişilik askeri birlik gönderme kararı açıklanmıştır. (Akkaya, 2012: 7-10). Hürriyet Gazetesi’nin haberine göre 25 Temmuz günü Ankara’da Bakanlar Kurulu’nun alelacele toplanması halk arasında büyük heyecan uyandırmış hatta Başbakanlık binasının önünde binden fazla Ankaralı vatandaş toplanarak toplantıdan çıkacak olan kararı beklemişlerdir. (“Kore’ye Silahlı Kuvvetler Gönderiyoruz”, Hürriyet Gazetesi, 26 Temmuz 1950). Bu kararla Türkiye, Kore’ye ABD’den sonra asker gönderen ikinci ülke olmuştur. Kore Savaşı’na katılma kararı Menderes dönemine özgü yeni bir politika olarak değerlendirilebilir. Çünkü ilk kez vatandaşın ismini bile bilmediği bir ülkeye Türk askerleri savaşmak için gönderilmiştir. Kararın ardından Menderes Hükümeti’ne yoğun tepkiler gösterilmiş, her şeyden önce bu kararın mecliste sunulup tartışılmadan alınmasının anayasaya aykırı olduğu yönünde tepkiler görülmüştür. (Akkaya, 2012: 7-10). CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek yaptığı açıklamada konu ile alakalı ne İnönü’nün ne de herhangi bir CHP şahsiyetinin konu ile alakalı fikrinin alınmadığını belirterek, bu tür harp meselelerinde muhalefet ile fikir birliği içerisinde olunarak adımlar atılmasının ülkenin birliği açısından esas olacağının altını çizmiştir. (“Kore’ye Bir Zırhlı Tugay Göndereceğiz”, Hürriyet Gazetesi, 27 Temmuz 1950). Menderes, 28 Temmuz’da gerçekleşen basın toplantısında bu konu ile alakalı olarak söz konusu kararın bir savaş ilanı olmadığı ve BM çağrısı doğrultusunda alındığı gerekçesi ile meclise danışılma gerekliliğinin bulunmadığını ifade etmiştir. Söz konusu kararın anayasaya aykırılık durumu ile ilgili dönemin hukukçuları arasında da görüş birliği olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak muhalefet fikirlerinin yanı sıra kamuoyunda büyük bir coşkunun da söz konusu olduğunu belirtmekte yarar vardır. (Akkaya, 2012: 7-10).

1951 yılının Eylül ayında Menderes Atlantik Paktı ile alakalı beyanatında pakt ile ilgili olarak;

“Atlantik Paktı camiasında memleketimiz, diğer aza devletlerle yapacağı iş birliğinde, dış siyasetimizin farikasını teşkil eden hüsnüniyet, samimiyet ve ahde vefa esaslarından daima mülhem olacaktır. Ben, bu his ve düşüncelerimizi, diğer aza devletlerin tamamıyla takdir etmekte olduklarından emin bulunduğunu bu münasebetle ifade etmekten derin bir zevk duymaktayım.”

Şeklinde ifadelerde bulunmuştur. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, 30-1-0-0/13-76-7/21.09.1951). Dönemin yabancı ajanslarına göre Türkiye’nin Atlantik paktı içerisinde alacağı rol ile alakalı olarak ABD ile İngiltere arasında bir görüş birliği söz konusu değildi. (“Atlantik Paktı İçinde Alacağımız Rol”, Vakit Gazetesi, 3 Ocak 1951).

ABD büyükelçisi olan George Mc Ghee, Türkiye'nin NATO'ya üye olmasında büyük katkıda bulunduğundan dolayı “*kilit adam*” olarak değerlendirilmektedir. Bu isim aynı zamanda ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'ye yapmış olduğu yardımların koordinesi çerçevesinde “*Ortadoğu Misyona Şefleri*” konferanslarını yönetmiştir. İki konferans gerçekleşmiş olup, ikincisi içerik olarak Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üyelikleri hususunda idi. 1951 yılında Mc Ghee'ye göre ABD Genelkurmay'ında aksi görüş yaygın olmasına rağmen, bu iki ülke için NATO'ya üyelik davetinin zamanı gelmişti. Ortadoğu'da görevli tüm ABD büyükelçilerinin katıldığı bir konferans gerçekleştikten sonra, ABD Dışişleri Bakanlığı'na çekilen “*çok gizli telgraf*” ile Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyeliklerinin tekrar gözden geçirilmesi, Türkiye'nin halen NATO'ya üyelik konusunda istekli olduğu ancak cesaretlerinde azalma meydana geldiği ve bu nedenle olası bir öteleme sürecinde Türkiye'nin NATO dışında farklı bir oluşumda yer alabileceği belirtilmiştir. Sonraki süreç zorlu devam etmiş bir yandan Mc Ghee'nin çabaları bir yandan Türk ve Yunan hükümetlerinin baskıları sürmüştür. ABD 15 Mayıs 1951 tarihinde İngiltere ve Fransa'ya öneride bulunmuş ve İngiltere'nin bu konudaki tutumunun değişmesini sağlamıştır. Mc Ghee'nin verdiği uzun uğraşlar sonucu ulaştığı başarısı, Menderes'in amaçlarından birine ulaşmasına katkıda bulunmuştur. ABD Dışişleri Bakanlığı 15 Şubat 1952 tarihinde yaptığı açıklama ile Yunanistan ve Türkiye'nin NATO üyelik kabullerini duyurmuş, ardından her iki ülke de kendi parlamentosunda oylayarak tam üyeliklerini resmileştirmişlerdir. (Bağcı, 2014: 30-34).⁵ Mc Ghee, 16 Şubat günü Fuat Köprülü'yü ziyaret ederek Kuzey Atlantik Paktına Türkiye'yi resmen davet eden vesikayı kendisine vermiştir. (“Türkiye'yi Pakta Katılmaya Davet Eden Resmi Vesika Hükümetimize Verildi”, Vakıf Gazetesi, 17 Şubat 1952).

Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5. ve 6. maddesi ile her ne kadar müttefik ülkeler birisine karşı gerçekleştirilen olası bir saldırı sonucu bütün müttefiklerce karşı konulacağını garantilemiş olsa da müttefikler Türkiye güvenliği söz konusu olduğunda Türkiye'nin yalnızca Sovyetler Birliği ve Bulgaristan tarafından yapılan olası bir saldırıya karşı yükümlü olacaklarını resmi olmayan ortamlarda bildirmişlerdir. (Kıbaroğlu, 2017: 9) Türkiye NATO üyesi olduktan sonra DP, ABD'den de almış olduğu destek ile Ortadoğu'da aktif bir politika izlemeye başlayarak, ulusal çıkarlarını maksimize etmek istemiştir. (Kasapsaraçoğlu, 2020: 1094). Ancak Türkiye'nin NATO'ya üye tek Müslüman ülke olarak komşu ülkelerle ilişkileri kötüye gitmiş, ABD, NATO aracılığı ile Türkiye'de yoğunluğunu arttırma fırsatı bulmuştur. (Avar,

⁵ 15 Şubat 1952'de İngiltere Kralı Altıncı George'un cenaze törenine Cumhurbaşkanı Celal Bayar bizzat katılmış, Kraliçe Elizabeth tarafından ağırlandı. Gerek yerli gerekse yabancı basında bu ziyaret büyük ilgi uyandırmış, dostluk ve müttefiklik çerçevesinde bir jest olarak değerlendirilmiştir. (“Kraliçe Elizabeth Celal Bayar'ı Kabul Etti”, Vakıf Gazetesi, 13 Şubat 1952).

2010: 44-46). Bahsi geçen dönemde yaşanan bir diğer önemli mesele ise o dönem general olan Eisenhower'ın Türkiye'ye yaptığı ziyaret olmuştur. 4 Mart 1952'de Ankara'da askeri törenle karşılanan Eisenhower, Türkiye'ye ilk ziyaretinden dolayı mutlu olduğunu, özellikle Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paktı'na üyeliğinden sonra gerçekleşmesinden bilhassa sevinç duyduğunu belirterek, Türkiye'nin Atlantik paktı içerisindeki stratejik durumunun öneminden söz etmiştir. ("Gl. Ayzenhover Ankara'da Askeri Törenle Karşılandı", Vakit Gazetesi, 4 Mart 1952). 1954 yılında ABD ve Türkiye'nin imzaladığı Askeri Tesis Anlaşması ile ABD, Türkiye'de resmi olarak üsler açma fırsatı kazanmıştır. (Atmaca, 2011: 166-167).⁶

1960'ların başında ABD'nin tek taraflı karar alması sonucu Jüpiter füzelerin Türkiye'den kaldırılması NATO'nun işlevini ve Türkiye güvenliğine getirilerinin sorgulanmasına sebep olmuştur. 1964 yılında Johnson mektubu sebebi ile Türkiye-ABD ilişkilerinin gerilmesine ve Türkiye'nin NATO'dan çıkması tartışmalarına yol açmıştır. 1970'lerde ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu ile aynı tartışmalar alevlenmiştir. NATO 1990'lardan sonra SSCB tehdidinin yok olması ile Türkiye'yi Ortadoğu bölgesinde güvenlik düzeninin bir birimi olarak görmeye başlamıştır. (Oğuzlu, 2012: 102). NATO 1990'ların başında SSCB'nin dağılmasından sonra kurulma amacına ulaşmış ve yeni arayışları hedeflemiştir. Bu tarihten sonra yeni mücadele alanı "İslami terör" olmuştur. (Akgönenç, 2011: 51). 1990'larda Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya, "*çifte çevreleme*" kavramı dahilinde İran ve Irak'ın çevrelenmesi, Çekiç Güç, Türkiye'ye yardımlar, Kürt Sorunu, Ermeni ve Kıbrıs sorunu, NATO gündeminde ABD ve Türkiye arasındaki konular olurken, 2000'lerde Irak ve Kürt sorunu şekil değiştirip, Ermeni ve Kıbrıs sorunları süreci devam etmesinin yanında Afganistan'da iki ülke iş birliğine gitmiştir. (Uzgel, 2013: 256).

1.4. Ortadoğu Komutanlığı Projesi

Ortadoğu bölgesinde bir savunma mekanizması oluşturulma fikrinin altında yatan sebep her ne kadar iki kutuplu dünya düzeni olsa da en az bu sebep kadar önemli bir diğer etken de İngiltere'nin Süveyş kanalı özelinde Ortadoğu bölgesinden çıkmayı istememesidir. (Armaoğlu, 1995: 191). İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesi ile Mısır hükümeti, İngiltere'nin kuvvetlerini Mısır'dan çekmesini istemiş 1945 sonlarında başlayan ikili görüşmeler, türlü sıkıntılarla 1954 senesine kadar devam etmiştir. Bu dönemde iki kutuplu düzende SSCB'nin güneye ve Ortadoğu'ya doğru genişleme tehdidinin de etkisi ile İngiltere, özellikle Süveyş gibi kilit bir bölgeden çekilmek konusunda isteksizdi. (Edi, 2015: 2).

⁶ Türkiye 1954 yılında İncirlik Hava Üssü kurulması hususunda ABD'ye izin vermiştir. Bu üssün ileriki yıllarda yapılacak olan ABD'nin Irak'a birinci ve ikinci müdahalelerinde mühim etkileri olacaktır. (Bal, 2008: 11).

İngiltere'nin, Türkiye'nin NATO üyeliği sürecine olumsuz baktığını belirtmekte fayda vardır. Bu tutumun asıl sebebi olarak İngiltere'nin Ortadoğu bölgesinde Türkiye'nin ana aktörü olacağı, Mısır ve Irak'ı da içerecek bir savunma örgütü kurulmasını hedeflemesi gösterilebilir. İngiltere, Arap Devletleri ile yaptığı ikili antlaşmalardan ziyade, bölgedeki hak iddialarını koruma altında tutacak bir örgütün varlığına ihtiyaç duymaktadır. Türkiye'nin kurulacak bu oluşumda Ortadoğu Komutanlığı'nı (ODK) üstlenip, İngiltere ile iş birliği içerisinde olmasını ve bu şekilde diğer Arap ülkelerinin İngiltere'ye karşı olumsuz tavrını en alt düzeye indirmelerini planlamakta idi. Bu doğrultuda Türkiye'nin bahsi geçen oluşumda rolü oldukça önemliydi. Çünkü Türkiye, hem Müslüman bir ülke ve güçlü bir orduya sahip olduğundan hem de örgütün Batı merkezli bir örgüt olduğu izleniminin ortadan kaldırılması açısından anahtar role sahipti. (Savaş ve İşler, 2020: 185-186).

1951 Haziran ayı itibari ile ABD ve İngiltere arasında Ortadoğu bölgesinde savunmaya yönelik bir örgüt oluşturulması fikri gündeme gelmeye başlamıştır. Mısır'ın gözünde yalnızca Batı oluşumu olduğu izlenimi yaratmaması açısından Türkiye'nin de dahil olması iki ülke için de çok önemli görülmekte idi. Bu dönemde Türkiye için NATO üyeliği büyük önem taşımaktaydı. İngiltere Dışişleri Bakanı Helbert Morrison, 3 Temmuz 1951 tarihinde dönemin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'ye gönderdiği notada bir “paket anlaşma” önerisinde bulunmaktaydı. Bu anlaşmaya göre, İngiltere'nin, Türkiye'nin NATO üyeliğine destek vermesine karşılık olarak Türkiye, İngiltere, ABD ve Fransa ile iş birliği yaparak ODK'nin hayata geçirilmesinde katkıda bulunacaktı. Türkiye bu teklifi kabul etmiştir. (Edi, 2015: 3).

Tasarının Türkiye kısmının çözümlenmesi ile sıra Mısır'a teklifte bulunma konusuna gelmiş olup, Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye 13 Ekim 1951 tarihinde bir memorandum ile Mısır'a ODK'ye katılım için teklifte bulunmuşlardır. Söz konusu tasarı 10 ana madde, 4 teknik ek maddeden oluşmaktaydı. 1. maddeye göre amaç “*bölgenin müdafaası*”, 7. maddeye göre diğer ülkelerinde eşit oranda katılımı ile “*Mısır, hava, kara üslerini, limanlarını, ulaşım sistemlerini söz konusu oluşumun kullanımına verecekti*”. Kabulü halinde ise teknik ekte belirtildiği üzere Süveyş Kanalı resmiyette Mısır'a verilecek ancak “*müttefik karargâhı*” olarak tahsis edilecekti. 17 Ekim tarihinde bir bildiri yayınlayan Mısır, bahsi geçen tasarının emperyalist yönlerini sebep göstererek reddini açıklamıştır. Mısır'ın reddi Arap coğrafyasında büyük ilgi ile karşılanırken, Türkiye'nin tasarıya desteği ise Arap dünyasında “*Batı'nın aleti*” olduğu algısını yaratmıştır. (Armaoğlu, 1995: 194). Ortadoğu Projesi'nin Batı dünyasında Ortadoğu'daki olası Sovyet tehdidini önlemek konusunda da yoğun bir şekilde gündeme gelmeye başladığı bu dönemde Arap coğrafyasında Batı karşıtı ve onların oluşturacağı paktlara katılıma yönelik olumsuz propagandalar başlamıştır. Gazetelerde Arapların paktlara katılımı

durumunda Filistin mevzusunun zarar göreceği, hem de SSCB saldırısı durumunda ABD'nin Arapları korumak için tek bir askerini bile feda etmeyeceğine yönelik yazılar yayınlanmıştır. Mısır, Türkiye'nin kilit rol oynayacağı bu pakta katılmayı reddetmekle kalmamış, aynı zamanda da 1936 tarihli İngiliz – Mısır Antlaşmasını tek taraflı olarak feshetmiştir.

Birinci Arap-İsrail savaşında Mısır'ın en güçlü ordu olması gerekirken savaştan en kötü sonucu alan ülke oluşu Mısır'da ordu içerisinde Kral ve hükümetin aleyhine olan hava daha da şiddetlendirmiştir. Birliği güçlülükle kurtulan subaylardan olan Cemal Abdünnasır, cepheden döner dönmez, önce beş arkadaşı ve daha sonra dokuz subay ile “Hür Subaylar Komitesi” ni kurmuştur. Ülke içerisindeki suistimal, rüşvet iddialarının artması ve aynı zamanda Filistin Savaşı'nda orduya bozuk silah ve malzeme alınması arasında bağlantı bulunması, hükümette bulunan Vafd partisi ile Kral Faruk'un çatışmaları, İngiltere ile yaşanan Süveyş anlaşmazlığının derinleşmesi, ülkenin giderek siyasi karışıklığa hapsolması hür subayların darbe konusundaki kararlılıklarını kesinleştirmiştir. 1951 Ekim ayı sonrası Süveyş bölgesinde İngiltere ile yaşanan çatışmaların şiddeti artmış, 1952 Ocak ayında İngiliz askerlerinin Mısır karakollarına saldırmasına karşılık halk, Kahire'de İngiliz mağazalarını yağmalamıştır. Bu olayların arkasında Vafd Partisi'nin olduğunu öğrenen Kral Faruk, mevcut kabineyi azletmiştir. Önce Ali Mahir Paşa hükümeti ardından Ahmet Necib Hilali Paşa hükümeti kurulsa da siyasi istikrar sağlanamamıştır. 23 Temmuz 1952 tarihinde General Necib liderliğindeki Mısır silahlı kuvvetleri Kahire'nin kontrolünü ele geçirmiştir. Kral Faruk İngiltere ve Amerika'dan müdahale etmelerini istediye de herhangi bir müdahaleye yanaşılması sonucu kendisinden istenilenleri yerine getirmek durumunda kalmıştır. Ancak Kral Faruk cunta tarafından düşürülmüş ve 18 Haziran 1953 tarihinde Mısır'da krallık rejiminin sona erdiği ve Cumhuriyet'in kurulduğu ilan edilmiştir. General Necib Cumhurbaşkanı olurken, Nasır Başbakan yardımcısı ve İçişleri Bakanı olmuştur. (Armaoğlu, 1994: 121-125). Mısır'da hür subaylar darbesinin yaşanması ile Arapların Türkiye'ye karşı olumsuz tutumu güçlenecek, Türkiye'yi Ortadoğu'ya Batı emperyalizmini sızdıran ülke olarak görmeye başlayacaklardır. (Baş, 2012: 92). Hatta bu dönemde Müslüman Kardeşler'in El-Dawa isimli gazetesinde Türkiye, “*ikinci İsrail*” olarak lanse edilmiş, hatta yok edilmesi istenmiştir. (Çelik, 2019: 487).

Türkiye'nin NATO üyeliği ve ODK'ye desteği, SSCB'nin 1946 yılından beri ilk defa Türkiye'ye doğrudan baskı uygulaması sonucunu doğurmuştur. Bu doğrultuda Sovyetler, 1951 Kasım ayında Türk Hükümeti'ne nota göndererek, Türkiye'nin NATO ile bağının, Batılı güçlerin özellikle ABD desteği ile Türkiye'de kurduğu üslerin Sovyetlere karşı saldırgan amaç içerdiğini açıklamıştır. Bir diğer notada ise Türkiye'nin, kurulması olası oluşumun yaratabileceği sorunlardan tamamen sorumlu olduğunun açıkça altını çizmişlerdir. (Yılmaz,

2016: 213). İngiltere tasarısında o denli aceleci davranmaktaydı ki dönemin İngiltere Başbakanı Churchill ve Dışişleri Bakanı Eden Washington'a giderek 7-9 Ocak 1952 tarihlerinde konuya birazda orada değinmek istemişlerdir. Onlar gitmeden evvel Amerikan Dışişleri Bakanlığı gizli bir belge hazırlayarak görüşlerini sıralamışlardır. Söz konusu raporda ABD'nin başlıca değindiği hususlar;

- I) Ortadoğu Komutanlığı Projesi gerçekleşecek ise başta Mısır ve tüm Arap devletlerinin katılımının sağlanmalıdır.
- II) ABD, Türkiye'den aktif bir rol bekliyor ise Türkiye'nin isteklerine önem vermelidir.
- III) Türkiye NATO üyeliği kesinleşmediği müddetçe ODK'na katılmaya yanaşmayacaktır.
- IV) Söz konusu proje, 1952 Mart ya da Nisan ayında hayata geçirilebilir. (Ancak Amerikan Belgelerinde bu tür iyimser bir veriye rastlanılmamıştır).
- V) ODK, NATO'dan bağımsız bir örgüt şeklinde oluşturulmalıdır.
- VI) ABD'nin ODK'na askeri desteği söz konusu olmamakla birlikte, yalnızca planlama kısmında katılım gerçekleştirecektir.

ABD'nin bu kararları İngilizlerin çoğunluğunun fikirleri ile oldukça zıt durumdadır.

Görüşmelerde söz alan Churchill, durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“1) İngiltere, Süveyş Kanalı'nda kalmak ve Kanal'ı milletlerarası ticarete açık tutmak istemekle, milletlerarası bir görevi yerine getirmektedir. İngiliz kuvvetlerinin Süveyş'te bulunmasının, İngiltere'nin emperyalist çıkarları ile bir ilgisi yoktur.

2) Amerika, Fransa ve Türkiye'de, Süveyş bölgesine asker gönderirlerse, böyle bir birleşik cephe karşısında, Mısır, İngiltere ile müzakerelerinde dayatamaz ve "makul bir tutum" ("reasonable attitude") almak zorunda kalır. Churchill, "sembolik" dediği bu kuvvetler konusunda, Amerika için bir tugaylık bir kuvveti zikretmiştir. Herhalde diğerlerinininki de bundan aşağı olmayacaktır.

3) ODK'nın başına bir İngiliz getirilmelidir ve ODK ile NATO arasında bir bağlantı kurulmalıdır.”

ABD, ODK'nın NATO'dan ayrı bir örgüt olması gerekliliği ve Süveyş'e asker yollamayacağı konusunda geri adım atmamıştır. (Yılmaz, 2016: 213). NATO'ya üyeliğinden sonra Türkiye, İngiltere ile sözleştiği üzere Ortadoğu Komutanlığı'nın oluşumu için çaba göstermiştir. Fakat ABD'nin askeri desteği olmadan, Mısır'ın da reddi ile aynı zamanda 1952 Temmuz ayında Mısır'da gerçekleşen Hür Subaylar Darbesi sonucu bu proje ölü doğmuştur. İlerleyen süreçte İngiltere, Ortadoğu Komutanlığı'ndaki “komutanlık” kelimesinin emperyal bir algı yarattığını düşünerek bu ifadenin yerine Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nu (ODSO) getirerek, Arap dünyasında psikolojik anlamda daha pozitif bir çağrışım yaratmayı amaçlamıştır. (Göktepe ve Seydi, 2015: 211). Söz konusu değişiklik ABD tarafından da kabul edilmiştir. 1952 yılının Ekim ayından sonra Türkiye'nin dış politikasında özellikle İngiltere'ye karşı tutum değişikliğinin olduğunu söylemek mümkündür. Menderes, ODSO ile ilgili olarak, ODSO'ya

tüm Arap ülkelerinin katılması nihai istenen hedeftir; fakat bu gerçekleşmese dahi ODSO kurulmalı, “*Parçalama taktiği*” uygulanarak Arap ülkeleri tek tek dahil edilmeli (örneğin katılımlarının sağlanması için önce Irak ile sonra Ürdün ile görüşmeler yapılması), Mısır’ın katılımı arzulanmakla beraber şimdilik ısrarcı olmak yerine İngiliz – Mısır görüşmelerinden sonra değerlendirilmeye bırakılmalıdır şeklinde olmuştur. Menderes burada Arap katılımı olmaksızın da ODSO kurulumuna verdiği destek ile “*önce dükkânı açalım sonra müşterileri bekleyelim*” ilkesini benimsemiştir. Belirtmek gerekir ki ABD, Arap katılımı olmadan ve Mısır – İngiliz sorunu çözülüp Mısır dahil edilmeden kurulacak ODSO’yu işlevsiz görmekteydi. (Armaoğlu, 1995: 204-205). İngiltere, ODSO’nun hayata geçirilebilmesi için Mısır ile görüşmelerde bulunsa da ABD desteği olmaksızın olumlu bir karşılık alamamıştır. ABD Genelkurmay Başkanlığı’na göre artık İngiltere’nin bölgede etkinliği azalmış, sorumlu bir devlet olması özelliğini yitirmiştir. 1953’te göreve gelen Eisenhower, ODSO’nun istenilen işlevde olmadığını düşünüp, Ortadoğu’da bir “*savunma sistemi*” oluşturulması gerektiği sonucuna varmıştır. (Savaş, İşler, 2020: 187).

İKİNCİ BÖLÜM

1954-1957 YILLARI ARASINDA YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER

2.1. 1954-1957 Yılları Arasındaki Türkiye ve Ortadoğu İlişkileri

1954 yılında gerçekleşen seçimler, Türkiye tarihi açısından oldukça önemlidir. Çünkü önemli “*ilklerin*” yaşandığı bir seçim olmuştur. 1946 yılında geçilen çok partili siyasal hayat döneminden beri yapılan seçimler arasında seçmenler ilk defa her iki aday partinin de icraatlarını görmüşlerdir. 1950 seçimlerinde ise halk, DP’nin icraatlarını bilmediğinden ötürü bir nevi CHP’yi seçmemek adına bu şekilde bir yönelimde bulunmuştu. (Yılmaz, 2010: 542). 2 Mayıs 1954 tarihinde gerçekleşen seçimlerde, DP oylarının yüzde 3,2 artarken; CHP oylarının yüzde 4,5 azaldığı görülmektedir. DP, yüzde 58,4 oy oranı ile halk tarafından ikinci kez iktidar seçilmiştir. (Eryılmaz, 2019: 74).

1954 yılına kadar ekonomide dış yardımların yoğunluğu sayesinde olumlu gelişmeler yaşanmış ancak bu dönemden sonra dış yardımlar ve yatırımların azalması ile özellikle tarım sektöründe darboğaz ortaya çıkmış, enflasyon yükselmeye başlamıştır. Menderes bu dönemde kurtuluş yolu olarak yine ABD yardımlarını görmüş ve ilk iş olarak ABD’ye dört günlük bir ziyaret düzenlemiştir. Burada amaç ikinci DP hükümeti dönemine artan ABD yardımları ile hızlı bir giriş yapmak olmuştur. Bu dönemde ABD’den talep edilen 300.000.000 dolar yardıma karşılık ABD’nin hibe ettiği 25.000.000 dolar olmuştur. Türkiye, ABD’nin şart sunduğu ekonomik adımları (radikal programlar) yerine getirmeden yardım alamayacağını ve ekonomik çöküntüden kurtulamayacağını anlamış ve devalüasyon gerçekleştirilerek ABD, Dünya Bankası, IMF ve Avrupa Ödemeler Birliği’nden toplamda 359.000.000 dolar dış yardım almıştır. (Erhan, 2001: 560).

Türkiye bu dönemde Doğu sınırlarını kontrol altına almak adına bir güvenlik ihtiyacı duymakta iken Amerikan Dışişleri Bakanı John F. Dulles, 1953 Mayıs ayında Türkiye’ye yaptığı ziyarette “*Kuzey Kuşağı İttifakı*” teklifinde bulunmuştur. Menderes bu teklifi kabul ederek aynı zamanda bölgeye daha fazla Amerikan yardımı çekeceğinin de bilincindeydi. Zaten Menderes’te tıpkı Dulles gibi başta İngiltere olmak üzere Avrupalı ülkelerin başat rollerinden dolayı Ortadoğu Savunma Organizasyonu fikrine sıcak bakmıyor ve bu nedenle bölgedeki Arap devletlerle ilişkilerinin daha fazla soğumasını istemiyordu. Dulles, bilgi edinme amaçlı yaptığı Ortadoğu gezilerinin ardından Ortadoğu Savunma Organizasyonu fikrinden tamamen

vazgeçmiş, buna paralel olarak ise Eisenhower yönetimindeki ABD'nin, Ortadoğu'da komünizm tehlikesine yönelik yeni bir yol belirlemesi söz konusu olmuştur. (Bağcı, 2014: 48). Dulles bu gezi sonrası hazırlayıp Eisenhower başkanlığında Milli Güvenlik Kurulu'na onaylattığı raporda, Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nun daha çok geleceğe yönelik bir plan olduğu ve Arap ülkelerinin birçoğunun İsrail, İngiltere ve Fransa'ya yönelik olumsuz tutumlarının mevcut Sovyet tehdidini algılamalarının önüne geçtiğini belirtmiştir. Fakat SSCB'ye coğrafi anlamda daha yakın olan Kuzey Kuşağı ülkelerinin (Türkiye, Pakistan, İran, Irak ve Suriye), bu tehdidin bilincinde olduklarını, ABD'nin ise komünizme karşı tavırda bulunacak ülkelere destek sağlayacağını açıklamıştır. Dulles, özellikle Mısır, Ürdün ve Suriye'nin İsrail konusundaki rahatsızlıklarını daha iyi anlayıp bu ülkeleri rahatlatmak istemiştir. (Yılmaz, 2016: 214).

Dönemin bir diğer önemli gelişmesi 1 Haziran 1954 tarihinde Menderes'in New York ziyareti olmuştur. Eisenhower'ın davetine icabet eden Menderes, ilk defa ABD'yi ziyaret etmiştir. Eisenhower ile yaptığı görüşmelerde Balkan ve Karşı Antlaşması ile ilgili konulara temas edilmiştir. ("A. Menderes Bugün Washington'a Gidiyor", Halkçı, 1 Haziran 1954). Türkiye, Irak ile antlaşma yapmış, sonrasında İngiltere, Pakistan ve Irak'ın da katılımı ile Bağdat Paktı kurulmuştur. Bu dönemde ABD, Türkiye'ye silahlı kuvvetlerinin ekipman ve askeri destekleri konusunda yardımlarına devam ederek, bu amaç adı altında binlerce ABD'linin Türkiye'de bulunmasından dolayı, Türkiye için en önemli ülke olması konumunu sürdürmüştür. Fakat Türkiye'nin kötüye giden ekonomisi için daha fazla yardım alması amacıyla ABD'nin öne sürdüğü ekonomik tavsiyeleri göz ardı etmesi, ABD'nin bu konuda olumlu tavrının kısmen kaybedilmesine sebebiyet vermiştir. (Yeşilbursa, 2010: 81).

1958 yılında Irak'ta yaşanan darbe sonrası Bağdat paktı sarsıntı geçirmiş ve Irak'ın yeni yönetiminin pakttan ayrılma kararı sonrası Bağdat Paktı'nın adı "*Merkez Antlaşması Teşkilatı – Central Treaty Organization (CENTO)*" şeklinde değiştirilmiştir. Bu durumdan hem İngiliz-Irak hem de Türk – Irak ilişkileri olumsuz yönde etkilenmiştir. (Eşel, 2011: 152). Türkiye'nin Bağdat Paktı'na katılımı, başta Mısır olmak üzere diğer Arap ülkeleri ile sıkıntılı süreçler yaşamasına neden olmuştur. Türkiye hem "*Batı'nın sözcüsü*" olmakla suçlanmış, hem de bölgedeki diğer ülkeleri dahil etme çabası ile onları da Batı boyunduruğu altına sokmakla eleştirilmiştir. Bu gelişmeler üzerine Mısır ve Suriye karşıt bir pakt oluşturmak konusunda çalışmalara başlamıştır. Bandung Konferansı adı altında toplanan ülkeler, yeni yol arayışında başlarında Mısır olmak üzere, Türkiye'ye yönelik yeni bir tür kutuplaşma geliştirmişlerdir. (Kiraz, 2020: 318).

Menderes yönetiminin ikinci döneminde Ortadoğu özelinde yaşanan bir diğer önemli gelişme ise “Eisenhower Doktrini” olmuştur. Aynı bir başlık altında detaylarıyla değinilecek olan Süveyş Krizi’nde yaşanan gelişmeler sonucu SSCB’nin Arap dünyasında kazandığı prestij sonucu ABD, Ortadoğu’da hakimiyetini tehdit eden Sovyetlere karşı bölge ülkelerine ekonomik sıkıntılarında destek olacak ve SSCB tehdidini anlatacak bir doktrin sunmuştur. (Duman ve Birsnel, 2012: 304).

Nasır’ın Süveyş kanalını millileştirmesinin ardından İsrail’in Mısır’a saldırması, İngiltere ve Fransa’nın müdahaleleri ile bölgedeki durumun kötüye gitmesi ve Sovyetlerin Türkiye’nin güneyindeki Ortadoğu’ya girişinin kanıtı olan Suriye kriz, Türkiye’de kaygıyı arttırmıştır. (Kasapsaraçoğlu, 2015: 89). 1957 yılı Türkiye için tehlikeli bir yıl olmuş, SSCB’nin bu dönemde Suriye’ye adım adım sızma sorunu yaşanmıştır. Suriye Krizi’nin de patlak vermesiyle birlikte Türkiye’nin ABD’ye bağımlılık duygusu daha çok artmıştır. Zaten daha önce de olduğu gibi bu dönemde de gerek savunma gerekse ekonomi anlamında Türkiye’ye ABD desteği sürmekteydi. Bu dönemde Türkiye’nin ithalatının yüzde 45’i ABD tarafından finanse edilmekteydi. Türk hükümeti Ortadoğu konusunda sürekli olarak ABD’nin istek ve fikirlerini takip etmekteydi. (Yeşilbursa, 2010: 88). Cem Eroğul 1954-1957 arası Menderes hükümetinin ikinci dönemini “duraklama dönemi” şeklinde ifade etmektedir. Bu dönemde 1954 seçimlerinde ezici oy çokluğu alan Menderes’in adeta bir rehavete kapılıp, kendisine yönelik olarak başta DP içerisinde olmak üzere özellikle üniversitelerde baş gösteren muhaliflere karşı gerekli ve yeterli önlemler almayıp, bunların CHP’nin de artan muhalefeti ile başlatılan kampanyalarla birleşmesi; ordu içerisinde de bu dönemde başlayan çeşitli hareketlenmeler ile sonuçlanmıştır. (Eroğul, 2019: 195-201).

2.1.1. Bandung Konferansı – Tarafsızlık ve Türkiye

İkinci Dünya Savaşı sonrası iki süper güç etrafında birleşen dünya düzeninin varlığına rağmen, genellikle savaş sonrası bağımsızlığını kazanmış ya da kazanmak üzere olan birçok Asya ve Afrika ülkesi bu dönemde tekrar bağımsızlıklarını kaybetme korkusunu da yaşamaktalardı ve bu ülkeler ne Batı ne de Doğu bloğuna dahil olmak istemektelerdi. Bu nedenle de bir araya gelme kararı almışlardı. (Murat, 2018: 363). Amaçları iki kutuplu düzende üçüncü bir yol bulmak olan ve sonrasında “*Bağlantısızlar Hareketini*” oluşturacak olan bu ülkeler Bandung Konferansı için Türkiye’yi de davet etmiştir. Bu konferansta Türkiye’yi dönemin Başbakan yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu temsil etmiştir. (Aydın, 2020: 147).

Bandung Konferansı’ndan önce Türkiye’nin Afrika ülkeleri ile ilişkileri geliştirmek konusunda çalışmalarda bulunduğunu söylemek güçtür. Fakat bu konferansa Türkiye’nin

katılımı önemlidir. Çünkü Türkiye bu konferansta kendi tarihi ile çelişen bir tavır içerisindeydi. Türkiye, Bandung Konferansı'na katılan tek NATO ülkesidir. Konferans 18-24 Nisan 1955 tarihlerinde Endonezya'nın Bandung kentinde, 29 ülkenin katılımı ile gerçekleşmiştir. Bu konferansın önemli amaçlarından birisi de henüz bağımsızlığını kazanamamış Asya – Afrika ülkelerini desteklemek olmuştur. Her türlü sömürgecilik ve hakimiyet sağlama amaçlarına karşı tavır alan bu ülkeler, İkinci Dünya Savaşı sonrası yeni düzende de ABD ya da SSCB boyunduruğu altına girme tehlikesine karşı kesin bir tavır sergilemişlerdir. (Tepeciklioğlu, 2012: 68).

Konferansa Asya – Afrika ülkelerinin yanı sıra Çin Halk Cumhuriyeti (Kızıl Çin), Kuzey Vietnam gibi komünist devletler de katılırken; Milliyetçi Çin, Kore ve İsrail davet edilmemiştir. (Murat, 2018: 368). O dönemde Milliyet Gazetesi'nin haberine göre henüz konferans gerçekleşmeden önce bile konferansta yaşanacak ikiliğin zemininin olduğu gözlenmiştir. Asya'nın Asyalılara ait olduğunu tezini savunacak olan komünist bloğun karşısında Batı'nın sözcülüğünü yapacakları düşünülen Türkiye, Pakistan ve Irak yer almaktaydı. Aynı zamanda Mısır Başbakanı Nasır ile Hindistan Başbakanı Nehru aynı uçakta gelmiştir. Bir diğer önemi temas ise Bandung'a varmış olan Nasır ve Kızıl Çin lideri Chou En Lai'nin aralarında tercüman bulundurmadan İngilizce konuşarak yaptıkları görüşmedir. Habere göre iki lider bu görüşme esnasında birbirlerini desteklemek konusunda anlaşmışlardır. ("Bandung Konferansı Yarın Açılıyor", Milliyet Gazetesi, 17 Nisan 1955).

Türkiye'nin Bandung Konferansı'na katılımı ve konferanstaki tavrı bugüne kadar çeşitli şekillerde değerlendirilmiştir. Bazı görüşlere göre Türkiye bu konferansta tarafsızlık politikasına karşı bir tavır sergilediğinden Bağılantısız ülkelerin önderi olma şansını kaybetmiştir; bazı görüşlere göre ise bu tutumu ile özgür Batı ülkelerinin gözünde prestijini arttırmıştır. Tüm bu fikirleri bir tarafa bırakırsak, Menderes'in dış politika anlayışı her türlü tarafsızlık politikasına karşı idi. Konferansa temsilen giden Fatin Rüştü Zorlu'da her fırsatta komünizm tehdidine karşı ortak savunma anlayışını savunmuş ve tarafsızlığın tehdidi besleyeceğine değinmiştir. (Bağcı, 2014: 59).

Konferans boyunca F. R. Zorlu ile bağımsızlıklarını henüz edinmiş Asya Afrika ülkelerinin uygulayacağı en doğru politikanın tarafsızlık olduğunu düşünen dönemin Hindistan Başbakanı Jawaharhal Nehru arasında adeta bir "*duello*" söz konusu olmuştur. Nehru'ya göre Türkiye "*Batı'nın avukatı*" idi ve bu fikre sahip olan Nehru, toplantı esnasında saldırı sayılabilecek bir tavır içerisine girmiştir. Ona göre o güne kadar girilen tüm ittifaklar, üyelerine yalnızca güvensizlik getirmişti. Aynı zamanda Nehru NATO'ya yönelik eleştirilerde de bulunmuş ve bu örgütü kolonyalizmin bir uzantısı olarak gördüğünü belirtmiştir. (Serbest,

2016: 417). Zorlu, Hindistan'ın tarafsızlık yönündeki siyasetine eleştiride bulunduğu konuşmasında bu siyaseti benimseyen diğer devletler için de SSCB tehlikesinin kaçınılmaz olacağını belirtmiştir. Hem Mısır lideri Nasır hem de Hindistan lideri Nehru, Türkiye'nin Bağdat Paktı'nın oluşumundaki etkisi ve ardından da Bandung Konferansı'ndaki karşıt tavrı sebebi ile Türkiye'yi "*Amerika'nın uydusu*" olmakla itham etmişlerdir. (Aydın, 2020: 147).

Zorlu, konferansta tarafları NATO üyeliği ve ABD taraftarı siyaset izlemeleri konusunda ikna yolunu denemiş ancak bu durum Üçüncü Dünya Ülkeleri tarafından hayretle karşılanmıştır. Mevcut uluslararası sistemde tek başlarına, bağımsız ayakta durabileceklerine inanan bu ülkeler, Türkiye'nin karşıt tezi ve onlardan bir taraf seçmelerinin beklenmesi ile bir nevi hayal kırıklığına uğramışlardır. Türkiye, konferansın ana konusu olan "*barış içinde bir arada yaşama*" vurgusunu gerçeği yansıtmayan bir hedef olarak görmekteydi. Zorlu tarafsızlık siyasetine örnek olarak "*iyi niyetli fakat yanlış yola sürüklenen*" Çekoslovakya'nın durumunu göstererek ülkelere uyarılarda bulunmuştur. (Tepeciklioğlu, 2012: 69).

Zorlu, konuşmasına şu şekilde devam etmiştir:

"Hürriyet, istiklal ve sulh hiçbir gayret Sarf etmeden elde edilen nimetler değil. Tahakkuku ve mütalaası her birimize ağır mesuliyetler yükleyen ideallerdir. Bu hakikatleri idrak edemeyen zayıf bir karsı koyma ve tehlikeye göz yumarak güvenliğin elde edilebileceğini ümit etmek, sadece böyle hareket edeni değil fakat bütün camiyi tehlikeye düşürecek bir hareket tarzıdır."

Aynı zamanda bağımsız ülkeleri çeşitli pakt ve antlaşmalar yapmaya mecbur bırakan durumun "*tecavüz tehlikesi*" olduğunu belirterek devam etmiştir:

"Eğer bugün sulh ve güvenliğin muhafaza edilebileceği ümidine sahipsek, bu birlik ve hürriyeti seven insanların iş birliğinde bulunan kuvvetin tecavüzün muvaffak olmadığını ve olamayacağını göstermelerindendir." (Murat, 2018: 372).

Görüldüğü üzere Türkiye, her durumda NATO özelinde aslında Batı'yı savunmuştur. Durum böyle iken, konferansta bulunan -her çeşit bloklaşmaya olumsuz bakıp, tarafsızlığı ilke edinmiş- diğer devletler Türkiye'yi Batı'nın uzantısı ve sözcüsü olarak görmüş ve bu açıklamalardan memnun kalmamışlardır. Belirtmek gerekir ki konferanstan bir sene sonra F. R. Zorlu'nun 2 Şubat 1956 tarihli açıklamasında, Bandung'a tamamen Batı'nın isteği üzerine gidildiğini açıkça görmek mümkündür. TBMM'de yaptığı bu konuşmadan bir kesit şu şekildedir:

"Bize düşen vazife vazıhtır. Biz kendi politikamızı, kendi görüşümüzü, önce kendimiz savunacağız ve dostlarımızla birlikte savunacağız. Biz oraya (Bandung'a) son dakika gittik. Bu iştiraki müttefiklerimiz çok arzu ettiler, aman gidin dediler, siz gitmediğiniz takdirde fena olacak dediler." (Tepeciklioğlu, 2012: 68).

Bandung Konferansı, gerçekleştiği dönemde dünya çapında büyük ilgi uyandırmıştır. ABD sakince durumu takip ederken, SSCB Kızıl Çin'i konferansa bir nevi temsilcisi olarak göndermiştir. Bu konferans sayesinde birçok devlet yöneticisi bir araya gelme şansı bulmuştur.

Bandung Konferansı, farklı yapılara sahip ülkelerin bir araya gelerek, alışılmışın dışında fikirler ortaya koyup, yeni bir yolun başlangıcı olması açısından önemli bir dönüm noktası sayılabilir. Bu yol ne Doğu ne de Batı bloğuna entegre olmaksızın, onlardan bağımsız ve “bağlantısız” bir oluşumu temsil etmektedir. Bu konferansta ülkeler yeni dünya düzeni için benimsenecek ilkeler üzerinde hemfikir olmuşlardır. Kabul edilen maddelere örnek olarak; insan hakları ve BM’ye saygı, dünya üzerindeki tüm ulusların varlığına ve toprak bütünlüğü dokunulmazlığına saygı, büyük veya küçük tüm devletlerin eşit olduğunun kabulü, ülkelerin içişlerine müdahil olmanın kabullenilemezliği, BM sözleşmesine atfen her ülkenin kendi güvenliğini tek başına veya toplu olarak savunması hakkı, sömürgeciliğin ortadan kaldırılması gibi bir dizi ilkeden bahsedilebilir. (Armaoğlu, 2018: 626).

Bandung Konferansı’nın uluslararası anlamda önemli sonuçları olmuştur. Bunlardan ilki, söz konusu Asya – Afrika ülkeleri kesin bir şekilde örgütlenme yoluna gitmemiş olsalar dahi BM içerisinde yeni bir blok ve etki alanı yaratabilmişlerdir. Türkiye de bundan sonra bu blok tarafından gerçekleştirilen toplantılara katılım gösterecek; fakat birçok hususta Batı ile paralel hareket etmeye devam edecektir. Konferansın bir diğer sonucu ise, “*barış içinde bir arada yaşama*” ve “*tarafsızlık*” ideolojilerinin bu ülkelere benimsenmiş olmasıdır. Ancak Türkiye, Menderes döneminin realist bakış açısının ürünü olarak tarafsızlığı tehlikeli bulmaya ve dolayısıyla karşıt tutumunu sürdürmeye özen göstermiştir. Bu konu Zorlu tarafından temsil edilen Bandung Konferansı’nda tekrar teyit edilmiştir. (Bağcı, 1990: 64).

2.2. Bağdat Paktı’nın Kurulması ve Türkiye

“*Ortadoğu Komutanlığı Projesi*”, Mısır tarafından 1952 yılının haziran ayında reddedildikten sonra İngiltere ve ABD komutanlıktan çok bir planlama örgütü oluşturulması adına “Ortadoğu Savunma Örgütü” olması konusunda hemfikir olmuşlardır. Ancak uygulama konusuna gelindiğinde İngiltere’nin fikri, önce örgütün oluşturulup ardından Arap devletlerinin (öncelikli olarak Mısır yerine Irak ve Ürdün’ü işaret etmekteydi) katılımını sağlamak iken, ABD’ye göre ise Arap devletlerinin katılımı olmaksızın oluşturulacak örgütün işlevsiz kalacağı ve özellikle Mısır’ın katılımının şart olduğu idi. (Yeşilbursa, 2011: 87).

ABD ve Sovyetler arasındaki güç mücadelesi, Türkiye’yi ekonomik anlamda ABD’ye giderek daha çok bağımlı hale getirmekteydi. ABD’nin Mısır’ı işgal eden İsrail’e yönelik sert tavrı ve sonrasında yaşananlar, bağımsızlık sürecinde olan Cezayir için çekimser oy kullanılması, İran’da Musaddık’a karşı Şah’ın desteklenişi gibi önemli meseleler Türkiye’yi siyasi anlamda etkilediği gibi ekonomik anlamda da zor durumda bırakmıştır. Bu dönemde DP’nin siyasi ve mali politikalarının iç içe geçtiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Menderes,

ekonomik kalkınma planları başlatmış ve başarılı olabilme şansını ABD'nin olabildiğinde sürekli ve fazla mali yardımlarında görmekteydi. Karşılık olarak ise ne para ne mal verebilecekti; fakat Ortadoğu'da yaşanan çekişmelerde ABD'ye vereceği destek ile kendini bölgede en iyi olduğuna dair kanıtlarsa, bahsi geçen yardımları devamlı olarak alabilecekti. Batıcı yol izlemeye devam eden DP, İngiltere ve Fransa'ya karşı Ortadoğu'da verilen bağımsızlık mücadelelerine destek vermemiş, ABD'nin yönlendirmesi ile Batı'nın uydusu denilebilecek ülkelerle iş birliği içerisine girmiştir. (Duman ve Birsnel, 2012: 306).

İngiltere'nin bölgedeki nüfuzu giderek zayıflamaktaydı ve bölgeden çekilip sorumluluğu ABD'ye bırakmayı düşünüyordu. Bu sebepten ötürü ABD, bölgede hakimiyetini tam anlamıyla sağlayabilmek adına teoriler üretmeye girişmişti. II. Dünya Savaşı'ndan yorgun çıkan Batı Avrupa'yı toparlama görevini de üstlenen ABD, komünizm tehdidine karşı Batı'yı askeri ve ekonomi anlamında destekleyip örgütleme misyonunu üstlenmişti. Bu plan dahilinde, başta 1947 tarihli Truman Doktrini ve takiben Marshall Planı, 1948 yılında Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nü kurulması, 1949 yılında NATO'nun kurulması gerçekleşmiştir. Bu şekilde Soğuk Savaş döneminin fikir babası sayılan Amerikalı diplomat ve tarihçi George F. Kennan'ın "*Containment (Komünizme set çekme)*" teorisi de uygulama alanı kazanmıştır. General Eisenhower yönetimi ile bu teori daha geniş bir uygulama alanı bularak, dünyanın her köşesinde "*komünizmin geri itilmesi (Rolling Back Communism)*" politikasına evrilmiştir. (Dikerdem, 1977: 162). Ortadoğu Komutanlığı Projesi'nin başarısız olmasının ardından Ortadoğu siyasetini değiştiren ABD, dönemin Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'un ortaya attığı "*kuzey kuşak*" projesini geliştirmiştir. (Kasapsaracoğlu, 2020: 1095).

1953 yılında ABD'de iktidar olan Eisenhower yönetimine göre Ortadoğu siyasetinin gözden geçirilmesi gerekliydi. Çünkü Arap ülkelerine göre bölgede kendilerine yönelik tehdit, komünizmden çok İsrail kaynaklı idi. Durum böyle iken Ortadoğu'da bir savunma politikası yalnızca SSCB tehdidine karşı gerçekleşemezdi. Bu dönemde ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles Ortadoğu'ya (Mısır, İsrail, Suriye, Irak, Sudi Arabistan, İran, Hindistan, Pakistan, Yunanistan, Türkiye ve Libya olmak üzere) bir gezi düzenlemiştir. (Solak, 2019: 126). ABD, bölgede İngiltere'den sorumluluğu alıp -ancak İngiltere'nin de desteği ile- Ortadoğu ülkelerinin SSCB'ye karşı örgütlemesi gerektiğini düşünüyordu. İlk defa 1953 yılında dile getirilen "*Kuzey Kuşak Projesi*" kapsamında bölgede Türkiye'nin liderliğinde, NATO'nun da bir kolu olacak şekilde askeri-siyasi bir paktın oluşmasını gerekli görmekteydi. Bu fikrin öncü ismi ise dönemin Dışişleri Bakanı John F. Dulles olmuştur. Sovyetlerin bölgenin sahip olduğu zengin petrol kaynaklarından Batı'nın mahrum kalmasını isteyeceğinin bilincinde olan Dulles, bölgeyi yerinde incelemek adına Ortadoğu'ya bir gezi düzenlemiştir. (Bostancı, 2013: 172). Dulles

1953 yılında 11-28 Mayıs tarihlerinde Mısır'dan başlayarak bölgede on bir ülkeyi ziyaret etmiş ve aslında gezi programında Türkiye bulunmamasına rağmen Menderes'in daveti üzerine 26-27 Mayıs'ta Ankara'ya da gelmiştir. Türkiye'de Dulles'e komünizm tehlikesinin bilincinde olmayan Arap ülkeleri ile bir savunma organizasyonunun kurulmasının mümkün olmadığı, ancak yeni bir savunma sistemini inşa edilmesinin gerekliliğinden ve bu sistemde merkez ülkenin Türkiye olması, Pakistan'ın da mutlaka dahil edilmesinin gerekliliğinden söz edilmiştir. Dulles bu fikre katılmakla beraber Arap ülkelerinin meseleden tamamen soyutlanmaması gerektiğinin de altını çizmiştir. (Yeşilbursa, 2011: 88).⁷

Dulles, Türkiye'yi en güvenilir müttefikleri olarak gördükleri ve Türkiye'nin NATO'ya üye olmasının Amerikan Kongresi ve Amerikan milleti için memnun edici olduğunu belirtmiştir. Türkiye'de gelişen demokrasinin ve Türk askerlerinin Kore'de Amerikan askerleri ile omuz omuza çarpışmasının memnuniyetine de değinerek, Amerikan Başkanı Eisenhower'ın Türkiye'nin dünya sahnesinde oynadığı rolü takdir ettiğini ve kendilerinin de arzusu ile Ortadoğu gezisi sonunda Türkiye'yi selamlamak istediklerini belirtmiştir. ("Türk – Amerikan Siyasi Görüşmesi Dün Başladı", Hürriyet Gazetesi, 27 Mayıs 1953). Görüşmelerde ağırlıklı olarak ODK'nin nasıl realize edileceği üzerinde durulmuştur. ("Dulles'le Dün Başbakanlıkta Önemli Bir Toplantı Yapıldı", Ulus Gazetesi, 27 Mayıs 1953).

Dulles'in bu gezisinde en mühim ziyaretleri Kahire, Ankara, Bağdat ve Karaçi'de gerçekleşmiştir. İlk olarak Kahire'yi ziyaret eden Dulles burada, önce Dışişleri Bakanı (Mahmud Fevzi), sonra Başbakan (General Necib) ve en sonda cunta lideri Nasır ve birkaç cunta üyesi ile görüşmüştür. Bu görüşmeler neticesinde Mısır'ın oluşturulmak istenen savunma sistemine niyetli olmadığı net şekilde görülmüştür. (Armaoğlu, 1995: 215). Bağdat ziyaretindeki gözlemi ise, Sovyet tehdidinin farkında olduğu, Irak'ta yöneticilerin ekonomik kalkınmayı önemsiyor olduğu ve özellikle silahlı kuvvetler için dışardan yardıma ihtiyaç duydukları idi. Irak'ta olduğu gibi Karaçi'de de Pakistanlı yetkililerin komünizm tehdidine karşı bilinçli olduklarını ve yine ekonomi anlamında yardımda bulunulması gerektiğine raporunda yer vermiştir. (Soysal, 1991: 182). 26 Mayıs'ta Ankara'ya uğrayan Dulles ilk olarak Başbakan Menderes, sonrasında ise Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile görüşmüştür. "*Türkiye en güvenilir müttefikimizdir.*" diyerek konuşmaya başlayan Dulles'in bölgeye gelmesindeki amaçlarından bahsetmesinden sonra Menderes konuşmasına başlamıştır. Genel itibari ile

⁷ Dulles kendisini havaalında karşılayan gazetecilere kısa bir beyanatta bulunmuştur: "Türkiye'ye ilk defa gelmiş bulunuyorum. Türkiye bütün dünya nizamı içinde en sakin memleketidir. Türkiye'deki ikametim sırasında son seyahatime ait notlarımı rahatça hazırlayabilecek bir 24 saate sahip olabileceğim. İlk fırsatta daha uzun zaman kalmak üzere yeniden Türkiye'ye gelmeyi arzu ediyorum." ("Dulles Bu Sabah Ankara'ya Geliyor", Ulus Gazetesi, 26 Mayıs 1953).

Süveyş sorununun sadece İngiltere ve Mısır'ı ilgilendirmeyip, sorunun çözümünün Türkiye için de mühim olduğunu belirterek, Süveyş Kanalı'nın güvenilir ellerde olmasının gerekliliğinden söz ederek, Mısır'ın bu sorunu bağımsızlık ile bağdaştırmasının, kanalın stratejik önemine dayanarak tüm dünya için ehemmiyetinin yanında ikinci planda bir önem arz ettiğini ve bir ülkede başka bir ülkenin silahlı kuvvetlerinin bulunmasının işgal anlamına gelmeyip, İngiltere'nin gerekli tedbirleri almadan kanaldan çekilmesinin uygun olmayacağını belirten Menderes, ODSO hakkında ise;

“Türk Hükümeti şu sonuca varmıştır ki, Arap ülkelerinin ODSO etrafında toplama ümidi, şimdilik terk edilmelidir. Bu başarısız çabalardan sonra, yeni bir sayfa çevrilmeli ve yeni bir teşebbüs başlatılmalıdır. Arap ülkelerinin katılmaması üzücüdür; fakat bundan ümitsizliği de düşmemek gerekir. Dolayısıyla Ortadoğu'nun savunulmasında Türkiye belkemiği olmalıdır. Yani savunma sistemi Türkiye etrafında kurulmalıdır.” Şeklinde konuşmuştur.

Dulles'in, Menderes'in Araplardan adeta vazgeçişini şaşkınlıkla karşılaması üzerine Menderes sözlerine açıklık getirerek, esasen Türkiye'nin Araplarla iş birliğine hazır olduğunu ancak Arap Devletleri'nin yanaşmadığını anlatmıştır. (Armaoğlu, 1995: 219). Celal Bayar ise konu ile ilgili görüşlerini şu şekilde beyan etmiştir:

“Arap ülkeleri, milliyetçiliğini ispat etmek için birbirleri ile yarışıyorlar ve her biri diğerinden daha sert olduğunu göstermenin çabasında. Bu ülkeler, kendi durumlarının haklılığını göstermek için birtakım çetrefil problemler ortaya atıyorlar. Mesela, İsrail, Süveyş ve Arap ülkelerinin bizim yanımda olacağına inanmıyorum. Bunlar Rusya ile birlikte olup, Batı'yı tehdit ederken çocukça iddialar ileri sürüyorlar. Rusya'nın teşkil ettiği büyük tehlikenin, bunlar farkında değiller.”

Bu konuşmanın ardından Bayar'a yönelttiği soruda Dulles, güvenilir bir Arap ülkesi olup olmadığını sormaktadır. Bayar ise Irak'a güvenebileceklerini söylemiştir. (Akman, 2013: 276).

Gezisi biten Dulles, 1 Haziran'da raporunu açıklamıştır. Yaptığı gezi esnasında SSCB'ye karşı bir paktın mecburi olduğundan tam anlamıyla emin olmuştur. Ancak gözlemleri ve görüşmeleri neticesinde, Arap devletlerinin böyle bir pakta üyeliğinin mümkün olmayacağı kanısına vararak, öncelikli olarak Kuzey Kuşağı ülkelerinin iş birliğine gitmesinin sağlanmasının önemi üzerinde durmuştur. (Serbest, 2016: 403). Kuzey Kuşağı ülkelerinin, yani Sovyetlere komşu ve Arap olmayan Ortadoğu ülkelerinin mevcut tehlikenin bilincinde olduklarından emin olduğunu ekleyerek, bu ülkelerle yapılacak bir savunma planının ABD tarafından destekleneceğini açıklamıştır. Bahsi geçen yeni savunma sisteminin ilk gelişmesi ABD ve Pakistan arasında 28 Aralık 1953 tarihinde teknik ve ekonomik yardımları içeren bir antlaşmanın yapılması olmuştur. Hindistan ile sınır anlaşmazlıkları bulunan ve Sovyet tehdidi hisseden Pakistan, bu yolla ABD desteğini kazanmış, ardından 19 Şubat 1954 tarihinde Türkiye ile ortak açıklamasında iki ülkenin bir ortak savunma antlaşması yapacaklarını duyurmuşlardır. (Bostancı, 2013: 173). Bu antlaşma ile başta İran ve Irak olmak üzere diğer Arap ülkelerini de

kapsayacak şekilde Ortadoğu'nun savunulması noktasından hareketle hayata geçirilecektir. Bu antlaşma Amerikan askeri ve mali yardımı destekli olup, Türkiye ve Pakistan'a bölgede birincil rol verilecektir. ("Türkiye – Pakistan Andlaşması", Yeni Ulus, 15 Şubat 1954).

Bahsedilen süreçte Türkiye ve Pakistan hem NATO hem de ABD ile güvenlik anlamında çeşitli iş birliklerinde bulunmaya devam etmişlerdir. Pakistan için güvenlik konusunda yaşadığı tehditlerden kurtulmak ve uluslararası düzende yalnız kalmamak adına Batı ile ilişkileri önemliydi. Bu doğrultuda Pakistan, ABD ile 19 Mayıs 1954 tarihinde "*silah ve gereç antlaşması*" imzalamıştır. (Savaş ve İşler, 2020: 188). Sovyetler söz konusu pakt için verdiği notada, paktın Sovyetlere bir tecavüz niteliğinde olduğunu ne Türkiye'nin ne de Pakistan'ın bir saldırı tehdidi altında olmaksızın böyle bir pakta girişmesini Kuzey Atlantik Antlaşmasının bir uzantısı şeklinde yorumlamıştır. Bu paktın Türk – Sovyet ilişkilerine zarar vereceğini ve bütün neticelerden ise Türkiye'nin sorumlu olacağını belirtmiştir. ("Türkiye – Bağdat Paktı İçin Rusya Bir Nota Verdi", Yeni Ulus, 21 Mart 1954).

Dışişleri Bakanı Köprülü açıklama yaparak, Türkiye ve Pakistan arasında yapılması istenen antlaşma için çalışmaların başladığını, Karaçi'de birtakım görüşmelerin yapıldığını, imzalanacak antlaşmanın askeri bir ittifak olmadığını iki ülkenin uluslararası düzende yaşanan gelişmeler konusunda fikir alışverişine dayanacağını ve güvenliği destekleyeceğini, aynı zamanda diğer devletlerin katılımına açık bir antlaşma olacağının altını çizmiştir. 2 Nisan 1954 günü Karaçi'de Bağdat Paktı'nın ilk halkası olan ve Karaçi Antlaşması⁸ olarak da bilinen Türkiye Pakistan arasında Dostça İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Söz konusu antlaşmanın en mühim özelliği savunma konusunda net bir iş birliğini ifade etmeyiştir. (Soysal, 1991: 187). Türkiye, Bölgesel iş birliğinin genişletilmesi için ikinci olarak Mısır ile antlaşma yapmak istemiş; ancak Nasır bu duruma herhangi bir şekilde sıcak bakmamıştır. En net sebepleri ise, Mısır'da gözlenen Sovyet baskısı ve Mısır'ın bölgede tek lider devlet olmak isteği idi. (Aydın, 2020: 140).

Türkiye bu dönemde meydana getirilmesi planlanan savunma sisteminin Arap Devletleri olmaksızın başarılı olmayacağından hareketle Mısır'ın ardından Irak'a yönelim göstermiştir. Irak'ın katılımı İngiltere için de önemli görülmekteydi. (Solak, 2019: 131). Menderes aracılığıyla Irak ile yakın temaslarda bulunulmuştur. Bu dönemde Irak'ın iki tedirginliği vardı. İlki, Batı ile iş birliğine girişip pakta dahil olduğunda İsrail'in kabulü gibi

⁸ Antlaşmanın metninde: "Türkiye ve Pakistan Birleşmiş Milletler Antlaşmasının gayelerine ve prensiplerine bağlılıklarını ve daima bunların tatbiki ve tahakkuku uğrunda çalışmak azimlerini teyid ederek; Aralarında teyemmün mevcut samimi dostluktan doğan daha geniş işbirliğinden faydalanmak arzusuyla mütehalhi olarak, memleketlerinin refahının ve emniyetinin aralarında bu gayelerin tahakkukuna matuf şekilde her sahada iştişare ve işbirliği yapmalarını amir bulunduğunu takdir ederek ... işbu dostane antlaşmanın akdine karar verilmiştir." Şeklinde ibare yer almaktadır. ("Türkiye – Pakistan Dostane İşbirliği", Yeni Ulus, 3 Nisan 1954).

bir izlenimin yaratılacak olması, ikincisi ise diğer Arap ülkeleri ile ilişkilerinin olumsuz yönde etkilenecek olmasıydı. Ancak alınan ABD yardımlarının⁹ Irak ekonomisi için önemi ve Mısır'ın İngiltere ile üsler konusundaki uzlaşısı Irak'ın bu tedirginliklerini ikinci planda bırakmasını sağlamıştır. (Kiraz, 2020: 317). Menderes, bir delegasyon ile birlikte oluşturulacak pakt için başta Irak, Lübnan ve Suriye'yi ikna etmek adına 1955 senesinin başında bir dizi gezi planlamıştır. Gezide ilk olarak 6-14 Ocak'ta Bağdat'a giderek burada bölgede bir paktın ihtiyaç olduğuna inanan Irak Başbakanı Nuri Es Said ile görüşmüştür. (Bağcı, 2014: 62). Görüşmeler esnasında Kral Faysal ve veliahdını Türkiye'ye davet etmiştir. Görüşülen en önemli mesele Ortadoğu'nun savunması konusu olmuştur. ("Türk – Irak Siyasi Görüşmeleri Başladı", Milliyet, 8 Ocak 1955).

12 Ocak 1955 tarihinde Irak parlamentosunda konuşan Menderes, yapılacak savunma paktının NATO bağlantılı olması üzerinde durmuştur. Burada Menderes, Balkan Paketi konusunda NATO ile bağlantı kuramamasından ötürü bu defa başarılı olmayı istemekteydi. Menderes'in nihai amacı ise *"Ortadoğu'da liderlik rolünü"* kazanabilmektir. Görüşmeler sonunda Irak ve Türkiye ortak bir bildiri yayınlayarak en kısa sürede savunma paketi için anlaşma yapılması gerekliliğini vurgulamışlardır. Söz konusu metinden bir kesit şu şekildedir:

"Türkiye ve Irak Ortadoğu'da güven ve istikrar için iş birliğini mümkün olduğu kadar kısa zamanda tatbik etmek ve yaymak üzere bir anlaşma yapmaya karar vermişlerdir. Türk ve Irak Hükümetleri, böyle bir anlaşmanın Birleşmiş Milletler Bildirgesine uygun bir şekilde Ortadoğu'nun güvenliğinin sağlanmasına yardım edeceği kanısındadır."

Burada değinilmesi gereken bir diğer husus ise, Menderes'in Irak'tan ayrılmadan yaptığı konuşmada yeni bir dönemin açıldığını belirterek, iki ülkenin ikili değil, çok taraflı bir iş birliği istediğini söyleyerek pakta katılmayı düşünen diğer Ortadoğu ülkelerine bir nevi davette bulunmuştur. (Bağcı, 2014: 62).¹⁰

Menderes Irak ziyaretinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a gezisiyle alakalı telgraf göndererek, Irak'ta dostça ve memnuniyetle karşılandıkları ve büyük özen gösterildiği ile ilgili bilgiler vermiştir. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, 30-1-0-0/1-8-13/07.01.1955). Ortadoğu'da savunma sisteminin oluşturulması konusunda yaşanan gelişmelerle Menderes hükümeti Ürdün ve Lübnan'ın da pakta dahil olması konusunda çalışmalar yapılmasının

⁹Irak'a yapılacak ABD yardımları ile bu dönemde Irak kamuoyundan olumlu dönüt alınması umulmaktaydı. Bu doğrultuda Irak'ın da talebi ile Eisenhower Irak'a, 26 Ocak 1954 tarihinde askeri destek kapsamında verilecek 10 milyon dolarlık yardımı onaylamıştır. Yardım gerekçesi hem Irak'ın ve Ortadoğu savunması hem de ABD güvenliği çerçevesinde gerekli görüldüğüdür. (Armaoğlu, 1995: 227).

¹⁰ Menderes Bağdat'ta bizzat Nuri Sait Paşa'nın da havalimanına teşrifi ile büyük bir coşku ile karşılanmıştı. Bağdat radyosuna verdiği beyanatta dost Irak'a gelmiş olmaktan duyduğunu mutluluktan bahsetmiştir. Ardından Beyaz Saray'da resmi görüşmeler başlamıştır. ("Irak, Menderes'i Büyük Tezahüratla Karşıladi", Milliyet, 7 Ocak 1955).

zamanının geldiğini düşünmüşlerdir. (Kasapsaraçoğlu, 2015: 76). Irak'ta görüşmeleri olumlu yönde ilerleyen Menderes, önce 14 Ocak'ta Şam'a geçmiş ve Başbakan Faris el Khoury ile görüşmüş, ardından ise Beyrut'a gitmiştir. Ancak ne Suriye ne de Lübnan Bağdat Paktı için bir antlaşma altına girebileceklerini taahhüt etmemişlerdir. Aynı zamanda İsrail'de paktı kendisinin aleyhinde algıladığından dolayı Türkiye'nin bu çabalarından rahatsızlık duymaktaydı. Daha sonra Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Ürdün kralı ile Kasım ayında görüşecek ve her ne kadar öncesinde isteksiz tavır sergilese de Ürdün'den olumlu sayılabilecek bir hava sezdiğini belirtecektir. Yapılan bir dizi görüşme sonucu bir bakıma Ürdün pakta katılım konusunda pazarlık yapmaktaydı. Ancak bu durum İngiltere için pazarlık konusu olamazdı. Sonuç itibarıyla de Mısır ve Suriye çekincesi bulunan Ürdün pakta katılım sağlamamıştır. (Bostancı, 2013: 175). Bu dönemde Mısır, Türkiye – Irak paktına istinaden Arap devletlerini toplantıya çağırmıştır. Bu paktın Arap Birliği'ne indirilen bir darbe olduğunu belirterek toplantının 22 Ocak'ta yapılması planlanmıştır. ("Lübnan, Türk – Irak Paktı'na Davet Edildi", Milliyet Gazetesi, 17 Ocak 1955). 21 Ocak 1955'te dönemin Pakistan Başbakanı Muhammed Ali Türkiye-Irak arasında imzalanması planlanan iş birliği antlaşması ile ilgili Menderes'e tebrik telgrafı göndermiştir. Pakistan'ın bu kararı Ortadoğu bölgesinde kolektif bir güvenlik sistemi oluşturulması konusunda bir adım olarak değerlendirdiğini ve bu antlaşmanın katılmak isteyen her devlet için açık olduğunu belirtmiştir. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, 30-1-0-0/5-27-4/21.01.1955).

Arap devletleri toplantının gerçekleşmesi ile bariz bir kararsızlık içerisine düşmüşlerdir. Nasır, Türk – Irak paktının tehlikesinden söz ederek, Arap devletlerinin yalnızca Arap Müsterek Güvenlik Paktı'na güvenmeleri konusunda ısrarcı olmuştur. Kahire Konferansı'na Suudi Arabistan, Suriye, Ürdün ve Yemen liderleri katılmıştır. Irak Başvekili Nuri Said Paşa ise hastalığı sebebi ile katılamayacağını bildirmiş ancak Mısır liderleri bu durumun uydurulmuş bir siyasi hastalık olduğunda ısrar etmişlerdir. ("Mısır, Türk – Irak Paktı Tehlikelidir Diyor", Milliyet Gazetesi, 23 Ocak 1955). Söz konusu dönemde Milliyet gazetesinin Dulles ve Eden'e gönderdiği telgrafta Ortadoğu'da Türkiye tarafından girişilen bu güvenlik sistemi hakkında düşüncelerini ve ilerleyen dönemlerde katılıp katılmama durumları sorulmaktaydı. Eden, cevabında Türkiye-Irak paktını iyi karşıladıklarını ve bu pakt ile bölgeye istikrarın geleceğini açıklarken Dulles ise durumdan memnun olduklarını ileterek, Türkiye ve Pakistan ile başlayan bu güvenlik sistemine Irak'ın da dahil olması ile paktın "*kuzey kalesi*" nin kurulması adına bir adım atıldığını belirtmiştir. ("Dulles ve Eden'in Gazetemize Gönderdikleri Telgraflar", Milliyet Gazetesi, 25 Ocak 1955). Türkiye ve Pakistan'ın imzaladığı antlaşmadan hemen hemen bir sene sonra Türkiye, Irak ile yaptığı görüşmelerin neticesinde 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat'ta bir

güvenlik ve savunma iş birliği antlaşması imzalamıştır. Söz konusu antlaşma metni genel itibariyle:

“BM Anayasasının 51. maddesi gereğince lüzumlu tedbirlerin alınmasını icap ettiren, Orta Doğu bölgesinin sulh ve emniyetinin muhafazası ile ilgili, BM azası sıfatıyla yüklendikleri büyük mesuliyetlerin bilincinde olarak, Türkiye ile Irak bu amacın gerçekleştirilmesi için anlaşmaya kanaat getirmişlerdir.”

Beyanı üzerine gerçekleşmiştir. Bu antlaşma aynı sene içerisinde İngiltere (4 Nisan), Pakistan (23 Eylül) ve İran’ın da (3 Kasım) katılımı ile Bağdat Paktı’na dönüştürülecektir. (Savaş ve İşler, 2020: 188).

Antlaşmanın imzası esnasında Nuri Said Paşa, Menderes’e bir mektup sunmuştur. Mektupta Filistin konusunda iki tarafında iş birliğini kabul ettiğine dair şu şekilde bir beyan bulunmaktaydı:

“Bugün imza ettiğimiz bu Antlaşma münasebetiyle, bu Antlaşmanın ülkelerimizden herhangi birine yöneltilen herhangi bir saldırı eylemi ne karşı koymak için ülkelerimizin iş birliği yapmalarını olanaklı kıldığı yolundaki anlaşmamızı belirtmek ve Ortadoğu’da barış ve güvenliğin sürdürülmesini sağlamak amacıyla, Filistin konusundaki Birleşmiş Milletler kararlarının uygulanması için sıkı iş birliği içinde çalışmak üzere mutabık kaldığımızı bildirmekle onur duymaktayız.”

Türkiye zaten bahsi geçen kararları kabul etmekteydi; fakat önemli olan nokta pakta sonradan dahil olacak ülkelerin bu beyanı kabul edip etmemesi konusuydu. İleriki zamanlarda İngiltere Başbakanı Eden, bu beyanın antlaşma metnine konulmayıp, yalnızca Türkiye ve Irak taraflarını bağlayacağı konusunda açıklamada bulunmuştur. Irak bu mektup ile bir bakıma Arap coğrafyasına Filistin konusunu pakta katılarak göz ardı etmediğini, aksine Türkiye’ye bir yükümlülük verdiğini ispatlamak istemiştir. (Soysal, 1991: 201). Ortadoğu’da komünizme karşı örgütlenme düşüncesi ABD tarafından ortaya atılıp desteklense de ABD Bağdat Paktı’na tam üye olmak konusunda gelgitler yaşamaktaydı. Bu nedenle de paktın toplantılarına gözlemci üye statüsünde katılmaktaydı. ABD’nin bu tereddüdünün sebeplerinden ilki İsrail ile ilgiliydi. Bağdat Paktı’na katılım şartlarında üye ülkelere tanınan devlet olmak koşulu bulunmaktaydı. Irak, İran ve Pakistan’ın tanımadığı İsrail böyle bir durumda pakta kendisine karşı oluşturulmuş bir örgüt olarak algılayacaktı. ABD ise pakta tepkili İsrail karşısında tam üye olursa bölgedeki en önemli müttefikinden olacaktı. İkinci sebep ise, Suudi Arabistan ve Mısır’dı. Tam üyelik demek ABD’nin Suudi Arabistan’da petrol işleten şirketleri üzerinden çıkarlarının tehlikeye girmesi demekti. Ayrıca bu dönemde ABD, *“barış içinde bir arada yaşama”* sloganı ile Nasır önderliğinde yola çıkan Mısır’ın giderek Sovyetlere yaklaştığının farkındaydı ve daha fazla uzaklaşmak riskini almak istemiyordu. Son bir neden ise, ABD’nin Arap ülkeleri ile ilişkileri ne kadar soğur ise bölge ülkelerine SSCB o kadar yakınlaşacaktı ve hatta Bağdat Paktı’na karşı bir pakt oluşturulması söz konusu olacaktı. (Erhan, 2001: 64).

2.2.1. Pakın Genişlemesi: İngiltere, Pakistan ve İran'ın Katılımı

Pakta katılan her bir devletin kendince amacı olduğu bilinmekte fakat ortak bir amacın Sovyet karşıtlığı olduğu da aşıkardır. Aynı zamanda İngiltere hariç diğer üye ÷lkelere baktığımızda her birinin mali anlamda sıkıntı yaşadığı ve buna paralel olarak ekonomik destek amacı güttükleri çıkarımında da bulunulabilir. İngiltere için Süveyş Kanalı'ndaki menfaatleri göz önünde bulundurulduğunda pakın önemi net bir şekilde gör÷lmektedir. Aynı zamanda İngiltere'nin, Irak ile antlaşmasının süresinin 1957 yılında dolacak olmasının da önemi büyüktür. Başbakan Anthony Eden konuyu řu şekilde özetlemiştir:

“Bizim pakı teşvik etmemiz veya büyük bir olasılıkla pakta girmemizin sebebi; 1957 başında İngiltere ile Irak arasında 1930'da imzalanan anlaşmanın süresi dolacaktı. Bu nedenle dostça ilişkiler içerisinde olduğumuz ÷lkelerde daha milliyetçi duyguları hesaba katmak zorunda kalacaktık Bana göre, Irak ile aramızdaki sözleşmelere dayanan ve her iki ÷lke içinde faydalı savunma önlemlerini biraz daha genişletilmiş bir biçimde eşitliğe dayanan bir anlaşma ile artırabilirdik Elbette pakta girdiğimiz takdirde birtakım yükümlölükler üstlenmek zorunda kalacağız.” (Savaş ve İşler, 2020: 191).

İngiltere, 30 Mart 1955 tarihinde Türkiye ve Irak arasındaki pakta katılacağını açıklamış ve 4 Nisan 1955'te resmi şekilde pakta katılım sağlamıştır. Aynı zamanda Irak'ın katılımı sonrası ÷lkede iki üssü olan İngiltere için pak daha cazip hale gelmiştir. Irak'taki güvenlik menfaatlerini korumak adına Irak ile özel olarak bir antlaşma daha imzalamıştır. İngiliz Parlamentosu'nda bu dönemde pakta katılım konusunda muhalefet kesimi de dahil olmak üzere büyük destek verildiğı gör÷lmektedir. Sadece İsrail konusunda tereddüt edilmekteydi ancak Başbakan Eden açıklamasında, eğer Ortadoğı bölgesine bu pak ile güvenlik tahsis edilecekse bu durum İsrail'in de yararına olacaktı. (Serbest, 2016: 412). İngiltere için hem Irak'ta İngiliz Hava Kuvvetleri bulunması hem de petrol özelinde fazlaca ekonomik menfaatinin olmasından ötürü Irak özel bir anlam ifade etmekteydi. (Duman, 2005: 315). İngiltere pakta katıldıktan sonra Arap coğrafyasının pakta bakış açısı daha da olumsuz hale gelmiştir. Onlara göre Bağdat Pakı, güvenlik sağlamak adı altında Batı'nın emperyalizm hareketinin bir parçası olmak dışında bir niteliğe sahip değildi. (Solak, 2019: 137).

İngiltere, Türkiye-Irak arasındaki pakta katılacağını açıkladığında 1 Nisan 1955 tarihinde açıklama yapan Menderes, durumdan memnuniyetini řu sözlerle dile getirmiştir:

“Bu bütün sulhsever milletleri sevindirmesi icap eden son derece mesut bir hadisedir. Çünkü şimdi Orta Şark'ın en hassas kısmında, bütün bölgenin emniyetine, istikrarına ve refahına hizmet edecek olan ve en iyi ve halis niyetlere dayanan bu sulh teşkilatı, İngiltere gibi imkânları geniş bir devletin ahdi ve fiili iş birliğini kazanmış oluyor. İngiltere'nin vermiş olduğu misalin bu bölgede kaim bulunan ve bölgenin emniyet ve sulhu ile faal şekilde ilgili olan diğer devletler tarafından yakın bir zaman içinde takip edileceğinden emin bulunuyoruz.” (Gönlübol, 1996: 264).

İngiltere'nin resmi olarak pakta katılımının ardından Sovyetler'den tepki gecikmeden gelecekti. (Bağcı, 2014: 67). 31 Mart 1955 tarihinde Sir Anthony Eden, Avam Kamarasında yaptığı açıklamada İngiltere'nin Bağdat Paktı'na katıldığını resmen açıklamıştır. Eden konuşmasında Türk – Irak Paktı'nın Ortadoğu'da barışın tesisinde oynayacağı role değinirken, bu anlaşma ile iki memleketin silahlı kuvvetleri arasında sıkı ve daimî iş birliği kurulmasının amaçlandığını, aynı zamanda Irak'ın hava kuvvetini teşkilatlandırmada yardım edileceğini ve Irak'ta olası bir savaşta kullanılmak üzere silah ve cephane depoları kurulacağını açıklamıştır. (“İngiltere Türk – Irak Paktı'na Girdi”, Milliyet Gazetesi, 31 Mart 1955). Milliyet gazetesinin haberine İngiltere'nin katılımı hür dünyada memnuniyet yaratmıştır. Amerikan basını İngiltere'nin bu kararını Ortadoğu'da yeni ve büyük bir gücün doğması için atılan ilk adım olduğu şeklinde yorumlamıştır. (“İngiltere'nin Pakta Girişi Memnunkluk Uyandırdı”, Milliyet Gazetesi, 1 Nisan 1955).

Pakistan bu dönemde zaten Bağdat Paktı'na açıkça katılmak istemekteydi. Dönemin Pakistan Başbakanı Muhammed Ali Han, 1955 yılının mart ayında paktı faydalı bulduğunu ve katılma isteğini belirtmiştir. Türkiye ve Irak'ın da resmi daveti ile Pakistan'ın katılımını sağlamak için yapılan görüşmeler 28-29 Haziran'da Ankara'da gerçekleşmiş ve Pakistan Başbakanı 1 Temmuz'da resmi olarak pakta katılacaklarını ilan etmiştir. Pakistan, 23 Eylül 1955'te pakta resmi olarak üye olan dördüncü devlet olmuştur. (Soysal, 1991: 202). Türkiye, Irak, İngiltere ve Pakistan arasında dördü bir pakt halini almıştır. Menderes, dönemin Pakistan Başbakanı Chaudhary Muhammed Ali'ye tebrik telgrafı göndermiştir. (“Pakistan, Türk – Irak Paktına Dün Katıldı”, Vakit Gazetesi, 24 Eylül 1955). Pakistan'ın Bağdat Paktı'na üyeliğinin pakt için çok mühim bir gelişme sağladığını söylemek mümkün değildir. Halihazırda 1954 yılında Türkiye ve Pakistan arasında imzalanmış bir antlaşma ile Ortadoğu'da savunma örgütü için ilk temaslar gerçekleşmiş ve sonrasında Pakistan, bu antlaşmadan Bağdat Paktı'na evrilmek için kendi iç politikasında doğru anı kollamış ve aynı zamanda ABD'den almak istediği yardımların düzenlenmesinin tamamlanmasını beklemiştir. (Gönlübol, Olaylarla Türk Dış Politikası ..., s.265).

Bağdat Paktı'nın son halkasını tamamlayacak gelişme ise İran'ın katılımı ile olmuştur. 1953 yılında Musaddık rejiminin ABD tarafından düşürülmesi ile batı yanlısı Şah tarafından yönetilen İran, 3 Kasım 1955 tarihinde Bağdat Paktı'na katılmıştır. İran'ın geç üyeliğinin sebebi ise Musaddık'ın petrolü millileştirme siyaseti doğrultusunda İngiltere ile ilişkilerinin bozulması ve ancak Musaddık'ın gerçekleştirilen darbe ile devrilmesinin ardından normalleşen İngiltere-İran ilişkileri sonucu İran, Bağdat Paktı ile ilgilenmeye başlamıştır. Solak, (“Türkiye'nin Güvenlik Politikası ...”, s.137). 22 Eylül 1955'te Celal Bayar İran'a yaptığı ziyarette İran

Parlamentosunda verdiği nutukta Türk – İran dostluğuna değinerek, milletlerin beklediği refah için birleşmenin önemi ve ortak kuvvetle hareket etmenin gerekliliğinden bahsetmiştir. (“Reisicumhurumuzun İran Meclisinde Verdiği Nutuk”, Vakit Gazetesi, 22 Eylül 1955). Dönemin İran Başbakanı Hüseyin Ala yaptığı bir toplantıda İran’ın tarafsızlıktan vazgeçerek Bağdat Paktı’na üye olmasının Ortadoğu güvelliğindeki büyük bir boşluğu dolduracağını ve Türkiye, Irak, Pakistan, İran’ın olası bir saldırı durumunda tam bir cephe oluşturacağını altını çizmiştir. (Asım Us, “Türk – Irak Paktı ve İran”, Vakit Gazetesi, 12 Ekim 1955).

İran’ın Bağdat Paktı’na katılması kendi dış politikası açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Çünkü İran dış politikası geleneksel olarak güvenliğini büyük güçler arasında taraf olmadan bir “*tarafsızlık*” tutumu sergileyerek korumuş ve taraf olup tepki çekmekten çekince duymuştur. Sovyet tehlikesine karşı Kuzey Kuşağı’na katılan İran, Batı’dan destek sağlama umudu içerisindeydi. Sovyet Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov, İran ile diplomatik ilişkilerin kesildiğini açıklamış, ancak İran bu protestoyu kabul etmemiş ve katılım kararını İran Parlamentosu’ndan geçirerek Bağdat Paktı’na resmi üye olmuştur. (Serbest, “Bağdat Paktı’nın Kuruluş Süreci ...”, s.412).

2.2.2. Bağdat Paktı’na Mısır ve Suriye’nin Tepkileri

Demokrat Parti’nin ilk yıllarında Türkiye – Mısır ilişkileri soğuk bir şekilde başlamıştır. 23 Temmuz 1952 tarihli Albay Cemal Abdülnasır liderliğindeki Hür Subaylar Darbesi ile Mısır’da Kral Faruk’un devrilip yönetime el konulmasının ardından Prens Ahmed Mısır kralı ilan edilse de sonrasında General Necip Başkanlığında askeri yönetim kurulmuştur. 1953 yılında ise Monarşi yerine Cumhuriyet’in getirilmesi ile sonuçlanan süreç Mısır’da başka bir dönemin başlangıcı olmuştur. (Kemiksiz, 2020: 182). Nasır’ın Mısır’a bağımsız tutum kazandırmaya çalıştığı bu dönemde, Batı yanlısı Türkiye’de olanın aksine Sovyetler ile yakınlaşma ve Batı’dan kopuş gözlenmektedir. (Akgün, 2014: 3). Bu dönemde Mısır askeri yönetiminin Suriye’de askeri darbe ile yönetimi ele geçiren iktidarla sınırlar konusunda iş birliğine giderek Hatay, Seyhan ve İçel’i Suriye sınırlarında göstermesi Türk tarafında yoğun tepki ile karşılanmıştır. İkili ilişkilerde bir başka gerginlik sebebi ise, 2 Ocak 1954 tarihinde yaşanan “*Tugay Meselesi*”¹¹ şeklinde bilinen “diplomatik kriz” olmuştur. Dönemin Kahire Büyükelçisi olan Fuat Hulusi Tugay eşinden ötürü Mısır’ın kraliyet ailesi ile akrabaydı. Tugay,

¹¹ Mısır Hükümeti’nin Türkiye’ye gönderdiği telgrafta Büyükelçi Tugay’ın 24 saat içerisinde ülkeyi terki istenerek, Kahire radyosunda söz konusunun kararla ilgili ilk olarak Tugay’ın 21 Aralık 1953’te ziyafetine Mısırlı resmi şahsiyetlerden hiçbirisini davet etmeyişi, 2 Ocak’ta katıldığı sergide Mısır Başbakan yardımcısının elini sıkıması, son olarak ise aynı toplantıda Başbakan yardımcısı ile giriştiği şiddetli münakaşa sebep olarak gösterilmiştir. (“Kahire Büyük Elçimiz Fuat Hulusi Tugay Mısır’dan Sınır Dışı Edildi”, Yeni Ulus, 6 Ocak 1954).

devrimin ardından kraliyet ailesine ait malları kamulaştıran Nasır'a eleştiride bulunmuştur. Katıldığı davette Nasır ile ikili olarak tartışmaya giren Tugay, Nasır'ın elini sıkmayarak *"Mısır'ın şimdiki yöneticilerinin memleketlerini felakete sürüklemekte olduklarını"* söylemesi söz konusu diplomatik krize neden olmuştur. Bu olay üzerine büyükelçinin dokunulmazlığı kaldırılıp 24 saat içinde Mısır'ı terkine zorlanmıştır. Türkiye'de protestoya sebep olsa da Menderes bu dönemde Mısır'ın bu tavrına rağmen Mısır'ın Bağdat Paktı'na girmesi konusunda duyduğu ihtiyaçtan dolayı, ikna etmek pahasına mevzuyu büyütmemeyi tercih etmiştir. (Oran, 2001: 622).

Menderes 1955 yılının şubat ayında bir ajansa verdiği beyanatta, kardeş Mısır'ın telaş ve asabiyet haliyle verdiği sert tepkilerini anlamsız bulduğunu, aksine Irak ile tebliğ olan antlaşmadan dolayı memnuniyet duyulması gerektiğini belirtmiştir. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, 30-1-0-0/35-215-1/08.02.1955). Irak pakta katılarak ve Batı yardımlarını arttırarak, Ortadoğu bölgesinde en güçlü devlet olmayı hedeflerken, Nasır, Irak'ın güçlenmesine son derece karşı durmaktaydı çünkü bu durum Mısır'ın çıkarları ile örtüşmemekteydi. Nasır, Bağdat Paktı'nı kendine karşı geliştirilen bir *"meydan okuma"* şeklinde yorumlamaktaydı. Bu nedenle de Mısır derhal karşılık vermek durumunda kalmıştır. Bağdat Paktı'nın genişlemesinden rahatsızlık duyan Nasır, 26 Şubat 1955'te bir Bakanını Şam'a göndererek, Irak'ın yabancılarla iş birliğine girdiğinden dolayı katılamayacağı, sadece Arap Devletleri'ni kapsayan yeni bir savunma sistemini oluşturma fikrini açıklamıştır. (Duman, 2005: 317). Milliyet Gazetesi'nin haberine göre, Mısır Milli İstikamet Vekili Binbaşı Salah Salim, Şam'a giderek Suriye'ye Türk-Irak paktına misilleme amacı ile yeni bir Arap Savunma Paktı'nın kurulması konusunda teklifte bulunmuştur. (*"Mısır, Arap Devletlerini Kışkırtmaya Devam Ediyor"*, Milliyet Gazetesi, 27 Şubat 1955).

Mısır, Batı'nın emperyalizmi Bağdat Paktı aracılığı ile Ortadoğu bölgesinde rahatlıkla sürdüreceğine dair iddiasını çeşitli propagandalarla destekleyip, Arap dünyasını örgütlemek istemiştir. 6 Mart 1955 tarihinde Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan yayınladıkları ortak bildiride Bağdat Paktı'na katılmalarının söz konusu olmadığını hatta Arap devletleri arasında ekonomik, siyasi ve sosyal alanda gelişmeyi öngören bir antlaşma yapılacağını açıklamışlardır. Menderes bu bilginin ardından şu sözlerle duruma karşı çıkmış ve Türkiye ile Suriye'nin ikili ilişkilerinin bu durumdan zarar görmesinden duyduğu tedirginliği ifade etmiştir:

"Mısır idarecilerinin bize karşı hasmane hareket ve tasavvurlarına, Suriye'nin, anlaşma akdetmek suretiyle iltihak etmesi ciddiyetle karşılamamız lazım gelen bir hadisedir. Eğer bu teşebbüs ve hareket daha ileri inkişaf gösterirse, Türkiye- Suriye münasebetlerinin istikbali bakımından endişe duymamak mümkün değildir." (Aydın, 2020: 146).

Mısır propagandalarını sürdürürken devamlı olarak İsrail üzerinden eleştirilerde bulunmuş ve bu yolla diğer Arap devletlerini etkilemek istemiştir. Suriye de Nasır'ın bu tutumundan etkilenen devlet olmuştur. Türkiye'nin en uzun kara sınırı olması açısından Suriye'nin bu tavrı Türkiye için önemlidir. (Solak, 2019: 136). 12 Ocak 1955'te Irak'tan dönen Menderes, Suriye'ye de uğramıştır. Menderes'in gelişinden bir gün önce Şam ve Halep'te Türkiye karşıtı ciddi gösteriler yaşanmıştır. Gösterilerin komünizm destekli ve aynı zamanda Suudi Arabistan tarafından da yardım edilen Mısır ajanlarının gerçekleştirdiği anlaşılmıştır. Bu dönemde Mısır basınında Irak ve Türkiye'ye yönelik yapılan ağır propagandalara Suriye basını kısmen de olsa destek vermektedir. Menderes'in Şam'dan ayrılmasıyla birlikte ertesi gün tekrar gösteriler yapılmıştır. Suriye'de bir sene önce Çiçekli yönetimi devrilmiş ve yerine parlamento düzenini kuran bir hükümet gelmişti. Yeni yönetim Mısır'a mesafeli, göreceli olarak Irak'a yakın olsa da son derece temkinli tutum içerisindeydi. Hükümet, Menderes'in ziyaret isteğine sıcak bakmıştı ve kuruluşundan sonra Suriye'yi ilk ziyaret eden Türk Başbakan Menderes olmuştu. Menderes, komünizmin yarattığı tehditten, Türklerin Arap dostluğundan, dünya barış ve güvenliğinden, Irak ile yapılacak antlaşmaya Mısır'ın tavrının anlamsız olduğundan bahsederek Suriye'yi pakta açıkça davet etmeden özendirmek istemiştir. Görüşme sonrası yayınlanan bildiri ile anlaşılmıştır ki, Suriye pakta katılımı şimdilik düşünmemekte, ayrıca Mısır ve Türkiye arasındaki gerilimde tarafsız kalmak istemektedir. Ancak şubat ayında Suriye'de seçimler yapılmış ve yeni kurulan Sabri El-Assali hükümeti Mısır'a yakın bir politika izlemeye başlamıştır. (Soysal, 1991: 206). Akis Gazetesinde o dönemde Suriye ile ilgili yazılan bir yazıda şu ifadeler kullanılmıştır:

“Suriye Türkiye için hiçbir zaman iyi komşu olmamıştı. İstiklalini kazanmadan da kazandıktan sonra da hakiki devlet vasfını alamadığından bir kabilenin bütün arazını göstermiş, hükümetlerinde istikrar olmamış, birtakım maceraperestlerin tecrübe tahtası yerine geçmiş, memleketi idare edenler de asla bunların üstüne çıkamamışlardır. Bu yüzden hemen her devirde komünistler türlü kılıklar altında iktidarı ellerinde tutmuşlar, kırk paralık menfaat için yapmadıklarını bırakmamışlardır. Suriye realitesi, bundan ibarettir. Bir devlet olamayan komşu memleketlerin askeri kudret ifade edemeyeceği de tabiidir. Basındaki baş gösteren Suriye karşıtlığına rağmen Türkiye'nin yine de Bağdat Paktı'na katılmasını gerekli görerek katılması için her türlü çaba sarf ettiği Suriye, Mısır ile ortak hareket etme noktasında karara varmıştır.” (Çetinkaya, 2016: 12).

Mısır Hükümeti 16 Ocak 1955 tarihinde Arap Birliği Ortak Güvenlik Konseyi Paktına üye ülkeleri toplantıya çağırmıştır. 22 Ocak'ta Kahire'de yapılan toplantıda Nasır, Türkiye ile ilgili sert söylemlerde bulunarak Türk-Irak iş birliğinin Arap geleceği için risk oluşturduğunu belirtmiştir. En önemlisi bu toplantıda Nasır, açıkça Bağdat Paktı'na karşı bir “*Mısır-Arap Güvenlik Paktı*” tasarısı önerisinde bulunmuştur. Ancak Suriye, Lübnan ve Ürdün Irak'ın adeta dışarda bırakılıp cezalandırılacağı böyle bir pakta kabul etmemişlerdir. Sonuç olarak Nasır,

Türk – Irak ittifakını ve Bağdat Paktı’nı önleyemese de bu pakta başka bir Arap devletinin daha katılmasının önüne geçmiştir. (Sönmezoğlu, 2001: 111). İngiltere’nin de pakta dahil oluşu ile Mısır, Sovyetlere daha da yaklaşmıştır. 1955 yılında ikili silah antlaşması ile Mısır 1830’lardan beri ilk defa bu miktarda araç gereç elde etmiştir. Nasır, 1 Haziran 1955’te yaptığı konuşmada Bağdat Paktı’na karşı Mısır ordusunun direnme kuvvetinin bulunmakta olduğunu açıklamıştır. (Serbest, 2016: 415). Ayrıca Mısır halkını kendi liderliği altında birleştirdiğinden emin olan Nasır, Batı’nın bir oluşumu olan bu paktın Mısır’a herhangi bir fayda sağlamayacağını düşünmekteydi. (FRUS 1955-1957, Arab-Israeli Dispute, 1955, v.14, p.151).

2.2.3. Sovyetler Birliği’nin Bağdat Paktı’na Tepkisi

Bağdat Paktı’nın kurulduğu dönemde Sovyet Dışişleri Bakanı 16 Nisan 1955 tarihinde yaptığı şu açıklama ile tepkilerini bildirmiş oldu:

“Yakın ve Ortadoğu’daki durum son zamanlarda oldukça gerginleşmişti. Bunun sebebi de bazı batılı güçlerin Yakın ve Ortadoğu’daki güçleri saldırgan Kuzey Atlantik blokuna ek olabilecek askeri gruplara çekmek üzere yeni girişimlerde bulunmalarıdır. 1951’de adı “Ortadoğu komutanlığı” olan bir savunma planının Yakın ve Ortadoğu ülkelerince direnişle karşılanması sonucunda başarısızlığa uğramıştır. ABD ve İngiltere Yakın ve Ortadoğu ülkelerine tek tek veya çift çift olmak üzere dolaylı bir şekilde kendi egemenlikleri altında belirli gruplandırmalar kurmak için önlemler aldılar. Bu şekilde 1954’te bir Türk – Pakistan Antlaşması ve geçen şubat ayında da Bir Türk – Irak askeri ittifakı yapılmıştır. Türk – Irak ittifakının kurulması ile, kurucular Irak’ın diğer Arap ülkelerinden ayrılmasını basardılar ve bu ülkeler arasındaki gerginliği arttırdılar ki, bu durum bölgedeki ülkeler arasında anlaşmazlık çıkarmaya çalışan ve kendi askeri stratejik menfaatlerine uygun fırsatlar bekleyen ülkelerin çıkarlarına hizmet edecektir.”

Ayrıca SSCB, Türkiye ve Batı’nın savunduğu Ortadoğu bölgesinde komünizme karşı askeri iş birliğinin gerekliliğini net bir şekilde reddederek, SSCB’nin Ortadoğu devletlerinin milli amaçlarına son derece saygı duyduklarını eklemiştir. Bilindiği üzere Menderes’in Ortadoğu politikası komünizm tehlikesinin önüne geçmek üzerine seyretilmiştir. Batı ile iş birliği içerisinde olan Türkiye bu dönemde diğer Batı devletleri gibi yalnızca ekonomik çıkar amaçlı değil, aynı zamanda Doğu sınırlarının güvenliğini de hesaba katmak durumunda idi. Durum böyle iken Türkiye’nin SSCB ile Ortadoğu özelinde ters düşmemesi zaten beklenen bir durum değildir. (Bağcı, 2014: 67).

2.2.4. İsrail’in Bağdat Paktı’na Tepkisi

Bağdat Paktı, İsrail için Ortadoğu’daki varlığını tehlikeye düşürecek bir oluşumdu ve huzursuz olmasına sebebiyet vermekteydi. Pakta yönelik tehdit çıkarımında bulunulmasında en önemli sebep Irak’ın özellikle eklettiği 5. maddede yer alan “*paktın sadece Arap Birliği’nin üyelerine ve taraflarca tanınmış ülkelere açık olduğu*” ifadesi ile İsrail’in katılımının açıkça

engelletilmesi olmuştur. İsrail'in yorumlamasına göre bu ibare ile İsrail'e yöneltilen Arap nefreti arttırılmıştır. Menderes, İsrail'in bu algısını düzeltmek adına girişimlerde bulunmuştur. Hem Türk – Irak Antlaşmasının imzalanmasından sonra 22 Ocak 1955 tarihinde İngiliz Büyükelçisi ile yaptığı görüşmede hem de 28 Ocak 1955'te İsrail büyükelçisi ile görüşerek, Türkiye'nin İsrail politikasından bir farklılık olmayacağını belirtmiştir. Aynı zamanda İsrail elçisi, eğer Irak'ın Bağdat Paktı'nı İsrail aleyhinde kullanma durumu söz konusu olur ise Türkiye'nin bu duruma müdahale etme durumunu sorduğunda yüzde 90 oranında müdahale ederiz cevabını almıştır. (Çetinkaya, 2016: 23).

İsrail, Menderes'in bu açıklamalarından tatmin olmamış ve 17 Mart 1955 tarihinde Türkiye'ye bir nota göndermiştir. Türkiye'ye yöneltilen “*İsrail'e yönelik politikanızda değişme var mı?*” sorusu haricinde notada genel itibariyle Türkiye ile İsrail'in o döneme değin dostça ilişki yürüttüğüne ancak artık Türkiye'nin Arapların uzlaşmak istemez davranışlarını desteklemesi ile işlerin değişmeye başladığı ve Ortadoğu'da mevcut dengelerin değiştirilmemesi gerektiğinden söz edilmiştir. Türkiye, İsrail'in notasını kısa süre içerisinde yanıtlayarak, Türkiye'nin İsrail politikasında herhangi bir değişim olmayacağını bildirmiştir. Ayrıca Bağdat Paktı'nın yalnızca savunmaya yönelik olduğunu ve herhangi bir devlete kasti bir niteliği olmadığı belirtilmiştir. Ancak sonrasında Türkiye'nin Bağdat Paktı'na katılmayan Arap devletlerine ılımlı siyaset izlemesinden İsrail ilişkileri olumsuz etkilenecek, ilişkiler en aşağı düzeyde seyretilmiştir. İleride Irak'ın Bağdat Paktı'ndan ayrılması ile İsrail'in de söz konusu tedirginlikleri ortadan kaybolacaktır. (Soysal, 1991: 201).

2.2.5. Bağdat Paktı'nın Sonuçları

ABD ve Batı'nın teşvik etmesi ile kurulan Bağdat Paktı'nda Türkiye ve İngiltere'nin iş birliği içerisinde bulunması, Türkiye ve Arap Devletleri'nin siyasetlerindeki farkın artmasına, Arapların Türkiye'ye karşı duydukları kuşkuların artmasına ve ilişkilerinin gerilemesine sebebiyet vermiştir. Her ne kadar Menderes Bağdat Paktı'na Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde etkinliğini arttırma hedefi ile öncülük etmek istemişse de en nihayetinde pakt ile hem Türkiye ile Sovyet ilişkileri bozulmuş hem de bölge ülkelerinden uzaklaşma gerçekleşmiştir. Mısır, pakta hem katılmamış hem de diğer Arap ülkelerinin katılmamasını sağlayarak ve paktın İngiliz emperyalizminin uzantısı olduğuna, Türkiye'nin de maşa olarak kullanıldığına dair bölgedeki algıyı güçlendirmiştir. Türkiye'nin İngiliz – Arap ilişkilerinin pek de parlak olmadığı bir dönemde bu şekilde bir askeri ittifaka dahil olup, aynı zamanda Irak'ı da teşvik ettiğinden ve Irak'ın pakta katılan tek Arap devlet olmasından dolayı Arap coğrafyasında ihanet algısı oluşmuştur. Hatta sonraları Menderes de bu süreci Ortadoğu'da Batı'ya güç kazandırıp

Türkiye'yi yalnızlaştıran bir hata olarak değerlendirecektir. Bu dönemde Arap milliyetçileri Türkiye ile ilgili sert söylemlerde bulunurken, bir yandan da SSCB'nin Ortadoğu'ya sızmaya başlaması ile Türkiye stratejik kaygılar yaşayarak, Batı ile daha çok yakınlaşma yoluna gitmiştir. (Bostancı, 2013: 180). Kısacası pakt, bölgedeki Batı yanlısı ve milliyetçi hükümetler arasındaki ilişkileri bozmuştur. Bazı araştırmacılar, bölgesel devletler arasındaki gerginliğin, İngiltere, Fransa ve ABD gibi yabancıların bölgesel siyasete müdahalesinden kaynaklandığını savunmakta iken bazı araştırmacılar gerginliğin Nasır'ın Mısır'ı ile Nuri Said'in Irak'ı arasında Arap dünyasının liderliği için yaşanan rekabetten kaynaklandığını savunmaktadırlar. Ancak Mısır ile Irak arasında rekabet olsa dahi, Nasır'ın 1970'lere kadar Arap milliyetçiliğinin öncüsü olarak bölgedeki başarısı ve egemenliği dikkate alındığında, bu durumun eşitler arasında olmadığı aşikardır. (Kasapsaraçoğlu, 2021: 114).

ABD her ne kadar Bağdat Paktı'nı destekleyip Arap devletlerinin de pakta dahil olması konusunda istekli olmuş olsa da kendisi doğrudan bu Bağdat Paktı'nın üyesi olmayı istememiştir. (FRUS, 1955-1957, Arab-Israeli Dispute, 1955, v.14, p.127). Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan Bağdat Paktı'na karşı ittifak olma yoluna girmişlerdir. (Kiraz, 2020: 317). 1950'li yıllarda Türkiye, İsrail ve Batı konusunda Türkiye'nin Arap Devletlerini anlayamadığı gibi Arap Devletleri de Bağdat Paktı konusunda Türkiye'nin Sovyet kaygısını ve doğu sınırlarının güvenliğini kontrol altına alma isteğini farklı değerlendirmişlerdir. (Kemiksiz, 2020: 186).

Bağdat Paktı oluşturulma hedefi açısından her ne kadar birleştirici olarak tanımlansa da fiiliyatta bu mümkün olmamış aksine parçalayıcı bir netice yaratmıştır. Özellikle pakta üye olan ve üye olmayan ülkeler arasında zaten var olan sorunların daha çok derinleşmesine sebebiyet vermiştir. Bağdat Paktı ile ilgili sonraları Akis gazetesinde şu şekilde bir yazı yer almıştır:

“...Bu pakt, Stalin'in ölümünden sonra Rusya tarafından takip edilen yeni Rus politikasının güler yüzlü maskesine kanmayan ve Orta Doğu'daki yerini bırakmak istemeyen İngiliz devlet adamları tarafından temeli atılan, Amerika tarafından da desteklenen bir ittifaktı...”

İngiltere ve ABD'nin Bağdat Paktı'nı oluştururken kendi çıkarlarına yönelik birtakım kazanımlar elde etmek istediği aşikardı. Aynı şekilde Türkiye de kendi çıkarları için bazı kazanımlar beklentisinde idi. Ancak Bağdat Paktı'ndan en çok faydalanan ülke Irak'ta gerçekleşecek 1958 darbesinin pakta bu denli sarsmasından anlaşılaacağı üzere Irak olmuştur. (Çetinkaya, 2016: 24).

Irak aynı zamanda pakta üyeliği süresince Mısır baskısı yaşamış ve Nuri Said Arap Milliyetçiliğini idrak edememekle suçlanmıştır. İngiltere, pakt sayesinde bölgede bulunan stratejik durumunu sağlama almak istemişse de Mısır'ın olumsuz tutumları sebebiyle bu isteği

gerçekleşmemiştir. İleride Irak'ın paktan ayrılması ile de Bağdat üssünü boşaltmak durumunda kalacaktır. Bağdat Paktı, bölgenin de getirdiği bir durum olarak karmaşık sorunlar ve ilişkiler silsilesi sebebi ile NATO gibi sistematik bir düzen ve etkiye sahip olamamıştır. (Soysal, 1991: 224). ABD için Bağdat Paktı Ortadoğu'ya yönelik çıkarlarında kilit öneme sahipti. Ancak pakta dahil olmamak bu çıkarların gerçekleşmesi için şarttı. Çünkü bu sayede Arap dünyasında hareket serbestisi kazanmış olacaktı. Ancak ABD her ne kadar Bağdat Paktı ile iş birliği içinde olsa da pakt üyeleri ABD'nin katılımı konusunda ısrarcı olmuştu. Üzerindeki baskıdan kurtulmak isteyen ABD, Eisenhower Doktrinini ilan edecek ve hissedilen Sovyet tehdidini bu yolla azaltmak isteyecektir. Ancak Irak'ın pakttan ayrılması ile ABD, üye ülkelerle ikili antlaşmalar yapmak durumunda kalmıştır. ABD açısından pakt başarılı bir tecrübe değildir çünkü hazırlanan ekonomik, askeri planlar ve yardımlara karşın etkili bir savunma mekanizması geliştirilememiştir. (Savaş ve İşler, 2020: 191). SSCB, Bağdat Paktı'nın kurulmasında çok fazla rahatsız olmuş ve Türkiye'nin de tavrından rahatsızlığını ifade ederek Ortadoğu ile daha çok ilgilenme davranışı sergilemiştir. Özellikle Nasır ile yakın ilişkiler kurup, Ortadoğu'daki Batı karşıtı fikirleri ayakta tutmak istemiştir. (Kiraz, 2020: 318).

Türkiye, ABD ile çıkarlarının örtüştüğü kadarıyla Bağdat Paktı'nın oluşturulması konusunda ciddi girişimlerde bulunmuş ve pakt sayesinde Batı ile daha yakın olmayı, güvenliğini garanti altına almayı amaçlarken uzun ömürlü olmayan pakt, kaçınılan Sovyet tehdidi mevcut olmasına rağmen, SSCB'nin Arap ülkeleri ile daha samimi ilişkiler kurabilmesine zemin hazırlamıştır. Bu nedenle güvenlik arayışındaki Türkiye, daha da güvensiz hissederek Batı'nın siyasi ve askeri kurumları ile daha fazla iç içe geçme eğilimi göstermiştir. (Solak, 2019: 143). Türkiye, Bağdat Paktı üzerindeki isteğini ısrarla sürdürerek aslında dönülmesi zor sorunlara yol açmıştır. Hem Mısır'ın katılımı konusundaki ısrarı hem de en uzun kara sınırı bulunan komşusu Suriye ile bozulan ilişkileri ileride Suriye ile yaşanacak krizlere ve Sovyetlerin Suriye'de etkisinin artmasına neden olmuştur. (Kiraz, 2020: 318). 1955 yılının Eylül ayında Mısır'ın Çekoslovakya ile silah yardımı antlaşması yapması sebebiyle SSCB'nin Ortadoğu'ya girişi kolaylaşmış ve aynı yılın Kasım ayında Sovyetler ve Suriye'nin ilk defa ticaret antlaşması yapması bir diğer gelişme olmuştur. (Tellal, 2000: 49). Sonuç olarak Türkiye'nin Batı ile bağ kurma ve Ortadoğu'ya düzen getirme amacı ile tutunduğu Bağdat Paktı, hem bölge savunmasında faydalı olamayan bir oluşum olmuş hem de Nasır'ın Sovyetler ile yakınlaşmasına ve SSCB'nin Ortadoğu bölgesine sızmasının kolaylaşmasına sebep olmuştur. Buna paralel olarak İsrail sorunu ve diğer Ortadoğu Krizlerinde önemli bir etken olacaktır. (Kemiksiz, 2020: 186). Yaklaşık dört sene aktif kalabilen Bağdat Paktı, 1958 yılında General Kasım liderliğinde yapılan darbe sonucu Irak Bağdat Paktı'ndan kopmuş ve merkezi

Ankara'ya taşınan pakt Merkezi Antlaşma Örgütü (CENTO) adını almıştır. (Savaş ve İşler, 2020: 192).

2.3. Süveyş Krizi ve Türkiye'nin Tavrı

1869 yılında kullanıma açılan Süveyş Kanalı, bir Fransız şirketi tarafından inşa edilmiştir. Açıldığı dönemde hissedarı olan Mısır, 1875 yılında mali zorluklar sebebiyle hisselerini İngiltere'ye devretmiştir. Bu nedenle Süveyş Kanalı artık İngiliz ve Fransızlar tarafından işletilmekteydi. İngiltere, Hindistan ile bağlantısı olduğundan ve bölgedeki gücünü daha da katlamak adına 1882 yılında Osmanlı kontrolünde olan Mısır'a girmiştir. İngiltere 1922'de Mısır'ın bağımsızlığı konusundaki görüşmeleri 1936 yılına kadar bölgede askerlerini bulundurarak sürdürmüştür. En nihayetinde 26 Ağustos 1936 tarihinde bir antlaşma yapılmış ve iki koşul ile anlaşmaya varılmıştır. İlki, İngiltere – Mısır arasında bir ittifakın söz konusu olduğu ve Mısır'ın olası işgali durumunda İngiltere'nin müdahale hakkı olduğunu, ikincisi ise Mısır'da belli oranda hem kara hem de hava olmak üzere İngiliz güçlerinin varlığıydı. (Armaoğlu, 1995: 191).

İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere, ülkeye mali ve askeri yönden ağırlık olacak bölgelerden yavaş yavaş çekilmeye başlasa da özellikle Süveyş Kanalı'nın Batı kısmındaki yerleri jeopolitik önemden ötürü bırakmak istememiştir. Süveyş Kanalı da bu kategoriye giriyordu ve İngiltere için önemli bir niteliğe sahipti. (Kıllıoğlu, 2021: 726). İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Mısır, İngiltere'nin topraklarında çekilmesini istemiştir. Konuyla ilgili müzakereler 1945 yılının son aylarında başlayıp bunalımlı dönemlerden geçerek, 1954 yılının Ekim ayına kadar sürmüştür. Olayların bu denli uzun sürece yayılmasında savaş sonrası iki kutuplu düzende yaşanan krizler, SSCB'nin Ortadoğu'da kendine kontrol alanı oluşturmak istemesi sebebi ile İngiltere, Süveyş Kanalı gibi kilit öneme sahip bir bölgeden çekilmeye yanaşmamıştır. (Armaoğlu, 1995: 192). Nasır'ın siyasetinde altı esastan birincisi olan *“emperyalizmin sona erdirilmesi ilkesi”* çerçevesinde 1952 yılındaki devrim ve Kral Faruk'un tahttan uzaklaştırılması ile 1954 senesinde Mısır, İngiltere ile bir antlaşma imzalamış ve bu antlaşma gereğince İngiltere Süveyş bölgesinden 20 ay içerisinde kademeli şekilde çekilmeyi kabul etmiştir. Burada önemli bir detay ise 4. madde olmuştur. Arap Birliği Devletlerinin ortak savunma antlaşmalarına dayanarak, üye devletlere ya da Türkiye'ye herhangi bir saldırı durumunda İngiltere'nin Süveyş bölgesindeki üs ve limanları kullanabilme serbestisi olacaktı. Bu antlaşma ile İngiltere özelinde Batı'nın bölgedeki gücü sarsılmışsa da antlaşmayı Mısır'ın iş birliğine açık olduğu şeklinde yorumlayacaklardır. Mısır için ise durum, kendisi kadar Arap dünyasında önder olabilecek iddiadaki Irak'ın Bağdat Paketi'ne katılımının aksine, İngiltere ile

kuvvetlerini çektirecek derecede önemli bir antlaşmaya imza atması Ortadoğu’da prestijini arttırmıştır. (Serbest, 2017: 690).

Mısır yönetimi ekonomik anlamda sıkıntı yaşamakta ve krediye ihtiyaç duymaktaydı. Çünkü ekonomik anlamda refahını sağlayacağını düşündüğü Nil Nehri üstünde bulunan Asuan Barajı’nın inşasını tamamlamak istemekteydi. Ancak bu dönemde Mısır ve Çekoslovakya arasındaki silah antlaşmasından dolayı Mısır’ın ABD ve İngiltere’den yardım alma koşulları giderek zorlaşmıştır. İşte bu noktada Mısır için çare Sovyetler’den alınacak yardımdı. Aynı zamanda 1956 yılında Çin Halk Cumhuriyeti’ni resmi olarak tanıyan Mısır, Sovyetler ile giderek daha da samimi ilişkiler içerisinde olduğunu ispat etmiştir. Bu durum ise Nasır yönetimine yönelik ABD ve Batı baskısını giderek yoğunlaştırmıştır. (Küçükvatan, 2011: 79). Bu dönemde Mısır ile Batı’nın ilişkilerini zora sokan süreçler adeta ardı ardına yaşanmıştır. Nasır’ın Sovyetler’den askeri yardım almaya başlaması, ABD’nin Asuan Barajı için yardım teklif etmesi ve Mısır’ın istikrarlı olarak Doğu bloku ile yakınlaşması üzerine ABD Mısır’a yaptığı teklifi geri almıştır. (Gönlübol, 1996: 278). Sovyetlerin Mısır üzerinden Araplara vermiş olduğu desteğin amacı Arapların bir araya gelmesini sağlayarak, kendi ülkelerinde bulunan yabancı askeri üslerin kapatılması ve kendilerinin bu yolla sömürülmesini engellemek şeklinde ifade edilmiştir. (FRUS, 1955-1957, Suez Crisis, July 26-December 31, 1956, v.16, p.568). 26 Temmuz 1956 tarihinde Mısır aniden Süveyş Kanalı’nı devletleştirdiğini ilan etmiştir. (“Bütün Dünya’yı Allak Bullak Eden Hadise” Ulus Gazetesi, 28.07.1956).

ABD’nin yardım talebini geri alması ile IMF ve İngiltere’nin de aynı yolu izlemesi üzerine Nasır’ın seçtiği yanıt hayli ağır olmuştur. 26 Temmuz 1956 tarihinde Süveyş Kanalı’nın millileştirdiğini ilan etmesi ile bu ilanın üzerinden üç gün geçtiğinde İngiltere, Fransa ve Amerika bir konferans kararı almıştır. Konferansa 1888 İstanbul Antlaşması’na üye devletler ve Süveyş Kanalı’ndan en çok faydalanan devletler davet edilmiştir. Nasır Süveyş Krizi’nin durumunu Boğazlar ile bağdaştırarak bu konuda Türkiye’den yardım beklediyse de Türkiye duruma daha çok politik bakmayı istemekteydi. Türkiye konferansa katılmayı şu sebeplerle kabul etmiştir:

“I) Türkiye 1888 Antlaşmasında taraftı, II) İngiltere Bağdat Pakti’na üyeydi, III) 1954 İngiltere-Mısır antlaşması kanaldan İngiltere’nin faydalanabilme halleri arasında Türkiye’nin bir saldırıya uğramasını da sayıyordu ve Mısır’ın kanalın yönetimine el koymasıyla ortaya çıkan durum İngiltere’nin kanaldan yararlanabilmesini büyük ölçüde zorlaştırıyordu.” (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2013: 627).

Mısır ve Yunanistan’ın Batı’nın konferans davetine cevap vermemesi üzerine kriz boyut atlamıştır. Yunanistan Mısır’dan yana olmuştur. Çünkü Kıbrıs’tan İngilizlerin gönderilmesi Yunanistan’ın Kıbrıs planları için ilk aşamaydı. Mısır ve Yunanistan’ın reddine rağmen Londra Konferansı 16 Ağustos 1956’da 21 ülkenin katılımı ile gerçekleşmiştir. Konferansta “Dulles

Planı” adı altında alınan kararlar doğrultusunda Süveyş Kanalı’nın yönetimi uluslararası bir kuruluş tarafından yürütülecektir. Bu kararı Mısır kabul etmemiş ve bu gelişmelerden sonra İngiltere, Fransa ve İsrail, Mısır’ı resmen işgal edecektir. (Erdoğan vd., 2018: 144). Fransa Dışişleri Bakanı Londra Konferansı’ndaki konuşmasında kanalın mülkiyetinin Mısır’da kalması ile aynı zamanda idaresinin milletlerarası bir teşkilata verilebileceğinin yani Dulles’in teklif ettiği gibi BM’ye bağlanabileceğini söylemiştir. Konferansta bulunan Türk heyeti de Dulles’in yapmış olduğu teklifi desteklemiştir. (“Türkiye Amerika’nın Planını Destekliyor”, Ulus Gazetesi, 18.08.1956).

Söz konusu karardan yana Türkiye’nin taraf olması üzerine konferansta Türkiye’yi temsil etmiş olan Büyükelçi Muharrem Nuri Birgi’nin açıklaması şu şekildedir:

“Biz Müslüman milletiz. Arap ülkelerinin hürriyet ve bağımsızlıkları için yapmakta oldukları mücadelede onlarla birlikteyiz. En büyük arzumuz Arap ülkelerinin bir an önce bağımsızlıklarına kavuşmasıdır. Ama Süveyş kanalının tarafsız ve uluslararası bir irade ve kontrole konulmasına Mısır’ın bağımsızlığına ve onuruna gölge düşüren bir nokta olarak görülmemiştir.”

Türkiye Dulles Planı’nı desteklemiş, aynı zamanda da Pakistan, Habeşistan ve İran’ın da ortak kararı ile “*Mısır’ın egemenliğine zarar vermeyeceğinin açık beyanının ifade edilmesi*” konusunda önerge sunmuştur. Kabul edilen önerge sonucu “*Beş Devlet Planı*” şeklinde hatırlanacak olan plan çoğunluk oyu ile benimsenmiştir. 19 Eylül’de ikinci kez toplanan Londra Konferansı’nda Menderes, Dulles’in kurduğu “*Süveyş Kanalı’ndan Yararlananlar Birliğine*” üye olarak Batı tarafında yer aldığını tekrar göstermiş, Nasır ise böyle bir birliğin varlığını yok sayıp Türkiye’yi “*Batı Emperyalizminin Polisi*” şeklinde lanse etmiştir. (Sönmezoğlu, 2001: 121).

22 ülkenin katıldığı Süveyş Konferansı’nda İngiltere, Mısır’a planın kabul ettirilip konunun barış ile çözülmesi çağrısında bulunmuştur. Ancak Nasır Orta Doğu ajansına verdiği demeçte Mısır’ın milletlerarası kontrol sistemi ile sunulan her türlü çözüme karşı olduğunu belirtmiştir. (“İngiltere Süveyş’e Dair Planın Mısır’a Kabul Ettirilmesini İstedi”, Ulus Gazetesi, 19.08.1956). Kriz çatışma halini almış ve Türkiye’nin Mısır’a karşı -İngiltere ve Fransa’ya yumuşak sert tavrından dolayı- taraf olduğu şeklinde algının oluşacağı gelişmeler yaşanmış. Bağdat Paktı’na üye devletlerden, İngiltere ve Fransa’ya yönelik karşıt görüşler oluşmuş, özellikle ABD, bu iki devlete tepki göstererek Mısır’a karşı daha yumuşak yaklaşımda bulunmuştur. (Yılmaz, 2016: 217). SSCB ultimatom göndererek Mısır’dan çıkmalarını istemiştir. Süveyş Krizi ile SSCB’nin de Arap coğrafyasında etkinliği artmıştır. (Duman ve Birsell, 2012: 314).

Sovyetler bir bakıma Arapların gözünde onları emperyal devletlere karşı savunan bir güç olmuştur. (Seydi, 2011: 4). Ulus Gazetesi’nin 30 Ekim 1956 tarihli haberine göre İsrail,

Mısır'ın vatandaşlarına saldırılarını öne sürerek Mısır'ı işgal ettiğini açıklamıştır. (“İsrail Kuvvetleri Mısır’a Hücumetti”, Ulus Gazetesi, 30.10.1956). Sonradan öğrenildiği üzere İsrail, İngiltere ve Fransa Paris’te yaptıkları gizli bir toplantı ile Mısır’a savaş açma konusunda hemfikir olmuşlardır. İlk olarak 29 Ekim 1956’da İsrail harekete geçmiş ve Mısır, Suriye, Ürdün ve Irak’ın İsrail’e karşı savaş açma çalışmaları yaptığını bahane olarak sunarak harekete geçmiş ve İngiltere ile Fransa ise Süveyş Kanalı’na çatışmayı sonlandırmak ve güvenliği tahsis etmek bahanesi ile girmişlerdir. ABD savaşı sonlandırmak için BM’de çalışmalarda bulunmuş ve Türkiye’de yardım etmiştir. ABD ve Sovyetlerin taraflar üzerindeki ağır baskısı sonucu ateşkes 6 Kasım 1956 tarihinde yapmak zorunda kalmışlardır. (Baş, 2018: 102).

İngiltere ve Fransa da Mısır’da sürdürdükleri harekatta ateşkesi sağlamak durumunda kalmışlardır. (“İngiltere ve Fransa da Mısır’da Ateşi Kesti”, Ulus Gazetesi, 07.11.1956). Savaş süresince Arap coğrafyasında Batı karşıtı tutum daha çok körüklenmiştir. Savaş sonunda Mısır’ın hava kuvvetlerinin hepsi, askeri birliklerinin de büyük kısmı artık yoktu. Ancak Mısır savaştan askeri anlamda yenik çıksa da diplomasi anlamında kazançlı durumda bitirmiştir. 1888 İstanbul Antlaşması’nın geçerliliği ve Süveyş Kanalı’nın Mısır yönetiminde olacağı netleşmiştir. Süveyş Bunalımı Türkiye’nin Ortadoğu ile ilişkilerini dönülmesi zor bir yola daha sokmuştur. Kanalin akıbetinin görüşülmesi aşamasında Mısır’ın görüşme teklifini reddedip, Batı’nın konferansına katılarak Türkiye Arap dünyası açısından bir kez daha tercihini yapmış bulunmaktaydı. Savaş süresince Mısır ile Suriye’nin yakınlaşması ile bir bakıma Suriye ve Türkiye ilişkilerinde de uzaklaşmalar yaşanmıştır. Mısır’ın algısında artık Türkiye “*Ortadoğu’nun polisi*” iken, Türkiye’ye göre ise Mısır Ortadoğu’da düzeni bozan bir devletti. (Küçükvatan, 2011: 79).

Savaş sürerken Türkiye enteresan bir yaklaşımda bulunmuştur. İngiltere ve Fransa’nın işgalini saldırgan ve uluslararası hukuk kurallarına aykırı bulurken bir yandan da Mısır’a karşı suçlayıcı tavır takınmıştır. Türkiye İsrail’e İngiltere ve Fransa’ya olan tepkisinden daha sert bir tepki göstermiştir. İsrail’in bu işgali ile çok büyük tehdit oluşturduğunu, “uluslararası kamuoyunun odağını Ortadoğu bölgesine çevirip Macaristan olaylarını arka planda bırakarak tüm dünyaya ihanette bulunduğu” gerekçesi ile suçlamalarda bulunarak 26 Kasım günü İsrail’deki büyükelçiyi çağırmıştır. İsrail ile ilişkiler tamamen kesilmemiş ancak en alt düzeye çekilmiştir. Türkiye bu davranışını kendi kamuoyu ve Arap ülkelerinin kamuoyunu göz önünde bulundurarak sergilemiştir. Çağırılan büyükelçinin İsrail Dışişleri Bakanlığı’nda Türkiye’nin bu tavrının sebebini “İsrail’e karşı değil yalnızca Bağdat Pakti’nin devamlılığını sağlamak adına olduğu iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulması isteğinde olunmadığı” şeklinde açıklayarak Türkiye’nin sadece tepkilerden ötürü bu tutumu takındığını gözler önüne

sermektedir. Türkiye'nin bu tutumu memnun edici olsa da Arap devletleri, ABD açısından bile İngiltere ve Fransa'ya karşı son derece sert tavırlar alınan bu krizde Türkiye'nin sert sayılmayan tutumundan tatmin olmamışlardır. (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2013: 629). Türkiye Süveyş Krizinde barışçıl bir çözümden yana olarak ABD'nin çözüm önerisini destekleyerek, kanaldan serbest geçişin sağlanmasını savunmuştur. Buna ek olarak İsrail'in Mısır'a saldırısının karşısında yer alarak Büyükelçisini Ankara'ya çağırmıştır. (Kasapsaraçoğlu, 2020: 1097). Dışişleri Bakanlığı'nın tebliğinde İsrail Elçimizin Filistin sorunu adil bir şekilde çözümleninceye kadar görevine dönmeyeceği belirtilmiştir. ("İsrail Elçimiz Geri Çağırıldı", Ulus Gazetesi, 27.11.1956).

Fatin Rüştü Zorlu bu saldırının ardından talihsiz nitelikteki şu açıklamada bulunmuştur: "Ortadoğu memleketlerinin emniyeti Bağdat Paktı ve NATO Paktı gibi antlaşmalara iltihak etmektedir. Eğer Ortadoğu'daki memleketler Bağdat Paktına katılmış olsalardı bugün mevcut durum husule gelmezdi."

Görüldüğü üzere Zorlu yaşanan olaylarda Mısır'a yönelik suçlar tavrı takınmıştır. Zafer gazetesinde ise konuyla alakalı yapılan haberde;

"...Mısır ile Suriye, Sovyet Emperyalizmini Ortadoğu'ya sokarken, suç-üstü yakalanmışlardır. Bütün Sina ve Süveyş hadisesi beynelmilel siyasi gümrük idaresinin bu kaçakçılığı tasfiye etmesinden ibarettir..." Şeklinde açıkça suçlayıcı bir ifade yer almaktadır. Görüldüğü üzere Süveyş Krizi ile Türk – Arap ilişkileri daha da sıkıntılı dönemlere girmiştir. (Gerger, 1948: 89).

İngiltere Başbakanı Eden, Süveyş Krizi ile siyasi bir yıkıma uğramıştır. Menderes siyasi anlamda yıkıma uğramasa dahi Ortadoğu coğrafyasında büyük sorunlarla karşı karşıya kalacaktır. (Bağcı, 2014: 79). ABD, Süveyş Bunalımı sonrası ülkesi adına çıkarımlarda bulunmuş ve bu deneyimleri Eisenhower Doktrini şeklinde kalıcı hale getirmiştir. ABD bu çerçevede Ortadoğu bölgesindeki konumunu ve ilişkileri tekrar rayına oturtmayı istemektedir. (Kılıçoğlu, 2021: 751). Batılı güçlerin dezavantajına, Süveyş Krizinden sonra, Nasır'ın prestiji ve popülaritesi Arap dünyasında Arap milliyetçiliğinin lideri olarak artmış ve bu da 1958 devrimci yılının yolunu açmıştır. (Kasapsaraçoğlu, 2021: 114).

Nasır'ın elde ettiği başarı onu Arap dünyasında üst noktaya taşımıştır. Emperyalizm karşıtı tutumu ve Arap Birliği için yaptığı çağrı onu bölgede Arap milliyetçilerinin savunucusu haline getirmiştir. Nasır bu dönemde yetişkinlerin çoğunun okuma yazma bilmediği bu ortamda transistörlü radyoların gücünü kullanarak gazetelerle ulaşmanın mümkün olmadığı bir kitleye Kahire'deki Arapların Sesi radyo istasyonu ile ulaşmaktaydı. Bu sayede Mısır darbesinin

fikirlerini, Arapları sınırları aşarak birbirine bağlamayı ve Pan-Arapçılık ve milliyetçilik fikirlerini yaymayı amaçlamaktaydı. (Rogan, 2017: 357).

2.4. Eisenhower Doktrini

Ortadoğu’da yaşanan gelişmelerin ardından ABD, özellikle Süveyş Krizi ile bölgede etkinliği artan SSCB’den dolayı endişelenmesi, bölgede Mısır ve Suriye’nin SSCB ile yakınlaşmasını önlemek, İngiltere’nin kaybettiği prestijden de istifade ederek Bağdat Paktı ile oluşturmak istediği düzeni onarıp sürdürebilmek istemekteydi. Bu noktada ABD için iki hedeften ilki, Ortadoğu ülkelerine mali yardımlarda bulunarak onları rahatlatmak, ikincisi ise bu devletlere komünizmi ve ardındaki tehdidi anlatıp, onları bu tehlikeden korunmaları konusunda ikna ve yardım etmektir. Bu gelişmeler ışığında ABD Başkanı Eisenhower, 5 Ocak 1957 tarihinde Eisenhower Doktrini olarak adlandırılan mesajda Amerikan Kongresinden bazı yetkiler talep etmiştir. (Çetinkaya, 2019: 8).

- “1. Ortadoğu memleketleriyle bağımsızlıklarını muhafaza ve askeri yardım hususunda iş birliği,
2. Komünist kontrolüne tabi herhangi bir memleket tecavüzüne Amerikan silahlı kuvvetlerini kullanmak,
3. Askeri ve iktisadi yardım için 200 milyon dolar tahsis.” (“Eisenhower’ın Ortadoğu İçin Kongreden İsteddiği Yetkiler, Akşam Gazetesi, 06.01.1957).

Doktrin çerçevesinde Eisenhower, Ortadoğu ülkelerine mali ve askeri yardıma ek olarak gerektiğinde komünizme karşı ABD’nin kendi silahlı güçlerini kullanabilmesi adına yetki talep etmekteydi. Eisenhower Doktrini Amerikan Senatosu’nda 5 Mart 1957 tarihinde onaylanmış ve artık ABD, SSCB’ye karşı bölgede İngiltere’nin yerine geçmeye hazır olmuştur. (Dilek, 2010: 319). ABD, doktrinin ilanından sonra bir heyet kurup, Ortadoğu bölgesinde ziyaretlerde bulunarak, hem doktrinin bölgeye ne şekilde entegre edileceğini araştırmış hem de Eisenhower Doktrini hakkında bölgeyi bilgilendirmiştir. (Küçükvatan, 2011: 83). ABD, bölge ülkelerine kendilerine tehdit olarak Batı ya da ABD’yi görmeleri yerine SSCB ve onun komünizmini görmeleri için açıklamalarda bulunmaktaydı. (Harunoğlu, 2019: 1161). ABD’nin dış politikasında Eisenhower doktrinini şu sebeplerle önemlidir: İlki ABD bu doktrin sayesinde Ortadoğu coğrafyasında daha geniş hakimiyet alanı elde etmiştir. Çünkü doktrin bölgenin tamamını içermekteydi. Diğerleri ise bölgedeki İngiliz ve Fransızlardan kalan boşluğu doldurmak adına çalışan ABD, SSCB ile Ortadoğu coğrafyasında burun buruna gelmiştir. (Armaoğlu, 1994: 202). Dulles yaptığı açıklamada Ortadoğu’da komünizmin hâkim olmasının dünyaya felaketi getireceğini bu nedenle Eisenhower’ın planının barış getireceğini söyleyerek, ABD’nin Ortadoğu’ya nasıl müdahale edeceği sorusuna ise bir ülkeyi bombardıman altına almak ile ona yardım etmek arasında çok fark olduğu cevabını vermiştir. (“Dulles ‘Ortadoğu Komünizmin Eline Düşerse Dünya İçin Felakettir’ dedi.”, Akşam Gazetesi, 08.01.1957).

Doktrini kabul eden ülkeler -Lübnan, Pakistan, Irak, Türkiye, Yunanistan, Afganistan, Libya, Tunus, Fas ve İsrail- teker teker bildirmeye başlarken Mısır ve Suriye'nin tepkileri gecikmemiştir. Sonrasında Ürdün ve Suudi Arabistan'da tepki gösterse de Suudi Arabistan zaman içerisinde bu fikrinden dönmüştür. SSCB, Mısır ve Suriye için Eisenhower Doktrini, ABD'nin bölge devletlere doğrudan müdahalesi ve aynı zamanda İsrail destekli bir oluşumdur. Nasır, bu planı kendisine ve bölgedeki milliyetçiliği karşı olarak hazırlanmış bir plan şeklinde değerlendirmiştir. 7 Ocak 1957 tarihinde SSCB tarafından doktrine ağır bir tepki gelmiştir. Ortadoğu düzenine zıt olduğunu iddia ettikleri doktrinle ilgili, *“Amerikan tekeli sermayesinin ve askeri çevrelerinin Orta Doğu'nun iç işlerine kaba bir müdahalesi”* sözlerini kullanmıştır. 19 ve 20 Ocak'ta Bağdat Paketi'nin üye devletleri Ankara'da bir araya gelerek konu ile ilgili görüşmeleri sonucu 21 Ocak 1957 tarihinde ortak bir şekilde açıklamada bulunarak:

“Orta Doğu'ya müteallik olan Eisenhower Planının komünist tecavüzün ve yıkıcı faaliyetlerin Orta Doğu memleketleri için arz ettiği tehlikeyi teslim etmekte olmasını memnuniyetle kaydetmişlerdir. Bu planda hali hazır şekliyle derpiş edilmiş olan tedbirleri, bu bölgede sulhu muhafaza ve halkın iktisadi refahını arttırmak yolunda en iyi çare teşkil etmesi itibarı ile tamamen desteklemektedirler.”

Şeklinde Eisenhower Doktrinine desteklerini sunmuşlardır. Menderes Hükümeti tıpkı Bağdat Paketi'nde olduğu gibi Eisenhower Doktrininde de ABD ile ortak hareket etme konusunda çizgisinden çıkmamıştır. (Çetinkaya, “Soğuk Savaş Döneminde Türkiye ...”, s.9-10).

Türkiye de bu dönemde Eisenhower Doktrinine destekte bulunmuştur. Akis dergisi o dönemde doktrin hakkında; “Marshall Yardımı Avrupa'yı nasıl komünizmden kurtardıysa, Eisenhower Doktrin de aynı şekilde Orta Doğu'yu komünizmden kurtaracaktır.” Şeklinde bahsederek desteklerini göstermiştir. (Kurban, 2014: 264). Türkiye bu dönemde ABD'den daha fazla yardım beklemekteydi. Aynı zamanda Eisenhower Doktrini ile Türkiye, NATO hizmetinde kullandığı ABD üslerini şimdi bu amaçla kullanıma açacaktı. (Barlas, 2021: 380). Menderes yönetimi bu doktrini Truman Doktrini ile alınan askeri ve mali yardımların şimdi tüm Ortadoğu'yu içine alacak şekilde büyümesi olarak görmekteydi. Eisenhower Doktrininde bahsi geçen yardımlar Menderes açısından önemliydi. Çünkü o dönemde ülke hem ekonomik sıkıntı yaşamakta hem de Menderes prestijini tekrar kazanmak zorundaydı. Menderes gibi dönemin muhalefet partisi CHP'de doktrinden yana idi. (Bağcı, 2014: 85-86).

Ürdün başta doktrin karşıtı tavır sergilese de Eisenhower Doktrini'nin Ortadoğu'da ilk uygulaması Ürdün Kralı'nın ülkesindeki karmaşa ile baş edememesi ve ABD'den yardım isteği sonucu Ürdün'de görülmüştür. Ayrıca ABD, komünizm tehdidini öne sürerek ülkeye 10 milyon kadar yardım yapmıştır. (Kapucu, 2021: 225). Doktrin ilanı ile doktrin karşıtı (SSCB, Suriye gibi) ülkeler daha fazla iş birliğinde bulunmaya başlamışlardır. Türkiye bu durumdan oldukça tedirgin olmuştur. Çünkü Suriye'nin güney sınırı olmasından dolayı burada Sovyet yanlısı bir

yönetimin oluşu Türkiye için tehdit arz etmektedir. Bu gelişmeler de zaten ileride Suriye Krizi'ne yol açacaktır. (Baş, 2018: 20). Eisenhower Doktrini ile Ortadoğu'daki İngiliz etkisi tamamen ortadan kalkarak, yerine Bağdat Paktı üyelerine yönelik sorumluluk alan ABD bölgedeki etkinliğini güçlendirmiştir. Doktrin Araplar arasında ayrışmalara sebebiyet vermiştir. (Çetinkaya, 2019: 9). Doktrin bölgedeki İngiliz varlığının artık ABD'ye kaldığının açık kanıtı idi ve aynı zamanda SSCB karşıtı gelişen Soğuk Savaş'ta ABD'nin lider rolü üstlendiğinin de göstergesi olmuştur. (Barlas, 2021: 379). Eisenhower Doktrini çerçevesinde Ortadoğu'ya gitmesi için görevlendirilen heyet, Richards öncülüğünde bölgeye gelmiş ve 21 Mart 1957 tarihinde Ankara'yı ziyaret etmişlerdir. Menderes Hükümeti o dönemde Richards ve heyetini ağırlamaktan fazlasıyla memnuniyet duyduklarını belirtmişlerdir. Ziyaretle beraber Türkiye 22 Mart 1957'de ortak bir deklarasyon ile doktrini desteklemiş ve Eisenhower'ın bu plan ile amaçladıkları hakkında şu şekilde açıklamada bulunmuştur:

“... Amerikan Doktrininin gayesi, Orta Şark'taki müstakil devletlerin milletlerarası komünizm tarafından bilvasıta veya doğrudan doğruya vaki olabilecek bir tecavüzle mücadele edebilmek hususundaki imkanlarını takviye zımında bu devletlere yardım etmektir.

(Tarafların) bir devletin diğer bir devletin işlerine müdahale etmesine ve karışmasına, geleneksel siyasetleri gereği karşı çıkmaya devam (...)” edecekleri, “(...) her iki devletin uluslararası komünizmi, devletlerin ulusal bağımsızlığı ve dünya barış ve güvenliği için bir tehdit olarak (...)” gördükleri “(...) ve bu tehdide karşı Birleşmiş Milletler Anayasasına uygun olarak caydırıcı önlemler almak amacıyla ortaklaşa hareket etmeye azimli (...)”

Açıklamalar doğrultusunda Menderes'in o dönemde ABD'nin ve Eisenhower Doktrininin kanatları altında bölgede hâkim bir konumda rol alacağını düşünmektedir. Ayrıca Menderes, bu rolün Türkiye'ye ABD tarafından biçilmesi için ise doktrinin onay ve destek görmesi ile bağlantılı olduğunu düşünmektedir. (Çetinkaya, 2019: 11). Eisenhower Doktrininin sonuçlarına bakacak olursak, ABD doktrinden beklentilerine ulaşamamıştır. Çünkü başta SSCB, Mısır ve Suriye olmak üzere doktrin bölgede bir anlamda ülkelere müdahale olarak yorumlanmış ve İsrail tarafından bile kabul görmemiştir. Bir diğer önemli sonuç ise Eisenhower Doktrininin, Soğuk Savaş'a bir nevi ivme kazandıran bir gelişme olmasıdır. Bunlara ek olarak ise ABD bölgede müttefik olduğu ülkelerde hava üsleri sağlayarak, Ortadoğu'da hareket serbestisi kazanmıştır. (Sander, 2018: 308). Türkiye için Eisenhower Doktrininin başlıca sonuçları ise;

“I) ABD'nin bölgedeki operasyonlarını gerçekleştirebilmesi için Türkiye'ye duyduğu ihtiyaç artmış, bu durumda Türkiye'deki Amerikan askeri üslerine özel bir önem verilmesine yol açmıştır ve 1954'te kurulan İncirlik üssü geliştirilmiştir.

II) Türkiye'ye verilen Amerikan askeri yardımları arttırılmıştır.

III) 1954'ten sonra giderek azaltılan ve bazı şartlarda bağlanan Amerikan ekonomik yardımları, tekrar artmaya başlamıştır.

IV) Türkiye, Doktrini benimsemeyen Arap ülkeleri ve onlara destek veren SSCB'yle ilişkilerinde gergin bir döneme girmiş, bu durum ise 1957 yılının yaz aylarında Suriye'yle savaşın eşiğine gelmesine yol açmıştır.

V) Türkiye ilk kez topraklarındaki Amerikan üslerinin NATO amaçları dışında, Ortadoğu olaylarına müdahale etmek için kullanılmasına izin vermiştir.” (Erhan, 2001: 568).

2.5. Suriye Krizi'nin Ortaya Çıkışı

Süveyş Krizi sonucu ABD ve SSCB'nin Arap coğrafyasında tepkilerle karşılaşmamak adına Mısır tarafında olması ile İngiltere ve Fransa'nın bölgeden çekilmek mecburiyetinde bırakılmaları ile oluşan güç boşluğunda SSCB'nin etkisinin artmasından tedirgin olan ABD, Bağdat Paktı'na üye devletlerin ABD'nin de katılması konusundaki ısrarını kabul etmeyerek, 1957'de Eisenhower Doktrinini ilan edip komünizme karşı bölgede yeni bir yöntem izlemeyi tercih etmiştir. (Turgut, 2020: 5). Türkiye ve Suriye'nin ikili ilişkileri bu dönemde yaşanan her bunalımla birlikte daha da gerilemeye devam etmekteydi. Hatay sorunu ile başlayan süreci Bağdat Paktı izlemiş, Türkiye'nin Batı yanlısını tavrına karşılık Suriye'de SSCB ile yakınlaşmalar gözlenmiştir. Doğal olarak da ikili ilişkiler bu durumdan olumsuz yönde etkilenmiştir. (Bostancı, 2016: 606).

1950'li yılların sonunda Suriye'de en etkili iki parti komünistler ve Arap Rönesans Partisi'ydi. (Kısaca Baas olarak bilinmektedir). Baas Partisi Michel Eflak ve Selahattin Bitar tarafından 1940'ların başında seküler Pan-Arap milliyetçisi bir parti olarak kurulmuştur. Sloganları “*ebedi bir mesaja sahip tek Arap milleti*ydi.” Baas, küçük devletlere dayanan ulus devlet mantığı yerine tüm Arapların birleşeceği bir Arap milliyetçiliğini savunmaktaydı. Onlara göre Araplar yalnızca birleşerek bağımsızlığa ve sosyal adalete sahip olabilirlerdi. 1940'ların sonlarında ise Baas Suriye, Lübnan, Ürdün ve Irak'ta şubeler açmaya başlamıştır. (Rogan, 2017: 358). 1950'li yıllar hemen hemen her sene mutlaka krizlerle karşı karşıya kalınan bir dönem olmuştur. 1956 senesinde Süveyş Krizi'ne sahne olan Ortadoğu bölgesi, 1957 yılına geldiğinde ise Suriye'de sol tandansın güçlenmesi ve Baas Partisi'nin etkinliğinin artması ile 22 Şubat 1954'te Çiçekli rejiminin yapılan darbe ile düşürülmesi ile bu parti Suriye'de ilk sırada yerini alacaktır. Ayrıca bahsi geçen yıllarda Baas Partisi ile Nasır yönetimi arasında oldukça yakın temaslar kurulmuştur. Fakat bu durum Batı'nın çıkarları ile tamamen ters düşmektedir. Aynı zamanda Ürdün'de 1957 yılında gelişen iç karışıklıklar ile Suriye'deki sol yönetim daha da kuvvet kazanmıştır. (Köksal, 2011: 68). SSCB bu dönemde Suriye aracılığıyla Ürdün'deki siyasi durumu yönetebilme amacını taşımaktaydı. Ürdün Kralı Hüseyin, 1957 yılında Başbakan Nablusi'ye komünizm tehlikesine yönelik çalışmalar yapılmasını söylese de Başbakan istenilen tedbirleri almamıştır. Bu nedenle Kral Hüseyin hükümetin istifasına karar vermiş ve Nablusi

ile çatışmalar yaşanmıştır. Genel Kurmay Başkanı Ali Abu Nuwar bu dönemde kralı devirmek için çabaladığı öğrenildiğinde Suriye'ye kaçmış, onun yerine getirilen Hayari ise, vazife için bulunduğu Suriye'de istifa ettiğini bildirerek krala meydan okumuşlardır. Ürdün ve Suriye arasından yaşanan bunalım 1957 yılının ağustos ayında daha da alevlenmiştir. (Turgut, 2020: 6). Bu dönemde Suriye Sovyet desteği alırken; ABD ise Ürdün'e yardımda bulunmuştur. Ürdün'de bulunan ABD görevlilerinin iş birliği ile Suriye'de darbe planladıkları söylentileri yükselmiştir. Bu kriz ortamında Ürdün yönetimi istifa etmiş ve ülkede sıkı yönetime geçilmiştir.

2.5.1. Suriye Krizi'nin Türkiye – Suriye Bunalımına Evrilmesi ve Sonlandırılması

Ürdün – Suriye Krizi'nden sonra Suriye Savunma Bakanı Halid El Azim Moskova'ya gidecektir. (Küçükvatan, 2011: 84). Halit El-Azm'in Temmuz 1957'de Moskova ziyaretinde bulunup, burada SSCB ile mali ve teknik yardım konusunda antlaşmalar yapması ve 6 Ağustos 1957 tarihinde yapılan antlaşmaları bildirmeleri önemli bir soruna sebebiyet vermiştir. (Bostancı, 2016: 606). Bu Antlaşma ile Suriye, SSCB'den 500 milyon dolarlık askeri ve ekonomik yardımı garanti altına almıştır. Ayrıca söz konusu dönemde bazı gazetelerde Suriye, Mısır ve SSCB'nin askeri bir ittifak oluşturacaklarına yönelik söylemler çıkmaya başlamıştır. (Duman, 2020: 531). Söz konusu antlaşmalarla da anlaşılacağı üzere Suriye artık politik anlamda sert tavırlarda bulunmaktaydı. 13 Ağustos günü Suriye, ülkesindeki üç Amerikan diplomatı, haklarında Suriye rejimine karşı çalışmalar içerisinde oldukları iddiasında bulunarak diplomatları “*istenmeyen kişi*” ilan etmiş ve karşılığında da ABD, Suriye büyükelçisini “*istenmeyen kişi*” olarak nitelemiştir. Görüldüğü üzere Suriye, ABD ile diplomatik kriz içerisine girmiştir. Diplomatik krizin devamında ise Suriye ordusundaki komünist olmayan askerlerine yönelik temizleme işine başlamıştır. (Küçükvatan, 2011: 85).

Türkiye, bu dönemde güney sınırında yoğunlaşan SSCB kaynaklı tehditten dolayı son derece tedirginlik yaşamaktadır. Suriye ve SSCB arasındaki antlaşma ile Suriye'de Sovyet askeri varlığına Menderes şu sözlerle karşı gelmiştir:

“Bölge dışı bir devletin Orta Şark'ta emniyet ve istikrarı esaslı olarak tehlikeye düşürecek şekilde üsler teşkiline teşebbüs etmesi ve bunda muvaffak olmuş gibi görünmesi yalnız Orta Şark devletlerini değil dünya sulhünü korumak için hareket eden diğer bütün memleketleri de haklı olarak endişeye sevk etmiştir.”

Ayrıca Menderes, bölge ülkelerine olduğu kadar Batı'ya da tehdit oluşturduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Bu vaziyet karşısında Türkiye çok uyanıktı[r]” ve “Müttefiklerini ve dostlarını ve diğer alakalıları da elinden geldiği kadar ikaza çalışmakta, vazifesini yapmaktadır.” (Danış, 2018:

111). Vakit Gazetesinin 4 Eylül 1957 tarihli haberine göre Beyrut Suriye gazeteleri o dönemde savaşa hazır olma çağrısı yapmakta ve Suriye'nin Batı tarafından işgale uğrayacağını iddia etmekteydiler. Suriye'den gelenler ise SSCB'nin bölgeye silah sevkiyatını arttırdığına yönelik iddialarda bulunmaktalardı. ("Suriye'de Bir Harp Havası Estiriliyor", Vakit Gazetesi, 04.09.1957). 13 Eylül 1957 tarihinde Türkiye'de de SSCB diplomatlarından Yarbay Alexandr Nikoleviç, yardımcısı Binbaşı Mihail Lişçin ve şoförü Aleksî Maligo "*casusluk yapmakla*" itham edilerek "*istenmeyen kişi*" olarak nitelendirilmişlerdir. Bu dönemde ordusunda temizliğe giden Suriye'nin yeni Genel Kurmay Başkanı komünist eğilimli Afif el Bisri olmuştur. (Duman, 2020: 532). Suriye'de yaşanan durumlardan kaygılı olan Irak Kralı Faysal ile Ürdün Kralı Hüseyin, ABD'li yetkili Henderson'un da bulunduğu toplantıya katılmak amacıyla 24 Ağustos 1957'de İstanbul'a gelerek görüşmüşlerdir. Eisenhower bu esnada Menderes'e gönderdiği mesajda, "1 Eylül gününden itibaren Suriye'ye karşı, komşusu olan ülkelere silah yardımında bulunacağını" açıklamış ancak aynı zamanda Menderes'ten sakinliğini korumasını istemiştir. Ancak Menderes için silah yardımı tatmin edici olmamış, askerî harekât alternatifleri üzerine düşünmeye başlamıştır. (Danış, 2018: 112).

24 Ağustos görüşmesinden sonra taraflar herhangi bir beyanatta bulunmazken, yayılan bir söylentiye göre bir Arap'ın ABD'li bir yetkilinin çantasına ulaştığı ve içerisinde Türkiye'nin Suriye'ye girmesi ile ilgili ABD'den destek aldığı iddiası vardır. Henderson, ABD'ye bir rapor hazırlayarak, Menderes'in toplantıda kaygılı ve ciddi olduğunu belirtmiş, aynı şekilde Henderson'da kaygısını belirtmiştir; fakat ona göre bu kriz diplomasi ile yürütülmeliydi. Çünkü herhangi bir müdahale yalnızca BM anayasasındaki şartlar mevcut olduğunda yapılmalıydı. Ancak Henderson, Türkiye'deki toplantıdan oldukça etkilenmişti. Raporunda Suriye'deki gelişmelerin tehdidinin boyutlarına önemle değinmiştir. Suriye'de yaşanan durumlar hem Batı'yı hem de başta Türkiye olmak üzere, Irak, İran, Lübnan ve Ürdün'de de endişe yaratmıştır. Türkiye bu dönemde Eylül ayı itibarıyla Suriye ile olan sınırına asker yığmaya başlamıştır. Dönemin Sovyet Başbakanı Bulganin, Türkiye'nin bu tutumu üzerine oldukça kaygılı olduğuna dair açıklamalarda bulunmuştur. (Duman, 2020: 532).

Suriye yönetimi, Türkiye'nin sınıra asker yığmasını Suriye'ye yapılacak saldırı için bir ön hazırlık olarak değerlendirmiştir. SSCB'de bu gelişmelerden sonra Suriye tarafında yerini almış ve Türkiye'nin olası saldırısı sonucunda sonuçlarına katlanması gerektiğine dair açıklamalarda bulunmuştur. (Korgun, 2020: 5).

ABD, Suriye sınırında yaşanan olayların savaş hazırlığı gibi değerlendirdiğini bilmekteydi; fakat ABD için sınırdan çekilmek demek bölgeyi Sovyetlere bırakmak anlamına gelmekteydi. Ancak tepkisi giderek fazlalaşan Türkiye nedeniyle Eisenhower, krizin

tırmanmaması için kışkırtıcı olabilecek davranış tarzından uzak durmayı istemekteydi. 28 Ağustos 1957 tarihinde İngiltere Başbakanı da bu dönemde yaşanan gelişmeler konusunda endişe duyduğunu belirten bir mektupla Dulles'i SSCB'nin Suriye'nin ardından Lübnan, Ürdün ve Irak'ta hakimiyet kuracağına dair uyarmıştır. (Baş, 2012: 98). 19 Eylül 1957 tarihinde Dulles, BM Genel Kurulu'ndaki konuşmasında, Türkiye'nin kuzeyden SSCB, güneyden ise Suriye'den gelen tehlikenin ortasında kaldığını ve ABD'nin Türkiye'nin yanında olduğunu belirtmiştir. (Sander, 1979: 161). Celal Bayar, 24 Eylül 1957'de İran'ın Ankara Büyükelçisi ile görüşerek kaygılarını paylaşmış ve Şah'ın konu ile ilgili ne düşündüğünü öğrenmek istemiştir. Büyükelçi ise bu ortamda SSCB'nin İran hükümetine bir mektup göndererek, Türkiye'nin bölge huzurunu bozduğu ve tehdit oluşturduğunu, eğer Suriye'ye müdahalesi söz konusu olursa SSCB'nin kayıtsız kalmayacağını belirterek İran'dan bu durumda anlayış göstermesini talep etmiştir. Ancak İran'ın yanıt vermediğini eklerken, Bayar'a Suriye sınırındaki hareketliliğe yönelik olarak müdahaleye hazır mısınız diye sormuştur. Bayar ise Suriye'ye müdahale etmek gibi bir durumun olmadığını belirtmiştir. (Baş, 2012: 100).

Menderes 25 Eylül 1957'de verdiği beyanatta "Suriye'nin milli mevcudiyeti ve emniyeti herhangi bir suretle tehdiye maruz değildir." Şeklinde konuşmuştur. ("Adnan Menderes'in Suriye Hakkındaki Beyanatı", Vakıf Gazetesi, 25.09.1957). 5 Ekim'de Bulganin'e gönderdiği mesajda Menderes, "Sovyet Rusya hakikaten dostluk istiyorsa Suriye'de takip ettiği siyasetten vazgeçmelidir." demiştir. ("Adnan Menderes'in Bulganin'e Gönderdiği Mesaj Açıklandı", Vakıf Gazetesi, 05.10.1957). Türkiye ve Suriye'nin yaşadığı bu krizi bir müddet sonra bölgede iki süper gücün rekabeti haline gelmiştir. SSCB, Suriye'ye açıkça destek verirken Suriye'nin Lazkiye limanına iki Sovyet savaş gemisi gelmiş, ayrıca 7 Ekim'de SSCB Komünist Partisi Sekreteri'nin bir gazeteyle "eğer savaş olursa Türkiye bir gün dahi dayanamaz" şeklinde verdiği demece ABD yanıt olarak Türkiye'nin bir NATO ülkesi olduğunu hatırlatarak savaş durumunda Türkiye'nin yanında olacaklarını belirtmiştir. Bir misilleme olarak ise 18 Ekim 1957'de Amerikan güdümlü kruvazör "*Canberra*" ve Amerikan altıncı filosuna ait bazı gemiler İzmir Limanı'na adeta Türkiye'ye destek olarak gönderilmiştir. (Kürkçüoğlu, 1972: 108).

SSCB ile karşılıklı demeçlerinden yola çıkarak, Türkiye'nin yalnız başına bir saldırıya girişmesi halinde Sovyetler'in de dahil olacağından emin olan ABD, bölgedeki krizin çok büyük bir felakete dönüşeceği riskinden dolayı Türkiye'ye mali ve askeri desteği gereken her durumda yapacağını altını çizerek, sınırdaki kuvvetlerini çekmesi konusunda ikna etmek istemiştir. Görüldüğü üzere ABD, kriz sürecinde yanlış değerlendirmelerde bulunup aslında Suriye'yi bölgede hafife alırken, durum hiç o şekilde gelişmeyerek Araplar Suriye sorununu dış

tehdit olarak algılamıştır. Fakat bu değerlendirme SSCB'nin stratejisi idi. Suriye tarafından 8 Ekim 1957'de Türkiye'ye bir nota yollanarak, Türkiye Suriye'nin sınırlarına ve hava sahasına tecavüz ile itham edilmiştir. Türkiye verdiği yanıtta bu iddiaları kabul etmeyerek, sınırdaki güçlerin bölgenin hassasiyetinden dolayı ve kaçakçılığın önüne geçilmesi ile ilgili olduğunu açıklamıştır. (Baş, 2012: 103). Krizi tırmandıran bir diğer gelişme Nasır'ın popülaritesine arttıracak ve “*modern Arap tarihinin en büyük çıkartması*” şeklinde yorumlanacak olan Mısır birliklerinin Türk – Suriye sınırında Laskiye'de karaya çıkması olayıdır. 14 Ekim 1957 'de London Times'da durum;

“Bu eylemin tahrik ediciliğinin yüksek olması, aynı zamanda Sovyetler'in Türkiye'ye yaptığı propagandanın en yoğun zamanında olması ve Sovyetler'in Suriye'yi bir nevi mühimmat deposu yapması Menderes'in de daha önce değindiği gibi büyük kaygı uyandırmaktadır.” şeklinde özetlenmiştir.

22 Ekim 1957'de SSCB ve Suriye söz konusu krizi BM'ye taşımışlardır. BM Genel Kurul toplantısında, başta Türkiye olmak üzere Batı, ABD ve NATO'yu hem Suriye'nin hem de bölgenin emniyetine tehdit oluşturmakla itham etmişlerdir. Suudi Arabistan Kralı Suud'un toplantıda taraflar arasında arabuluculuk etme isteğini Türkiye sıcak karşılarsa da Suriye istememiştir. SSCB Dışişleri Bakanı Türkiye'ye yönelik oldukça sert tavırlar içerisinde idi; fakat Türkiye önceki tutumunda değişiklik yaparak daha yumuşak söylemlerle yaklaşmıştır. Türkiye'nin Dışişleri Bakanı Genel Sekreteri olan Selim Sarper krizin son bulması için Suriye'nin Ankara büyükelçisi ile çeşitli temaslarda bulunmaktaydı. En nihayetinde kriz 1957 yılının Kasım ayında Suriye Türkiye'nin anlaşmaya varmayı istemesi ile sona erecektir. Bu kriz Amerika'nın Eisenhower Doktrini ile vadettiği desteklerin bölge ülkelerine yapılacağını kanıtlamıştır. Menderes 27 Ekim'de yapılacak seçimlerde tekrar kazanabilmek için ABD desteğini zorunlu görüyordu. Tam da bu noktada oy çokluğu ile seçimleri kazanması sonucu artık Suriye ile yaşanan bunalımı sürdürmenin artık önemi yoktu. (Bağcı, 2014: 93-97).

Türkiye ve Suriye'nin aralarındaki buzların erimeye başladığı bu süreçte Sovyetlerin de Türkiye'ye yönelik tutumunda yumuşama gözlenmektedir. 29 Ekim 1957'de Moskova'nın Türkiye Büyükelçiliğinde verilen resepsiyona Kruşçev, Bulganin ve Mikoyan da katılmış, bir ay sonra ise Bulganin Menderes'e ılımlı mesajlar içeren bir mektup göndermiştir. Meselenin yumuşamasında bir diğer etken ise Suriye ile Mısır'ın 1 Şubat 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) adı altında birleşmeleri olmuştur. Türkiye de BAC'ı 14 Mart 1958'de resmen tanımıştır. Aynı zamanda Irak ve Ürdün'de 14 Şubat 1958 tarihinde federasyon kurmak istemiştir ve Türkiye de Nasır'ın karşısında onu dengede tutacağı inancı ile bu oluşuma sıcak bakmıştır. (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2013: 631). 1958 yılında Ortadoğu'da radikal değişiklikler olmuştur. Türkiye tanımakla birlikte aynı zamanda Suriye ve Mısır'ın entegre oluşunun

Sovyetlerin bölgedeki hakimiyetini ve etkisini arttırdığını görmüştür. (Kasapsaraçoğlu, 2020: 1100).

2.5.2. Suriye Krizi'nin Türk – Arap İlişkilerine Etkileri

Suriye Krizi özelinde, Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu düzende, ABD ve SSCB'nin rekabetleri Ortadoğu bölgesinde gözlemlenmiştir. Türkiye sınır komşusu olması dolayısıyla Suriye'de olup biten durumları çok yakından izlemek durumunda kalmıştır. Suriye – SSCB birlikteliği Türkiye için ülke emniyeti açısından kaygı uyandırmıştır. Türkiye'nin bu algısının oluşmasının altında, komünizm konusunu önemsemesi, SSCB'nin toprak ve üs istekleri gibi sebepler de yatmakta ve tüm bunlar birleştiğinde Türkiye'nin Suriye Krizi'nde zaman zaman fazla diyebileceğimiz gerek askeri gerekse diplomatik anlamda sert tavırlarına neden olmuştur. Menderes bu kriz ile hem ABD'nin olası tehditte tavrının ne olacağını ölçmüş hem de ABD'den daha fazla yardım alabilmek için çabalamıştır. Türkiye bu açıdan bakıldığında istediği yardımları alarak bölgede ABD'nin gözünde ülke olarak önemini ispatlamıştır. SSCB Arap dünyasında prestijini arttırırken, ABD ise komünizme verdiği savaş çerçevesinde geliştirdiği politikaların yetersizliği ile yüzleşmiştir. (Bostancı, 2016: 610).

Türkiye'nin bu süreçteki ABD ve Batı eksenli siyaseti uzun yıllar Avrupa hakimiyetinde yaşamış Arapların Türkiye'den biraz daha uzaklaşmasına neden olmuştur. Aynı zamanda Türkiye'nin Arap devleti olan Suriye ile savaşın eşiğine gelmesi Arap dünyası ile daha fazla uzaklaşması ile sonuçlanmıştır. (Köksal, 2011: 80). Her ne kadar Türkiye ve Suriye arasındaki bunalım bitmiş olsa da Türk – Arap ilişkileri açısından geri dönülemez bir güven kaybı yaşanmasına sebebiyet vermiştir. (Küçükvatan, 2011: 88). Bunalımın Türkiye'deki 1957 seçimleri öncesinde ivme kazanıp, seçimlerden hemen sonra ise soğuma noktasına gelmesi Menderes yönetiminin krizi bir nevi fırsata dönüştürdüğü şeklinde değerlendirmelere yol açmıştır. Gerçekten de bu dönemde mali anlamda zor günler yaşayan Türkiye'de tüm ilgi Suriye bölgesine yoğunlaştırılmıştır. İlerleyen zamanlarda Irak ve Lübnan'da yaşanacak yönetim değişikliği ABD ve Batı için bölgedeki siyasetlerini gözden geçirmelerinin gerekliliğini güçlendirecektir. Türkiye ise o döneme kadar Arap devletlerine komünizm konusunda dayatmalarda bulunmanın bir sonuca ulaştırmadığını görmüştür. Kısacası Türkiye Suriye Krizi ile mali, SSCB prestij anlamında kazançlar sağlarken ABD ise SSCB'nin aksine imaj kaybına uğramıştır. (Baş, 2012: 107).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1957-1960 YILLARI ARASINDA YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER

3.1. 1958 Yılı Ortadoğu Krizleri ve Türkiye

1957 yılında yapılacak olan seçimler öncesinde, ülke içerisinde yaşanan bunalımlara rağmen o dönemde, muhalefetin de somut çalışmalar ortaya koyamamasından da kaynaklı olarak, yine en kuvvetli parti DP idi. 27 Ekim 1957 tarihinde yapılan ve önceki seçimlere nazaran oy kullananların oranında düşüş gözlemlenen genel seçimlerin sonucunda DP yüzde 47, CHP yüzde 41 almış olup, her ne kadar oylarında düşüş olsa da DP, üçüncü defa iktidar olmuştur. Muhalefet oylarında yaşanan artışın da etkisi ile yeni dönemde daha etkin rol oynayacaktır. (Bulut, 2009: 131). Seçimlerin ardından ülke içindeki ekonomik buhran da sürmekteydi. 1958’de mali anlamda çeşitli planlamalara gidilip Türk parası devalüe edilerek, kredilere başvuruldu. Yine de bu çabalar ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılı duruma çare olmadı. Menderes, 14 Temmuz 1958 tarihinde Irak’ta gerçekleşen halk destekli darbeden dolayı tedirginlikler yaşamaya başlayarak muhalefet kesimine karşı sıkı tedbirlere girişmiştir. Bu nedenle de Menderes yönetimi ve muhalefet ciddi boyutlara varan krizler yaşamaktaydı. (İnan, 2014: 121).

Başbakan Menderes Türk – Amerikan ilişkilerinin sıkıntılı olduğu bir döneme denk gelen 5 Ekim 1959 tarihinde CENTO’nun görüşmeleri için Amerika’ya geziye gitmiş; fakat burada istenilen ilgi ve özellikle ekonomik anlamda beklenen yardımları alamamıştır. Türkiye, Sovyetler ile ilişki kurma yoluna gitmeyi değerlendirdiği sırada 6 Aralık 1959’da Eisenhower’ın Türkiye’ye gelmesi ikili ilişkilerde olumlu etkide bulunsu da yapılan bir açıklama ile Menderes’in 12 Temmuz 1960 tarihinde SSCB’ye gideceği bilgisinin verilmiş, ancak darbe sebebi ile bu ziyaret yapılamamıştır. Bu durum eğer darbe yaşanmasa idi Menderes ziyaret edecek miydi yoksa yalnızca bir gözdağı mıydı tartışmalarına sebep olmuştur. (Eşel, 2011: 153-154). 1958 senesi Türkiye açısından oldukça çalkantılı bir yıl olmuştur. Yılın ilk dönemlerinde özellikle Kıbrıs konusunda yaşanan krizle birlikte dış politikaya ağırlık verilememiş, ülke gündemini Kıbrıs meselesi işgal etmiştir. Irak’ta yaşanan darbe sebebi ile Türkiye sınır komşusu olan bir ülkede kurulacak Sovyet yanlısı bir yönetimin tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. (Yeşilbursa, 2010: 89). Türkiye, 1955’te Bağdat Paketi’nin kurulmasıyla 1958’de Arap milliyetçiliğinin yükselişi arasında ABD kartını oynamıştır. Arap milliyetçiliğinin yükselişi ve 1958 devrimci yılı ile Bağdat Paketi kendisine atfedilen gücü kaybetmiş ve Türkiye’nin Ortadoğu politikasının ayağı çökmüştür. Bağdat Paketi ile genişleyen

bölünme, yükselen Arap milliyetçiliğinin ve Nasır'ın bölgedeki bu hareketin lideri olarak etkisinin bir göstergesi olarak 1958'in başlarında Mısır ve Suriye'nin birleşmesiyle sonuçlanmıştır. (Kasapsaraçoğlu, 2021: 115).

Menderes yönetiminin üçüncü döneminde yaşanan krizlerinde etkisi ile Türkiye ve ABD ilişkileri zaman zaman kopma noktasına gelmesine rağmen sürdürülmüştür. Ancak 1959 senesinden itibaren Zorlu'nun da söylemlerinde gözlenebileceği üzere, Türkiye'nin artık dış siyasetinde farklı seçenekleri değerlendirmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu dönemde gerek Bayar'ın gerekse Menderes'in konuşmalarında önceden olduğu gibi iki kutbun dışında başka önemlerden bahsedilmeye başlanmış, eskiden olanın aksine SSCB ve Bağlantısızlar'a karşı yumuşak bir tutum sergilenmeye başlanmıştır. Özellikle Irak'ta yaşanan darbe Menderes için tedirginlik oluşturmuş, iç politikada muhalefet tarafından sesler yükselmeye başlamıştır. Türkiye'nin müdahalesi konusunda ABD'nin olumsuz tavrı da göz önünde bulundurulduğunda, Türk karar alıcılarının başka seçeneklere yönelmesinin tesadüf olmadığı anlaşılabacaktır. (Yılmaz, 2016: 227).

Türk-Sovyet ilişkileri 1950'li yılların ortalarından itibaren -iki ülke yetkililerinin açıklamaları zaman zaman bu süreci geciktirse de- normalleşmeye başlamıştır. Bu dönemde ekonomik anlamda zor durumda olan Türkiye, ABD'den alınması beklenen yardımların alınamamasının da etkisi ile Sovyetler ile ticari zeminde ilişkilerini geliştirmek istemiş ve Sovyetlerden gelen adımlara olumlu yaklaşım göstermeye başlamıştır. Türkiye'nin bu tutumunu Batı'dan kopuş yerine bir nevi ABD'ye kendi önemini “anımsatmak” şeklinde değerlendirmek mümkündür. (Kasapsaraçoğlu, 2015: 153). Jüpiter Füze Krizi'nin yaşanması Sovyetler ile ilişkilerde gerilmelere sebep olsa da sorun diplomasi ile çözüme kavuşturulacaktır. (Seydi, 2011: 7). 27 Mayıs 1960 tarihine gelindiğinde Türkiye'de askeri bir darbe yaşanarak Menderes yönetimi düşürülmüş ve bu tarihten itibaren Atatürk dönemine benzer dış politika çizgisine geri dönülmeye çalışılmıştır. (Barlas, 2021: 381).

3.1.1. Irak Askeri Darbesi ve Menderes Hükümetinin Tutumu

Irak'ta 14 Temmuz 1958 tarihinde bir darbe yapıldığına ve yönetimin devrildiğine yönelik bilgi öncelikle Bağdat radyosundan, radyonun kontrolünü sağlayan darbe güçlerinin duyurması ile öğrenilmiştir. “*Burası Irak Cumhuriyeti Radyosu*” şeklinde sözlerine başlayan konuşmacı Irak'taki darbeyi ilan ederken Türkiye'de bu haber büyük şaşkınlıkla karşılanmıştır. Bu sırada Celal Bayar ve Adnan Menderes Bağdat Paktı görüşmeleri için İstanbul'da idi. Ancak haberi aldıklarında rotalarını Ankara'ya doğru çevirmişler; Pakistan Cumhurbaşkanı ve İran Şah'ı da aynı şekilde Ankara'da buluşmuşlardır. (Çelebi, 2017: 46).

Bağdat'ta kralın sarayı ve İngiltere sefaretine ait binalar önce yağmalanıp sonra yakıldılar. ("Irak'ta Krallık Devrildi" Tercüman, 15.07.1958). Eisenhower bu darbeyi "*Kore Savaşı'ndan beri yaşanan en büyük kriz*" olarak görmüştür. General Abdülkerim Kasım önderliğinde yapılan Irak askeri darbesi yalnızca Ortadoğu bölgesinde değil dünyanın her yerinde büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştır. Monarşiyi bitiren kuvvetler Cumhuriyeti ilan ederek, Kral Faysal, Başbakan Nuri Said ve veliaht prensin infazının bilgisini vererek ülkeyi emperyalizmin kontrolüne teslim etmeye çalışan bu isimlerden kurtardıklarını belirtmişlerdir. (Bostancı, 2018: 131). Türkiye, Pakistan ve İran yetkilileri 14-17 Temmuz tarihlerinde görüşmeler gerçekleştirip, Irak'ta yaşanan kanlı darbe ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Toplantıların sonrasında ortak görüşlerini beyan etmişlerdir. Zorlu, yaptığı açıklamada üç ülkenin de ortak fikirlerini şu şekilde ifade etmiştir:

"Müttefik bir memlekette hariçten mülhem olan yıkıcı faaliyetlerin müttefikler arasındaki müzakeratta kıymetli irşatları daima şükran ile hatırlanacak mümtaz şahsiyetlerin hunharca katline münker olan en son tecellisini bir endişe ile müşahade etmişlerdir." (Kılıç, 2021: 43).

Bayar ve kabinesi için özellikle Bağdat Paktı kurulduktan sonra sıklıkla temas halinde olduğu Irak Kralı ve Prensini ölümü kurulan samimiyetten dolayı da zor olmuştur. Büyük şaşkınlık ve tedirginlik duymalarının yanı sıra Ürdün ve Lübnan'ın geleceği konusunda da endişeye kapılmışlardır. (Yeşilbursa, 2010: 90). Türkiye, Irak'ta kurulan yönetimi bir süre tanımamıştır. Çünkü her ne kadar olabildiğince Batı ile temaslarının olacağını açıklasalar dahi SSCB ile ilişkilerin devam etmesi Türkiye açısından endişelerin giderilememesine sebebiyet vermekteydi. Bu dönemde Lübnan ve Ürdün'de yaşanan sıkıntılar, İngiltere ve ABD açısından darbe riski şeklinde yorumlanarak bu iki ülkeye Eisenhower Doktrini çerçevesinde müdahale etme konusunda karar alınmıştır. ABD'ye İncirlik hava üssünü açarak destekte bulunan Türkiye'de yoğun muhalefet eleştirileri başlamıştır. (Erdoğan vd., 2018: 146). Hem Irak'ta yaşanan darbe hem de ABD ile İngiltere'nin Ürdün ve Lübnan'daki gelişmelere yönelik askeri icraatları uluslararası manada tepki almalarına yol açmıştır. 18 Temmuz günü Türkiye'ye SSCB tarafında gönderilmiş olan notada Türkiye Irak'ta kurulan yeni yönetime yönelik askeri operasyon planları yapmakla suçlanmakta idi. Bu notaya istinaden 22 Temmuz günü Menderes cevap olarak Krushev'e Türk Hükümeti'nin bölgedeki gerilimi tırmandıracak nitelikteki herhangi bir girişim içerisinde olmadığını belirtmiştir. (Bağcı, 2014:100).

Türkiye'de ülke içerisinde özellikle CHP tarafından Menderes yönetimine yoğun baskılar yapılmaktaydı. Irak darbesi sonrası Menderes için de aynı sonun olacağına dair öngörülerі açıkça paylaşmaktalardı. Menderes'in de bu konuda kuşku ve paniği bulunmaktaydı. Irak darbesinin ardında Nasır ve Sovyetler olduğunu düşünen Menderes, çözüm için ABD'ye güvenmek istese de bu dönemde ABD'den istediği desteği bulamamaktaydı. Ayrıca "*9 Subay*

Olayı”¹² ile askeriyede darbe hazırlığına dair birtakım duyumlarının olduğu düşünülen Menderes, SSCB’den Türkiye’ye yönelik bu tarzda yaklaşımın olmaması konusunda söz almanın ümidini taşımaktaydı. (Seydi, 2011: 9). Türkiye’de muhalefetin Ortadoğu’da yaşanmakta olan krizlerin değerlendirilmesi için TBMM’yi daveti üzerine 26 Temmuz 1958 tarihinde meclis olağanüstü şekilde toplantı yapmıştır. Menderes ve birçok bakanın bulunamadığı bu toplantıda dönemin İçişleri Bakanı Namık Gedik konuşma yaparak, konuyla ilgili bilgi vermiştir. Ayrıca konuşma sonrası muhalefetin söz istediği önerge kabul edilmemiştir. İnönü, Gedik’in açıklamalarını yeterli bulmamış ve “hükümetin dış politikada takip ettiği yanlış istikametlerin sebepleri asıl salâhiyet sahipleri tarafından izah edilmemiştir. Verilen izahat, tatmin edici değildir, her safhada eksik kalmıştır...” sözleri 25 Ağustos günü tekrar toplanılması konusunda önerge sunsa da reddedilmiş ve muhalefetin tepkileri sürmeye devam etmiştir. Menderes yönetimi Irak darbesi olduğunda yaşadığı şaşkınlıktan uzaklaşmaya başlamış, aynı zamanda hem ABD hem de Batı’nın Irak’ta kurulan hükümete yönelik tavırlarındaki olumlu yaklaşıma dayanarak 31 Temmuz 1958 tarihinde Irak hükümetini resmen tanımıştır. (Kılıç, 2021: 45). Irak Hükümeti yaşanan gelişmelerden sonra Bağdat Paktı’ndan hemen ayrılmasa da pakta yönelik ilgisini tamamen kaybetmişti. Nitekim Irak Hükümeti’nin 24 Mart 1959 tarihinde Bağdat Paktı’ndan çekileceğini resmen açıklaması üzerine örgütün yeni merkezi Ankara olarak belirlenmiştir. (Soysal, 1991: 220). Süveyş Krizi ile sallantıda olan Bağdat Paktı, Irak darbesinden dolayı işlevini kaybetmiş olup, pakta CENTO ismi ile yeni işlev kazandırılmak istense de tartışmalı bir durum olarak varlığını sürdürmüştür. (Seydi, 2011: 3).

3.1.2. Lübnan ve Ürdün Müdahaleleri

Eisenhower Doktrini’nin eyleme geçirilmesi Irak Darbesi’ni takiben meydana gelen Lübnan ve Ürdün’de tezahür eden karışıklıklar neticesinde gerçekleşmiştir. (Soysal, 1991: 216). 1958 yılında Mısır ve Suriye’nin birleşmesinden sonra Ürdün üzerindeki baskılar yoğunlaşmıştır. Arap milliyetçileri Haşimi hükümetinden kenara çekilip Ürdün’ün de BAC aracılığıyla Arapların saflarına katılması için izin vermesini istemeye başlamışlardır. Hüseyin’in milliyetçilik görüşü ideoloji değil de hanedan merkezli olduğundan destek alabilmek adına Irak Kralı II. Faysal’a yöneldi. İki hafta içerisinde Irak ile Arap Birliği adında bir birleşme planı hazırlanıp imzalanırsa da bu Arap Birliği BAC’nin dengi değildi. (Rogan,

¹² Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın “Maalesef bu olay iyi analiz edilmiş olsaydı, 27 Mayıs yaşanmazdı.” Şeklinde ifade ettiği 9 Şubat olayı, 27 Mayıs 1960 darbesinden önce 9 tane subayın ülkenin içine düştüğü çıkmazdan yola çıkarak, askeri girişimde bulunmak üzere hazırlık yaparken yakalanıp tutuklamaları olayıdır. <https://www.timeturk.com/27-mayis-darbesi-oncesinde-olan-9-subay-olayi-nedir/haber-1492798>, (erişim tarihi: 17.11.2021).

2017: 362). Irak'taki yeni yönetim ile 19 Temmuz 1958 tarihinde BAC arasında savunma antlaşması yapıldığında Lübnan'da önemli bir kriz patlak vermişti. Cumhurbaşkanı Camille Chamou, anayasa gereğince görev süresi 1958 yılının Eylül ayında son bulacağından dolayı görevini uzatmak maksadı ile anayasada çeşitli değişiklikler yapmak istemiştir. Buna karşılık ise ülkedeki Nasırcı Arap kesim ayaklanmış ve ülke kaosa sürüklenmiştir. (Canatan, 2020: 385).

Lübnan ve Ürdün Bağdat Paktı'na dahil olmasa da karşıt bir tavır izlemeyen iki ülke olarak 1957 yılında ilan edilen Eisenhower Doktrini'ne olumlu yaklaşım içerisinde olmuşlardır. 1958 yılına gelindiğinde Lübnan'da yapılan genel seçimlerde usulsüzlükler yaşandığı gerekçesinden hareketle ülke içerisinde kaos ortamı yaşanmaya başlamıştır. Lübnan halkının yarısı Hristiyan yarısı Müslüman olup; Müslüman- Arap kesimi Nasir yanlısı ve Eisenhower Doktrini karşıtı tutumlar içerisinde idi. Karşıt kesim çeşitli protestolarda bulunarak Cumhurbaşkanı Chamou aleyhine gösteriler düzenlemeye başlamışlardır. (Yılmaz, 2016: 226). Nasir 1958'de Mısır ve Suriye'yi BAC adı altında bir araya getirdiğinde gücünün zirvesine ulaşmıştır. Birleşmenin neden olduğu şok dalgaları az daha Lübnan ve Ürdün'deki rejimlerin de yıkılmalarına sebebiyet verecekti. Arap milliyetçileri Ürdün'deki Haşimi monarşisi ve Lübnan'daki Batı yanlısı Hristiyan hükümetin yıkılma ihtimalini, iki ülkenin de Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne dahil olacağı umuduyla olumlu karşılamışlardır. (Rogan, 2017: 371). 15 Temmuz 1958 tarihinde ABD bir açıklama yaparak, Lübnan Cumhurbaşkanı Chamou'nun yardım çağrısı üzerine Lübnan'da bulunan Amerikan vatandaşlarının güvenliği, dünya barışının tesisi ve Lübnan devletinin egemenliğini güvence altına almak amacı ile Lübnan'a hem havadan hem de karadan olmak sureti ile müdahale gerçekleştirileceğini bildirmiştir. Bu müdahale Eisenhower Doktrini çerçevesinde gerçekleştirilen ilk ABD müdahalesi olmuştur. Bu dönemde bir müdahale de İngiltere tarafından Ürdün'e yönelik olmuştur. Suriye ve Mısır'ın kurduğu BAC'ın ardından Irak ile Ürdün arasında kurulan federasyonun başındaki isim Irak kralı Faysal idi. Ancak kral Faysal Irak darbesinde öldürüldüğü için yetkileri Ürdün kralı Hüseyin'e devredilmişti. Kral Hüseyin, Irak hükümetine yönelik bir ağırlığa sahip olmamakla birlikte, Irak'ta yeni kurulan yönetimden kendisine yönelikte bir müdahale girişimi olabileceğinden ötürü çekinmekteydi. Bu tedirginlik Kral Hüseyin'i İngiltere'den yardım isteme noktasına getirmiş ve 17-18 Temmuz'da İngiltere de bu talep üzerine Kıbrıs'ta bulunan kuvvetlerine Ürdün'e yönlendirmiştir. ABD bu müdahaleye destek vermiştir. (Canatan, 2020: 385-386).

Lübnan Cumhurbaşkanı'nın yardım talebi üzerine ABD, Güvenlik Konseyi kararını beklemeden Lübnan'a çok acele asker çıkarma kararı almıştır. ("ABD, Lübnan'a Asker Çıkardı", Tercüman, 16.07.1958). Lübnan müdahalesi ile Bağdat Paktı'nın üç Müslüman üyesi

Türkiye, İran ve Pakistan, yaptıkları toplantı neticesinde ABD'nin Lübnan çıkarmasına yönelik olumlu görüşlerini bildirmişlerdir. (Çelebi, 2017: 47). Bahsedilen dönemde ABD ile Türkiye arasında kritik gelişmelerden biri olan Lübnan Krizi'nde Türkiye'nin ABD'ye İncirlik üssü kullanımını açması her ne kadar bölgedeki Arap ülkeleriyle ilişkilerinde krize yol açsa da ABD ile olan ilişkilerinde yeni bir fırsata dönüştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. ABD'nin Lübnan müdahalesinde Türkiye'nin vermiş olduğu destek ülke içerisinde muhalefet tarafından da eleştirilmiştir. (Eşel, 2011: 153).

Dış İşleri Bakanı Zorlu, İngiltere'nin Ürdün çıkarmasını Bağdat paktı üyesi ülkeler açısından değerlendirirken bir “yardım” olarak gördüğünü belirtmiştir. Demokrat Parti'nin önergesi ile Meclis 21 Ağustos günü toplanmış ve toplantıda konuşma yapan Zorlu, “*kardeş Arap ülkelerine*” yapılan “*beynelmilel komünizm*” saldırılarının Arap Milliyetçiliğini tetikleyerek bölgedeki düzeni tehdit ederek yönetimlerin yıkılmasına sebep olduğunu ve bu şekilde bölgede genel anlamda barış ve güvenliğin bozulduğuna işaret etmiştir. Bu noktada Türkiye'nin Ortadoğu özelindeki dış siyasetinin söz konusu saldırıları engelleme amacı taşıdığını ifade ederken ABD ve İngiltere'nin Lübnan ve Ürdün müdahalelerinin Türk Hükümetince desteklendiğinin altını çizmiştir. Ardından sözü alan İnönü ise hükümetin Irak Darbesi sırasında gösterdiği sert tavrı ve İncirlik Üssünün ABD kullanımına açılmış olmasını eleştirmiştir. Özellikle Irak Darbesi esnasın yönetimin “Irak’a askerî müdahale icap ettiğini” söyleyerek Türkiye'nin başına dünyanın bin bir belâsını davet edecek şekilde” tutum sergilediğini ve Amerika'nın Türkiye'nin bu tutumunu yumuşatmak adına uğraşmasından söz ederek Türkiye'nin bu politikasının ülkeye ciddi zararlar verdiğini belirtmiştir. (Kılıç, 2021: 46). Bir diğer önemli gelişme ise ABD'nin bu dönemde üç Bağdat Paktı ülkesi ile ikili antlaşma yapacak olması ve bu şekilde olası bir saldırı da üç ülkenin de ABD güvencesi altına girmiş olmasıdır. Türkiye her ne kadar halihazırda NATO güvencesi altında olsa da Ortadoğu özelinde ABD ile böyle bir antlaşma yapılması siyasi anlamda önem arz etmiştir. (Soysal, 1991: 220).

3.2. CENTO'nun kuruluşu ve Menderes Hükümeti'nin Devrilmesi

Irak'ta meydana gelen darbe Bağdat Paktı'nın akıbetini de olumsuz etkilemiştir. Yeni Irak yönetimi pakttan hemen ayrılamasa da konsey toplantılarına katılmayarak ilgisizliklerini belli etmişlerdir. (Aydın, 2020: 149). 24 Mart 1959 tarihinde Irak Hükümeti Bağdat Paktı'ndan çekildiklerini resmen ilan etmişler ve buna paralel olarak Irak ile Türkiye arasındaki Filistin meselesi ile ilgili mektupta önemini yitirmiştir. 23 Ekim 1958'de merkezi Ankara'ya alınmış olan örgütün ismi ise 21 Ağustos 1959'da Merkezi Antlaşma Sistemi (CENTO) olarak değiştirilmiştir. (Soysal, 1991: 220). CENTO için de yine Bağdat Paktı antlaşma metni kabul

edilmiştir. Bağdat Paktı'na nazaran CENTO, askeri bağlamda bir nitelik taşımamıştır. Türkiye, İran ve Pakistan arasında ekonomik iş birliği bağlamında öneminde söz edilebilir. CENTO 20 yıl kadar daha varlığına devam etmiştir. 1979 yılında İran'da meydana gelen İran İslam Devrimi sonrası İran'ın CENTO'dan ayrılması, Pakistan'ın ise 12 Mart 1979'da CENTO'nun Pakistan'ın güvenliğini sağlamamasını gerekçe olarak sunması sonucu ayrılması ile Türkiye'de saygı ile karşıladığını belirtmiş ve CENTO'nun bölgede işlevselliğinin sonlandırılması adına hukuki sürece girilmiştir. Böylelikle 1955'te Bağdat Paktı adı altında başlayan serüven CENTO ile son bulmuştur. (Aydın, 2020: 149).

Türkiye'nin dış politikasında önemli krizler meydana gelirken iç siyasette de sular durulmamaktaydı. Bu dönemde mecliste 15 kişilik bir "*Tahkikat Komisyonu*" kurularak bası ve muhalefet baskılanmak istenmiştir. Üniversitelerden, basın ve muhalefetten oldukça ağır tepkilerin gelmesi de gecikmemiştir. Toplumda kutuplaşma giderek artmış; muhalefet ve iktidar arasındaki kriz toplumsal sorunlara evrilmiştir. Halihazırda 1950 yılında orduda gerçekleştirilen tasfiye ile de yönetim ile ordunun arası oldukça açılmıştır. Ordu içerisinde hükümete yönelik darbe planlamalarının bu tarihten itibaren şekillenerek 1957-1958'de hız kazandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ülkede yaşanan sosyal ve siyasi kargaşa, Ankara ve İstanbul'da gerçekleştirilen eylemler deyim yerinde ise "*kardeş kavgası*" boyutuna varmıştır. (Akıncı, 2014: 60). 27 Mayıs 1960 günü darbe gerçekleşmiş ve ordu ülkenin gidişatının iyi olmadığını gerekçe göstererek DP yönetimine el koymuştur. Darbenin hemen ardından ise aralarında çok sayıda bürokratında bulunduğu Cumhurbaşkanı, Başbakan, TBMM Başkanı ve DP Milletvekillerinin yargılanması için Yassıada'da mahkemeler kurulmuştur. (Dikici, 2014: 13). 1960 darbesi Türkiye'nin içinde bulunduğu kriz ortamı neticesinde gerçekleşmiştir. DP hükümetinin son döneminde muhalefet ve basına uyguladığı baskıları arttırması, 1950'lerin sonunda ülkede yaşanan ekonomik zorluklar 1958'de IMF ile "*stand by*" anlaşmasının imzalanması ve en önemlisi ilk dönemlerinde DP'ye destek veren ordu içerisindeki bir kesimin DP'nin karşısında bulunması darbeye giden yolda önemli etkenlerdir. (Kasapsaraçoğlu, 2020: 1345). Askeri darbenin ardından DP ise 29 Eylül 1960 tarihinde kapatılmıştır. (<https://www.dp.org.tr/tarihce>, erişim tarihi: 03.02.2022). Dönemin Tercüman Gazetesinde 28 Mayıs 1960 tarihli haberde milletin bayram sevinci içerisinde olduğu, Bayar, Menderes ve bütün vekillerin gözüaltına alındığına yönelik bir manşet bulunmaktadır. ("Milletçe Bayram Sevinci İçindeyiz", Tercüman, 28.05.1960).

SONUÇ

Atatürk döneminde yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne uluslararası alanda bir bakıma “*yer bulabilme*”, büyük devletlerce gerek onaylanma gerekse yöneticileri ile ikili ilişkiler yürütebilme amaçlarının da etkisi ile iki savaş arası dönemde “*tarafsızlık*” politikası yürütülmüştür. Bahsedilen dönemde hem Lozan'dan kalan sorunlar ile uğraşılması hem de Birinci Dünya Savaşı sırasında Araplar ile yaşanan gelişmelerin de etkisiyle Türkiye dış politikada Ortadoğu bölgesinden uzaklaşmış ve bu durum İnönü döneminde de farklılık göstermemiştir. Türkiye'nin “*etkin tarafsızlık*” benimsediği İkinci Dünya Savaşı'nın son bulması ile SSCB tehdidinin artması Türkiye'yi Batı ile ortak hareket etme noktasına itmiştir. Bu dönemden sonra Türkiye'nin dış politikasında gözlemlenen en temel amaç siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda Batı menşeli oluşumlarda olabildiğince fazla yer almak olmuştur. 1947 yılında Truman Doktrini Türkiye için kritik bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye, Truman Doktrini'ni takiben 1948 yılında Marshall Planı çerçevesinde aldığı yardımlar ile ABD ile müttefikliğini garantileyerek, SSCB tehdidine karşı birtakım güvenceler altına girmiştir.

1952 yılına gelindiğinde, CHP iktidarlığında başlamış olan çalışmaları sürdüren DP hükümeti, oldukça çetrefilli çabaların sonucunda Türkiye NATO'ya üye olmuştur. Türkiye NATO üyeliğini garanti altına almadan Ortadoğu'ya yönelik aktif bir politika izlememiştir. Türkiye'nin Arap ülkeleri konusunda görüşleri Batı ile paralel olup; komünizmin bölgede etkin olmasının engellenmesi adına Ortadoğu ülkelerinin de tıpkı Türkiye gibi Batı ile ortak paydada hareket etmeleri gerektiğini düşünmekteydi. Aynı zamanda Ortadoğu minvalinde Batı'ya verdiği destek sayesinde ekonomik kazanımlara sahip olmaktaydı. Her şeyden önce Adnan Menderes'in iktidarlığında aktif bir Ortadoğu siyasetine yöneleceği Menderes'in muhalefet dönemindeyken Atatürk ve İnönü'yü Ortadoğu'dan uzak kaldıkları konusunda eleştirmesinden anlaşılmaktaydı.

Menderes, Araplarla ilişkileri yoğunlaştırmak için NATO çerçevesinde Akdeniz'de bir savunma örgütü kurma planı üzerinde durmuştur. Türkiye'nin bölgede kilit öneme sahip olduğu ve lider ülke olduğuna inanan Menderes, iktidarı boyunca içerisinde yer aldığı Batılı oluşumlar nedeniyle zaman zaman Arap ülkeleri ile çatışmanın eşiğinden dönmüştür. Ortadoğu bölgesinin savunması amacıyla İngilizlerin planı olan Ortadoğu Komutanlığı Projesi desteklenmiştir. Menderes her ne kadar bu proje için Arap devletlerini ikna etme çabalarına girişse de öncelikli tehdit olarak SSCB'yi görmeyen Araplar için asıl tehdit emperyalizm ve İsrail Devleti idi. İsrail'in tanıyan ve ilişkiler yürüten Türkiye'ye karşı da şüphe ile bakmaktalardı. Başta Mısır

olmak üzere bölgede ilgi görmeyen projede isim değişikliğine gidilerek ortaya çıkarılmak istenen yeni oluşum olan ODSO da ilgi uyandırmamıştır. Menderes bu gelişmeler ışığında ABD'nin Kuzey Kuşağı savunma sistemi çerçevesinde hareket etmeye devam etmiştir. Buna paralel olarak ABD ve Türkiye'nin çalışmaları sonucu 1955 yılında önce Irak ile bir antlaşma imzalanıp, sonrasında İran, Pakistan ve İngiltere'nin katılımları ile Bağdat Paktı kurulmuştur. Bu pakt DP'nin Ortadoğu politikası için oldukça etkin bir adım olmuştur. Ancak Menderes, pakta diğer Arap ülkelerinin katılımlarını sağlamak konusunda başarılı olamamıştır. Menderes yönetimi başta ABD olmak üzere Batı ile ilişkilerine gölge düşürmemek adına oldukça titiz davranıyordu. Örneğin 1956 yılında Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi krizinde İngiltere ve ABD'ye destek verilmiştir. Süveyş Krizi ile bölgede ardı ardına yaşanan bunalımlarda Türkiye oldukça sert siyaset izlemeye başlamıştır. 1957 yılında yaşanan Suriye Krizi'nde Suriye sınırına asker yığma noktasına gelen Türkiye, ABD ve İngiltere'den beklediği desteği görememiştir. Aynı şekilde takip eden yıllarda Irak darbesi, Ürdün ve Lübnan olaylarında da Türkiye'nin bu tutumları devam etmiştir. Türkiye, bölgede yaşanan bu krizleri kendi güvenliği açısından değerlendirmekten ziyade bölgedeki batı yanlısı rejimlerin devrilmemesi için çaba sarf etmekteydi. Irak'ın darbe sonrası kurulan yeni yönetimi Bağdat Paktı'ndan çekilme kararı almış ve kısa süre içerisinde Bağdat Paktı etkisiz hale gelmiştir.

Sonuç olarak Menderes'in izlediği Ortadoğu politikası Arap devletleri ile yakınlaşmaktan çok aradaki uçurumun daha da açılmasına neden olmuştur. DP iktidarı boyunca Menderes öncelikli olarak ABD çıkarlarına hizmet ederek sağladığı kazanımları yitirmemek adına türlü tavizler vermek durumunda kalmıştır. Irak darbesinden sonra kendisine yönelikte benzer bir eylemin hayata geçirilmesinden büyük endişe duyan Menderes iktidarının özellikle son iki senesinde iç politika ile ilgilenmiştir. Ancak 27 Mayıs 1960 tarihinde Menderes'in darbe korkusu gerçeğe dönüşmüş ve DP iktidarına son verilmiştir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Akdevelioğlu, A. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2001). “Ortadoğu’yla İlişkiler”, Der.: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.1.* B. Oran (drl.). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Armaoğlu, F. (1994). *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Armaoğlu, F. (2018). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Kronik Kitap, İstanbul.
- Atılğan, G., Aytekin, A., Ozan, E. D., Saraçoğlu, C., Şener, M. ve Yeşilbaş, M. (2015). *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat*. Yordam Kitap, İstanbul.
- Avar, B. (2010). *Hangi Dünya Düzeni*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Bağcı, H. (1990). *Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*. İmge Yayınları, Ankara.
- Bağcı, H. (2014). *Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar*. Odtü Yayıncılık, Ankara.
- Bal, İ. (2008). *ABD Politikaları ve Ortadoğu*. Lalezar Kitabevi, Ankara.
- Bengio, O. (2009). *Türkiye İsrail Hayalet İttifaktan Stratejik İşbirliğine*, Erguvan Yayınevi, İstanbul.
- Brzezinski, Z. (2016). *Büyük Satranç Tahtası: Amerika’nın Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*. (Çev. Y. Türedi), İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Deringil, S. (2015). *Denge Oyunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Dikerdem, M. (1977). *Ortadoğu’da Devrim Yılları*. İstanbul Matbaası, İstanbul.
- Erdoğan, M., Yakut, K. ve Bağcı, H. (2018). *Türk Dış Politikası I*. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.
- Erhan, Ç. (2001). “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.1.* B. Oran (drl.). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erhan, Ç. (2001). “Bağdat Paktı ve ABD”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.1.* B. Oran (drl.). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erhan, Ç. (2001). “Batı Bloku Ekseninde Türkiye 1”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.1.* B. Oran (drl.). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erhan, Ç. (2001). “Demokrat Parti Dönemi – II (1955-1960)”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.1.* B. Oran (drl.). İletişim Yayınları, İstanbul.

- Eroğul, C. (2019). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Fırat, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2001). “1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye – 1”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.1*. B. Oran (drl.). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Fırat, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2013). “Ortadoğu Bunalımları ve Türkiye (1956 – 1960)”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.3*. B. Oran (drl.). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Garaudy, R. (2002). *Amerikan Efsanesi*. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Gerger, H. (1948). *Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası*. Belge Yayınları, Ankara.
- Gönlübol, M. (1996). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Güven, S. (2020). *Siyasi Parti Lider Söylemlerinde Türkiye – İsrail İlişkileri*. Astana Yayınları, Ankara.
- Kasapsaraçoğlu, M. (2015). *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1950-1960)*, Libra Yayıncılık, İstanbul.
- Kasapsaraçoğlu, M. (2021). “The Outsider Inside Turkey And The Domino Effect Of Arab Nationalism In 1958”, *The Middle East in 1958*, J. G. Karam (ed.). I. B. Tauris, USA.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1972). *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)*. Sevinç Matbaası, Ankara.
- Özdal, B. ve Karaca, K. (2016). *Diplomasi Tarihi II*. Dora Yayıncılık, Bursa.
- Rogan, E. (2017). *Araplar: Bir Halkın Tarihi*, Pegasus, İstanbul.
- Sander, O. (1979). *Türk – Amerikan İlişkileri 1947-1964*. Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara.
- Sander, O. (2018). *Siyasi Tarih (1918 – 1994)*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Sönmezoğlu, F. (2001). *Türk Dış Politikasının Analizi*. Der Yayınevi, İstanbul.
- Tellal, E. (2000). *Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB – Türkiye İlişkileri 1953 – 1964*. Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara.
- Uslu, N. (2016). *Çatlak İttifak 1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri*. Nobel Yayın, İstanbul.
- Uzgel, İ. (2013). “ABD ve NATO'yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.3*. B. Oran (drl.). İletişim Yayınları, İstanbul.

MAKALELER

- Akgönenç, O. (2011). “Türk Dış Politikasını Etkileyen Yeni Global Akımlar ve Stratejik Değişiklikler”. *Kamu’da Sosyal Politika Dergisi*, 5(18).
- Akgün, M. ve Gündoğar, S. “Mısır – Türkiye İlişkilerinde Daha İyi Bir Geleceğe Doğru”. *TESEV Dış Politika Programı*, 1-8.
- Akıncı, A. (2014). “Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(1): 55-72.
- Akkaya, B. (2012). “Türkiye’nin NATO Üyeliği ve Kore Savaşı”. *Akademik Bakış Dergisi*, (28): 1-20.
- Akman, H. ve Zeyrek, S. (2013). “John Foster Dulles’in Ortadoğu Gezisi, Temaslar ve Tepkiler (11-28 Mayıs 1953)”. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2(2): 259-288.
- Armaoğlu, F. (1995). “Amerikan Belgeleri ile Orta Doğu Komutanlığı’ndan Bağdat Paktı’na 1951-1955”. *Belleten*, 59(224): 189-236.
- Atmaca, A.Ö. (2011). “Yeni Dünyada Eski Oyun: Eleştirel Perspektiften Türk-Amerikan İlişkileri”. *Ortadoğu Etütleri*, 2(1): 157-197.
- Aydın, M.K. (2020). “Türkiye ve Bağdat Paktı”. *International Journal of Social Science Research*, 9(2): 135-153.
- Barlas, D. (2021). “Türkiye Cumhuriyeti Dış Politikasına Genel Bakış 1923 – 1960”. 9. Uluslararası Atatürk Kongresi.
- Baş, A. (2012). “1957 Suriye Krizi ve Türkiye”. *History Studies*, 4(1): 89-109.
- Baş, A. (2018). “Soğuk Savaş Döneminde Türkiye – İsrail İlişkileri (1948-1991)”. *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi*, 3: 92-122.
- Baş, A. (2018). “1958 Türkiye – İsrail Periferik Anlaşması”. *Tarihin Peşinde*, (20): 17-39.
- Bilge, N. (2012). “Türkiye – NATO İttifakının Tarihsel Boyutu”. *Uluslararası İlişkiler*, 9(34): 1-28.
- Bostancı, M. (2013). “Türk – Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı”. *Akademik Bakış*, 7(13): 171-184.
- Bostancı, M. “Türkiye’nin Ortadoğu Siyasetine Etkisi Bakımından 1957 Türkiye – Suriye Krizi”. *Yeni Türkiye*, (84): 603-611.
- Bostancı, M. ve Karaca, E. (2018). “Bağdat Paktı’na Etkisi Bakımından 1958 Irak Askeri Darbesi”. *CTAD*, 14(27): 123-153.
- Bulut, S. (2008). “Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 11(41): 35-63.

- Bulut, S. (2009). “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”. *Akademik Bakış*, 2(4): 125-145.
- Canatan, Y. (2020). “1958-1963 Dönemi Türk-Arap Münasebetleri ve Ortadoğu Ülkeleri”, *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(4): 381-390.
- Coşkun, Y. (2017). “Amerikan Belgelerine Göre Eisenhower Dönemi’nin İlk Yıllarında ABD’nin Türkiye Politikası (1953-1955)”. *International Journal of History*, 9(4): 19-32.
- Çelebi, O. (2017). “14 Temmuz 1958 Irak Darbesinin Türk İç Politikasına Yansımaları”. *Turkish Studies*, 12(31): 41-60.
- Çelik, M. E. (2019). “İkinci Dünya Savaşı Bitiminden Bağdat Paktına Geçen Süreçte Türkiye’nin Ortadoğu Politikası”. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1(64), s.475-497.
- Çetinkaya, G. (2019). “Soğuk Savaş Döneminde Türkiye ve Eisenhower Doktrini”. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(2): 1-14.
- Çetinkaya, S. G. (2016). “Bağdat Paktı’nın Kuruluş Sürecinde Türkiye’nin Ortadoğu ve Batı ile İlişkileri”. *VAKANİVÜS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 1-29.
- Danış, M. F. (2018). “Türk Dış Politikasında Karar Alıcıların Ortadoğu Algısı: 1957 – 1958 Krizleri”. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 5(2): 93-126.
- Dikici, A. (2014). “27 Mayıs 1960 Darbesi ve Türk Polisi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 30(89): 11-60.
- Dilek, M. S. (2010). “ABD Başkanı Dwight Eisenhower’ın (Ike) Aralık 1959’da Türkiye Ziyareti”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 12(46): 295-332.
- Duman, O. ve Birsell, H. (2012). “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler”. *Atatürk Dergisi*, 1(1): 299-318.
- Duman, Ö. (2020). “Adnan Menderes Dönemi Rus – Amerikan Merkezli Stratejik Güç Mücadelesi Çerçevesinde 1957 Suriye Olayları”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(46): 521-544.
- Duman, S. (2005). “Ortadoğu Krizleri ve Türkiye”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (35-36): 313-332.
- Duran, H. ve Karaca, A. (2011). “Tek Parti Dönemi Türk – Arap İlişkileri”, *SDÜ İİBF Dergisi*, 16(3): 203-216.
- Edi, A. (2015). “Bağdat Paktı Öncesi Savunma Sistemlerine Bir Örnek “Ortadoğu Komutanlığı””. *II. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, 1-5.

- Efe, İ. (2019). “NATO’ya Üyelik Sürecinde Türkiye – ABD İlişkileri ve Türk Kamuoyundaki Akisleri”. *History Studies*, 11(2): 601-619.
- Ekici, S. ve Baharçiçek, A. (2016). “NATO’ya üyelik Sürecinde Türkiye ABD İlişkileri”. *Birey ve Toplum*, 6(11): 149-168.
- Ercan, S. (2000). “İsrail’deki Arap Azınlığın Kimlik Sorunu”. *Avrasya Dosyası*, 6(1): 238-250.
- Erol, M. S. ve Ozan, E. (2011). “Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim”. *Akademik Bakış*, 4(8): 13-38.
- Eryılmaz, H. G. (2019). “Türkiye’de 1954-57 Dönemi İktidar - Muhalefet İlişkileri”. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1): 72-88.
- Eşel, G. (2011). “Demokrat Parti Dönemi Türk – Amerikan İlişkilerinde Basın Sansürü ve Pulliam Davası”. *Türklük Bilim Araştırmaları*, (29): 145-162.
- Fildiş, A. (2012). “Birleşmiş Milletler’in Taksim Kararı ve İsrail Devleti’nin Yaratılışı”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1): 337-348.
- Göktepe, C. ve Seydi, S. (2015). “Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası”. *Bilig*, (72): 197-222.
- Gönlübol, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (1985). “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(2): 451-474.
- Harunoğlu, N.Ç. (2019). “Eisenhower’dan Obama’ya: ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Suriye”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74(4): 1149-1182.
- İleri, İ. (2005). “Türk Dış Politikası”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (35-36): 375-381.
- İlyas, A. Ve Turan, O. (2012). “İnönü Dönemi Türk Dış Politikası”, *Atatürk Dergisi*, 1(1): 319-341.
- İnan, S. (2014). “Demokrat Parti Dönemi (1950 – 1960)”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 11(41-42): 247-258.
- Kan, K. (2018). “İsrail’in Kuruluşundan 27 Mayıs Darbesine Türkiye – İsrail İlişkileri (1948-1960)”. *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi*, 3: 172-188.
- Kantarci, Ş. (2012). “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Yapısına Yönelik Teori Eksenli Ampirik Yaklaşımlar: Yeni Sürecin Adı “Koalisyonlar Dönemi mi?”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (16): 47-85.
- Kapucu, D. (2021). “ABD’nin Ortadoğu Politikasına Kendi Ulusal Güvenlik Doktrinleri Ekseninde Bir Bakış”. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2): 220-234.

- Kasapsaraçoğlu, M. (2019). “*Definition Of Turkey’s National Interests In The Early Cold War Era: Divergence And Convergence Between DP And RPP In The 1950s*”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 74(4): 1353-1375.
- Kasapsaraçoğlu, M. (2020). “*Reflections Of Turkey’s Middle East Policy On The Press In The 1950’s*”, DEU SBE Dergisi, 22(3): 1091-1107.
- Kasapsaraçoğlu, M. (2020). “*Soğuk Savaş Döneminde Türkiye’de Yapılan Askeri Darbeler ve ABD*”, Gaziantep University Journal Of Social Sciences, 19(3): 1342-1356.
- Kasapsaraçoğlu, M. (2020). “*Türkiye’nin Ortadoğu Politikasının Ekonomi Politikası: DP (1950-1960) ve ANAP (1983-1991) Dönemlerinin Karşılaştırmalı Analizi*”, History Studies, 12(2): 497-513.
- Kaştan, Y. (2012). “Ortadoğu’da Arap – İsrail Mücadeleleri ve Türkiye”. *Tarih ve Medeniyetler Tarihi*, 4: 1797-1815.
- Kemiksiz, N. (2020). “Uluslararası Gelişmeler Işığında Türkiye – Mısır İlişkileri (1945-1960)”. *Troyacademy Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1): 173-199.
- Kemiksiz, N. N. (2018). “Arap İsrail Sorunu ve Bölgesel Yansımaları”. *Journal of Awareness*, 3(5): 127-144.
- Kılıç, A. (2021). “14 Temmuz 1958 Irak Darbesi’nin Türkiye’deki iktidar-muhalefet ilişkilerine yansımaları”. *Rumeli Tarih Araştırmaları Dergisi*, (2): 40-52.
- Kılıçoğlu, M. E. (2021). “Türkiye – İsrail Çevresel (Hayalet) Paktı”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7): 47-65.
- Kılıçoğlu, M. E. (2021). “1956 Süveyş Krizi ve Ortadoğu’ya Etkisi”. *Vakanüs – Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6(2): 726-757.
- Kıbaroğlu, M. (2017). “Türkiye-NATO İlişkileri”. *Analiz*, (195): 1-19.
- Kiraz, S. (2020). “Menderes Dönemi Türk Dış Politikasının NATO Üyeliği ve Bağdat Paktı’nın Kurulması Örnekleri Üzerinden Analizi”. *Turkish Studies – Economy*, 1(15): 309-321.
- Korgun, İ. (2020). “Türkiye – Suriye İlişkileri”. *Ahi Evran Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 53-66.
- Köksal, O. (2011). “1957 Suriye Krizi ve Türkiye’nin Ortadoğu Politikasına Etkileri”. *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, 7(2): 65-83.
- Kurban, V. (2014). “1950- 1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16(28): 253-282.
- Küçükvatan, M. (2011). “Soğuk Savaşın Türk Dış Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye – Suriye Bunalımı”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 11(23): 73-91.

- Murat, T. (2018). “Bandung Konferansı ve Türkiye”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(2): 363-379.
- Murat, T. (2019). “İsrail Devleti’nin Kuruluşu ve Türk Basınına Yansımaları”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(2): 449-468.
- Oğuzlu, T. (2012). “NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi”. *Uluslararası İlişkiler*, 9(4): 99-124.
- Özçelik, M. (2010). “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(29): 253-269.
- Sarımay, Y. (2000). “Atatürk’ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 16(48): 857-886.
- Savaş, A.R. ve İşler, A. (2020). “Güvenlik ve Savunma Örgütü Olarak: Bağdat Paktı”. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 5(2): 70-88.
- Serbest, B. (2016). “Bağdat Paktı’nın Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye’nin Rolü”. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3): 401-424.
- Serbest, B. (2017). “Süveyş Kanalı’nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı”. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4): 689-711.
- Seydi, S. (2011). “Demokrat Parti’nin Dış Politikada Alternatif Arayışı (1957-1960)”. *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(14): 1-16.
- Solak, M. (2019). “Türkiye’nin Güvenlik Politikası Çerçevesinde Bağdat Paktı”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (35): 125-145.
- Soysal, İ. (1991). “1955 Bağdat Paktı”. *Belleten*, 55(212): 179-238.
- Şenel, B. (2014). “İsrail Devleti’nin Kuruluşunda Türkiye’nin İsrail’i Tanıma Süreci”. *Akademik Ortadoğu*, 9(1): 157-178.
- Tepeciklioğlu, E. (2012). “Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye – Afrika İlişkileri”. *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, 1(2): 59-94.
- Topçu, İ. (2018). “Türkiye – İsrail İlişkilerinin İlk Yılları (1948-1952)”. *History Studies*, 10(2): 161-175.
- Turgut, K. B. (2020). “1957 Suriye Krizi: Bürokratik Karar Modeli Üzerinden Türk Dış Politikasının Analizi”. *BEMAREJ*, 3(1): 1-10.
- Umar, Ö. O. (2010). “Cumhuriyet Döneminde Atatürk’ün Ortadoğu Politikası (1923-1938)”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 6(2): 47-83.
- Yaman, A. E. (2005). “Kore Savaşı’nın Türk Kamuoyuna Yansıması”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 10(37): 231-245.

- “Demokrat Parti’nin Programı Dün Hükümete Verildi”, *Ulus Gazetesi*, 08.01.1946.
- “Başbakan New York’ta”, *Halkçı Gazetesi*, 01.06.1954.
- “Menderes’in Amerika’da Basına Verdiği Beyanat”, *Halkçı Gazetesi*, 07.06.1954.
- “Tito’nun Balkan İttifakına Önem Veren Demeci”, *Halkçı Gazetesi*, 08.06.1954.
- “Atlantik Paktı Washington’da Bugün İmza Olunacak”, *Hürriyet Gazetesi*, 04.0.1949.
- “Atlantik Paktı imzalandı”, *Hürriyet Gazetesi*, 05.04.1949.
- “Necmettin Sadak Acheson’la Konuştu”, *Hürriyet Gazetesi*, 13.04.1949.
- “Dün Tarihin En Büyük İttifakının Metni Belli Oldu”, *Hürriyet Gazetesi*, 19.03.1949.
- “Orta şark Hakkında Amerika’nın Görüşü”, *Hürriyet Gazetesi*, 24.03.1949.
- “Yalova’da Mühim Bir Toplantı”, *Hürriyet Gazetesi*, 19.07.1950.
- “Kore’ye Silahlı Kuvvetler Gönderiyoruz”, *Hürriyet Gazetesi*, 26.07.1950.
- “Kore’ye Bir Zırhlı Tugay Göndereceğiz”, *Hürriyet Gazetesi*, 27.07.1950.
- “Atlantik Paktı İçinde Alacağımız Rol”, *Vakit Gazetesi*, 03.01.1951.
- “Kraliçe Elizabet Celal Bayar’ı Kabul Etti”, *Vakit Gazetesi*, 13.02.1952.
- “Türkiye’yi Pakta Katılmaya Davet Eden Resmi Vesika Hükümetimize Verildi”, *Vakit Gazetesi*, 17.02.1952.
- “Gl. Ayzenhover Ankara’da Askeri Törenle Karşılandı”, *Vakit Gazetesi*, 04.03.1952.
- “Dulles Bu Sabah Ankara’ya Geliyor”, *Ulus Gazetesi*, 26.05.1953.
- “Türk – Amerikan Siyasi Görüşmesi Dün Başladı”, *Hürriyet Gazetesi*, 27.05.1953.
- “Dulles’le Dün Başbakanlıkta Önemli Bir Toplantı Yapıldı”, *Ulus Gazetesi*, 27.05.1953.
- “Türkiye – Pakistan Andlaşması”, *Yeni Ulus*, 15 Şubat 1954.
- “Türkiye – Bağdat Paktı İçin Rusya Bir Nota Verdi”, *Yeni Ulus*, 21.03.1954.
- “Türkiye – Pakistan Dostane İşbirliği”, *Yeni Ulus*, 03.04.1954.
- “A. Menderes Bugün Washington’a Gidiyor”, *Halkçı*, 01.07.1954.
- “Balkan Paktı”, *Halkçı*, 09.08.1954.
- “Kahire Büyük Elçimiz Fuat Hulusi Tugay Mısır’dan Sınır Dışı Edildi”, *Yeni Ulus*, 06.01.1954.
- “Irak, Menderes’i Büyük Tezahüratla Karşıladı”, *Milliyet Gazetesi*, 07.01.1955.
- “Türk – Irak Siyasi Görüşmeleri Başladı”, *Milliyet Gazetesi*, 08.01.1955.
- “Lübnan, Türk – Irak Paktı’na Davet Edildi”, *Milliyet Gazetesi*, 17.01.1955.
- “Mısır, Türk – Irak Paktı Tehlikelidir Diyor”, *Milliyet Gazetesi*, 23.01.1955.
- “Dulles ve Eden’in Gazetemize Gönderdikleri Telgraflar”, *Milliyet Gazetesi*, 25.01.1955.
- “İngiltere Türk – Irak Paktı’na Girdi”, *Milliyet Gazetesi*, 31.03.1955.
- “İngiltere’nin Pakta Girişi Memnunkluk Uyandırdı”, *Milliyet Gazetesi*, 01.04.1955.
- “Pakistan, Türk – Irak Paktına Dün Katıldı”, *Vakit Gazetesi*, 24.09.1955.

- “Reisicumhurumuzun İran Meclisinde Verdiği Nutuk”, *Vakit Gazetesi*, 22.09.1955.
- Asım Us, “Türk – Irak Paktı ve İran”, *Vakit Gazetesi*, 12.10.1955.
- “Bandung Konferansı Yarın Açılıyor”, *Milliyet Gazetesi*, 17.04.1955.
- “Mısır, Arap Devletlerini Kışkırtmaya Devam Ediyor”, *Milliyet Gazetesi*, 27.02.1955.
- “Bütün Dünya’yı Allak Bullak Eden Hadise” *Ulus Gazetesi*, 28.07.1956.
- “Türkiye Amerika’nın Planını Destekliyor”, *Ulus Gazetesi*, 18.08.1956.
- İngiltere Süveyş’e Dair Planın Mısır’a Kabul Ettirilmesini İstedi”, *Ulus Gazetesi*, 19.08.1956.
- “İsrail Kuvvetleri Mısır’a Hücumetti”, *Ulus Gazetesi*, 30.10.1956.
- “İngiltere ve Fransa da Mısır’da Ateşi Kesti”, *Ulus Gazetesi*, 07.11.1956.
- “İsrail Elçimiz Geri Çağırıldı”, *Ulus Gazetesi*, 27.11.1956.
- “Eisenhower’ın Ortadoğu İçin Kongreden İsteddiği Yetkiler”, *Akşam Gazetesi*, 06.01.1957.
- “Dulles “Ortadoğu Komünizmin Eline Düşerse Dünya İçin Felakettir” dedi.”, *Akşam Gazetesi*, 08.01.1957.
- “Suriye’de Bir Harp Havası Estiriliyor”, *Vakit Gazetesi*, 04.09.1957.
- “Adnan Menderes’in Suriye Hakkındaki Beyanatı”, *Vakit Gazetesi*, 25.09.1957.
- “Adnan Menderes’in Bulganin’e Gönderdiği Mesaj Açıklandı”, *Vakit Gazetesi*, 05.10.1957.
- “İrak’ta Krallık Devrildi” *Tercüman*, 15.07.1958.
- “ABD, Lübnan’a Asker Çıkardı”, *Tercüman*, 16.07.1958.
- “Milletçe Bayram Sevinci İçindeyiz”, *Tercüman*, 28.05.1960.

RESMİ DÖKÜMANLAR

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA)

30-1-0-0/13-76-7/21.09.1951.

30-1-0-0/5-27-4/21.01.1955.

30-1-0-0/1-8-13/07.01.1955.

30-1-0-0/35-215-1/08.02.1955.

Foreign Relations of the United States (FRUS)

1955-1957, Arab-Israeli Dispute, 1955, v.14.

1955-1957, Suez Crisis, July 26-December 31, 1956, v.16.

EKLER

27 Haziran 1955 Irak Kralı Faysal'ın Türkiye Ziyareti

Tercüman 12. Kuponu
HADİSELERE
27 HAZİRAN 1955
İkinci "10.000" Iraklı Karımı
1 Haziran'dan itibaren her hafta 10 milyon lira değerinde karımı verilecektir.

Irak Kralı Faysal memleketimizde
Majeste Krallık Veliahd Prens Abdülilâh Haydarpaşada, Başvekil Menderes tarafından büyük bir törenle karşılandı - Misafirler hususi trenle Ankara'ya hareket ettiler

Irak Kralı Majeste Faysal II ve Veliahd Prens Abdülilâh Haydarpaşada, Başvekil Menderes tarafından büyük bir törenle karşılandı. Misafirler hususi trenle Ankara'ya hareket ettiler.

Türk Milleti Kardeş Irak'ın Kralını sevgi ile karşılar
Türk Milleti Kardeş Irak'ın Kralını sevgi ile karşılar. Cihad Baban'ın yazdığı makalede, Irak Kralı Faysal II'nin Türkiye'ye gelişi, Türk Milleti tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Makale, Irak Kralı'nın Türkiye'ye gelişi, Türk Milleti tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmıştır.

Mudanya'da Kıbrıs için toplantı
Kıbrıs Adası'nda, Mudanya'da, Kıbrıs için toplantı. Mudanya'da, Kıbrıs için toplantı.

Müddet Erkmen İtalyadan bildiriyor
Müddet Erkmen İtalyadan bildiriyor. Müddet Erkmen İtalyadan bildiriyor.

Millî Takım, İtalya
Millî Takım, İtalya. Millî Takım, İtalya.

2 Şubat 1955 Menderes ile Papa'nın Vatikan'daki Görüşmesi

Milliyet 8 SAYFA 10 KURUS
2 ŞUBAT 1955
YARIN 62. yıl, 5 inci cilt sayıdır. - İktisat Yayınevi -

Papa, Menderesle Vatikan'da görüştü
20 dakika süren mülakat sonunda Papa Menderes'e altın bir madalya verdi

BAŞNAKALE
Birbirini yemek isteyen iki çin

UZAK-DOĞUDA HER AN Harp çıkması muhtemel
Yedinci Amerikan Filosu harekete geçti. Kızıl Çinliler taarruz ettikleri takdirde Amerikalılar ateş açacaklar

Türk-Irak dostluğu ve Mısır
Ankara'da, Mısır'ın Ankara'ya atacağı elçinin vâridi

Emin Kalafat'ın oğluna Belediye otobüsü çarptı
Ankara'da, Emin Kalafat'ın oğluna Belediye otobüsü çarptı.

Cumhuriyet

Mehmedciğin Kore topraklarında ilk günlerinden çeşitli intibalar

Yeni Mehmedciğin memur bir üyesi, Targa kırsalında.

Bir intibak içinde Mehmedciğin, kırsal meclisleri yattırı.

Yeni Mehmedciğin memur bir üyesi, Targa kırsalında.

Üçü üssü Mehmedciğin kırsalında.

Targa'daki kampında istirahat eden (sağdan) Mehmedciğin memur bir üyesi.

Targa caddelerindeki ilk'in altında bir devriyeye.

Devriyeye, Targa adasında vakti içinde.

Biraz ileri, Targa adasında.

25 Mayıs 1955 ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in Türkiye Ziyareti

[illegible]

4 Mart 1952 Eisenhower'ın Türkiye Ziyareti

[illegible]

1958 Irak Askeri Darbesi

[illegible]

28 Mayıs 1960 Türkiye Askeri Darbesi

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Gizem Çetin
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Amasya Atatürk Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler
Tezli Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi – Uluslararası İlişkiler
Tez Konusu	ADNAN MENDERES DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI (1950-1960)
Yabancı Dil / Diller	İngilizce